

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

TJAŠA DJOKIĆ

UPRAVLJANJE VARSTVA NARAVE NA VOJAŠKIH OBMOČJIH

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2007

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

TJAŠA DJOKIĆ

Mentor: doc. dr. VLADIMIR PREBILIČ

UPRAVLJANJE VARSTVA NARAVE NA VOJAŠKIH OBMOČJIH

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2007

UPRAVLJANJE VARSTVA NARAVE NA VOJAŠKIH OBMOČJIH

Upravljanje varstva narave na vojaških območjih pomeni načrtovano skrb za ohranitev biotske raznovrstnosti znotraj meja vojaških vadišč in hkrati ustvarjanje pogojev za kakovostno življenje in realistično urjenje pripadnikov oboroženih sil. Ker gre v večini primerov za velika območja, skrb za naravne vire krepi nacionalno varnost, s čimer se povečuje moč države. V evropskem prostoru povezanost med naravovarstvenim in vojaškim sektorjem predstavlja novost, ki se razvija v povezavi z ohranjanjem biotske raznovrstnosti v okviru evropskega ekološkega omrežja, imenovanega Natura 2000. Vojaška vadišča, zlasti tista z dolgoletno tradicijo, so območja z izjemno visoko biotsko raznovrstnostjo in večina, tudi osrednje vadišče SV Poček, zaradi tega sodi v omrežje Nature 2000. Pospešen razvoj vojaške tehnike in spremembe v načinu bojevanja posledično zmanjšujejo število pripadnikov oboroženih sil in povečujejo opuščanje velikih vojaških vadišč. Z ustrezno načrtovanim izvajanjem vojaških dejavnosti in učinkovitim upravljanjem varstva narave na vojaških vadiščih, omogočimo ohranjanje njihove biotske pestrosti. Z medsektorskim sodelovanjem lahko na vojaških območjih v primeru njihove opustitve za potrebe urjenja oboroženih sil preprečimo negativne učinke gospodarskega razvoja in urbanizacije na raznolikost rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih habitatov.

Ključne besede: varstvo narave, biotska raznovrstnost, Natura 2000, vojaška območja.

NATURE CONSERVATION MANAGEMENT ON MILITARY LANDS

Nature conservation management on military lands means that we plan taking care of maintaining the biological diversity inside the military training areas, and by the same time creating favorable conditions for improving the quality of life and realistic military training of military staff. In most cases military training areas stand out as large areas, and taking care of natural resources on them contributes to national security and strengthens the power of the state. Connection in between military sector and nature conservation in Europe is newness, which develops within the sphere of preserving biological diversity under the European ecological network called Natura 2000. Military training areas, especially those of long standing, have a high biodiversity value and most of them including the central military training area of Slovenian Armed Forces Poček are included into the Natura 2000 network. Fast development of military techniques and changes in methods of combat entail the reduction of military staff and military training areas. With properly planned military training activities and adequate nature conservation management we help to maintain the biological diversity on those lands. In case of military withdrew from the training area we can, by effective sectorial cooperation, prevent the loss of plant and animal species and their habitats from consequences of economic development and urbanization.

Key words: nature conservation, biological diversity, Natura 2000, military areas.

KAZALO

SEZNAM KRATIC	6
SEZNAM TABEL IN SLIK.....	7
1. UVOD.....	8
2. METODOLOŠKO - HIPOTETIČNI OKVIR.....	11
2.1 OPREDELITEV PREDMETA IN CILJEV PROUČEVANJA	11
2.2 HIPOTEZE	12
2.3 METODOLOŠKI PRISTOP	13
3. TEMELJNI POJMI.....	14
3.1 UPRAVLJANJE	14
3.2 VARNOST.....	15
3.2.1 Degradacija in hrup.....	17
3.2.2 Kompleksno ogrožanje varnosti	17
3.3 VOJAŠKI SEKTOR, VOJAŠKO OBMOČJE, VOJAŠKA BAZA, VOJAŠKI OBJEKT, VOJAŠKO VADIŠČE	19
3.4 VARSTVO IN OHRANJENJE NARAVE	20
3.4.1 Biotska raznovrstnost	25
3.4.1.1 Biotska raznovrstnost in ohranjanje narave v Sloveniji	26
4. UPRAVLJANJE V NARAVOVARSTVU.....	30
4.1 UPRAVLJAVSKI NAČRTI	31
5. VARSTVO NARAVE IN VOJAŠKI SEKTOR.....	36
5.1 OKOLJSKA VARNOST V OKVIRU ZVEZE NATO.....	37
5.2 ODNOS MED VOJAŠKIM SEKTORJEM IN NARAVNIM OKOLJEM.....	41
5.2.1 Pomen in namen vojaškega usposabljanja.....	41
5.2.2 Vključevanje okoljskih zahtev v načrtovanje vojaških aktivnosti.....	42
5.2.3 Vojaški sektor kot vzor v skrbi za varovanje okolja	43
5.2.4 Povečana skrb za varovanje okolja in spremembe v vojaškem urjenju	43
5.3 POMEN VOJAŠKIH OBJEKTOV ZA VARSTVO NARAVE	44
5.3.1 Odsotnost in prisotnost hrupa.....	46
5.4 VLOGA VOJSKE PRI OHRANJANJU NARAVE.....	47
5.5 UPRAVLJAVSKE PRAKSE, POVEZANE Z VARSTVOM NARAVE NA VOJAŠKIH OBMOČJIH	50
5.5.1 Evropski finančni sklad LIFE – NARAVA.....	52

5.6	VOJAŠKA GEOGRAFIJA – VEZ MED NARAVOVARSTVENIM IN VOJAŠKIM SEKTORJEM	53
5.7	VARSTVO IN OHRANJANJE NARAVE V OKVIRU VOJAŠKEGA SEKTORJA V SLOVENIJI.....	57
6.	OSREDNJE VADIŠČE SLOVENSKE VOJSKE POSTOJNA	59
6.1	GEOGRAFSKI ORIS OBMOČJA VOJAŠKEGA VADIŠČA	59
6.2	UPORABA IN POMEN VADIŠČA ZA SLOVENSKO VOJSKO	60
6.3	NARAVOVARSTVENA VREDNOST OBMOČJA VADIŠČA POČEK.....	61
6.4	UČINEK VOJAŠKIH DEJAVNOSTI NA VADIŠČU POČEK NA IZBRANA PODROČJA VPLIVANJA.....	71
6.4.1	<i>Rastlinstvo – travišča in gozdovi.....</i>	<i>71</i>
6.4.2	<i>Živalstvo – žuželke, dvoživke, plazilci, ptiči in sesalci</i>	<i>72</i>
6.5	UKREPI SV ZA VAROVANJE OKOLJA	73
7.	VERIFIKACIJA HIPOTEZ.....	75
8.	ZAKLJUČEK.....	77
9.	VIRI.....	79

SEZNAM KRATIC

CCML	Center for Environmental Management of Military Lands
CCMS	Committee on the Challenges of Modern Society
EAPC	Euro-Atlantic Partnership Council
EEC	European Economic Community
ENCOP	Environmental Conflict Project
EPO	Ekološko pomembno območje
EU	Evropska unija
GŠSV	Generalštab Slovenske vojske
IMADE	International Military and Defence Encyclopaedia
INRMP	Integrated Natural Resources Management
LIFE	Financial Instrument for the Environment
MC	Military committee
MOP	Ministrstvo za okolje in prostor
MORS	Ministrstvo za obrambo RS
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NPVO	Nacionalni program varstva okolja
pSCI	Potential Site of Community Importance
RS	Republika Slovenija
SPA	Special Protected Area
SPS	Science for Peace and Security
SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika
STANAG	Standardization Agreement
SV	Slovenska vojska
UNCHE	United Nations Conference on the Human Environment
ZDA	Združene države Amerike
ZN	Združeni narodi
ZON	Zakon o ohranjanju narave
ZRSVN	Zavod Republike Slovenije za varstvo narave

SEZNAM TABEL IN SLIK

Tabela 4.1.1: Izvirna imena in oznake projektov povezanih z upravljanjem varstva narave na vojaških območjih v okviru finančnega sklada LIFE Narava	34
Tabela 5.3.1: Primerjava med številom nekaterih rastlinskih in živalskih vrst na Nizozemskem ter njihovim številom na nizozemskih vojaških območjih.....	45
Tabela 5.6.1: Podatki potrebni za okoljsko analizo	55
Tabela 6.3.1: Seznam območij Natura 2000, določenih po merilih za določitev območij Natura 2000 in potencialnih območij Natura 2000 na širšem območju vadišča Poček.....	62
Tabela 6.3.2: Seznam ekološko pomembnih območij na širšem območju vadišča Poček	67
Tabela 6.3.3: Seznam naravnih vrednot na širšem območju vadišča Poček.....	67
Slika 5.1.1: Konceptualni model povezanosti okoljskih sprememb in varnosti	38
Slika 5.6.1: Koncept okoljevarstvenega modela.....	56
Slika 6.3.1: Karta območij Natura 2000 v Sloveniji in vadišče Poček	63
Slika 6.3.2: Karta posebnih območij varstva na vadišču Poček (SPA)	64
Slika 6.3.3: Karta potencialnih območij pomembnih za skupnost na vadišču Poček (pSCI).....	65
Slika 6.3.4: Karta naravnih vrednot na območju vadišča Poček.....	70

1. UVOD

Divjina je naredila človeka, toda človek ne more narediti divjine.

Lahko ji samo prizanese (David Brower).

Za raznolikost vrst in pestrost habitatov nacionalne meje ne obstajajo, zato moramo za njihovo ohranjanje poskrbeti tako v okviru nacionalnih predpisov kot tudi v okviru mednarodnih sporazumov. Osnovna koncepta predpisov na področju varstva in ohranjanja narave sta sonaravnost in trajnostni razvoj. Varnost in ohranjena narava sta vrednoti, ki imata v različnih družbah različno vrednost, ki narašča s stopnjo ogroženosti vrednote. Razumevanje družbenih vrednot omogoča izbor najprimernejših mehanizmov za doseg naravovarstvenih ciljev, s čimer se vzpostavlja most med družboslovnimi in naravoslovnimi znanostmi. Skrb za okolje in naravo je ne glede na vrsto znanosti naša moralna obveza. Upravljanje varstva narave s pomočjo načrtov upravljanja je en izmed pristopov k ohranjanju narave in pomembno je, da se pri njihovi pripravi upoštevajo vsa znanja s tega področja ter da se vanjo vključuje čim več sektorjev, vladnih in nevladnih organizacij, zainteresiranih javnosti in posameznikov. Ena izmed nalog oboroženih sil je, da so sposobne premostiti praznino, ki nastaja v povezavi z urjenjem obrambnih sposobnosti ter varstvom narave in okolja. Pri tem ima pomembno vlogo tudi vključevanje vsebin varstva narave v vse programe usposabljanj, tudi vojaških Naložbe v to lahko prinesejo pozitivne rezultate. Ohranjena narava, tudi na vojaških območjih, ki so tako rekoč ekskluzivna in površinsko velika območja stanja ohranjenosti narave in biotske raznovrstnosti, predstavlja izvirno priložnost tudi za uveljavitev Slovenije v združeni Evropi, ki je naravne vrednote izgubila in jih sedaj z velikimi finančnimi spodbudami (na primer: v okviru projektov LIFE) poskuša obnoviti. Poleg idej varstva okolja, ki nadzorujejo velike onesnaževalce in posege v prostor in ki so v našo zavest že vstopile, moramo narediti tudi prostor za ideje varstva neponovljivih vrst ter njihovih življenjskih prostorov in habitatnih tipov. Skrb za ohranjanje vrst, habitatov in habitatnih tipov mora postati ena od prioriteten nalog države, saj je poznejša vrnitev v prvotno stanje ohranjenosti tako cenovno kot fizično nemogoča.

Pomembnejši podporni mehanizmi pri odpravljanju ogroženost biotske raznovrstnosti ter širjenju ideje varstva narave, oblikovanju ustrezne izobrazbene ravni in aktivnem vključevanju prebivalstva v okoljske zadeve, so komuniciranje, ozaveščanje ter vzgoja in izobraževanje s področja biodiverzitete. V Sloveniji je v okviru trajnostnega razvoja vgrajevanje trajnostnih načel v sektorske dejavnosti šele na začetku. S pripravo *Strategije ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji*, ki jo je 20. decembra 2001 sprejela Vlada RS, so bile vzpostavljene nove povezave, kot so na primer obramba, turizem in vodno gospodarstvo, strategija pa s svojimi usmeritvami in cilji prispeva k usklajenemu doseganju

glavnih ciljev *Konvencije o biotski raznovrstnosti*, ki je bila sprejeta na okoljski konferenci Združenih narodov v Riu de Janeiru 5. junija 1992. Konvencija države podpisnice zavezuje, da ohranjajo domorodne rastlinske in živalske vrste ter izboljšujejo njihove življenjske pogoje.

V obdobju porasta zlasti nevojaških groženj varnosti, tudi v povezavi z negativnim človekovim vplivom na naravo in okolje, sta varovanje narave in okolja postala tudi cilja koncepta nacionalne varnosti. Vojaški sektor se v območja, pomembna za ohranjanje narave, vpenja zlasti z lastništvom in/ali uporabo velikih območji, ki so z vidika varstva narave zelo raznolika v smislu prisotnosti vrst in habitatov, največkrat redkih in ogroženih. Ker na prvi pogled izgleda, da je vojaško ravnanje v popolnem nasprotju z ambicijami naravovarstva, je predmet diplomskega dela prikazati drugačen pogled na tovrstno povezavo, mogoče celo soodvisnost dveh na videz popolnoma nezdružljivih sektorjev. Naravovarstvene zahteve posebnih varstvenih območij, imenovanih tudi območja Natura 2000, niso vezane na dejansko rabo območja, zato mora vsaka država, članica evropske skupnosti, s sprejetjem določenih ukrepov zagotavljati varstvo vrst in habitatov na teh območjih. To pomeni, da mora na celotnem ozemlju storiti vse potrebno, da na posameznih ohranitvenih območjih prepreči slabšanje stanja naravnih habitatov in habitatov vrst ter vznemirjanje vrst, zaradi katerih so bila območja kot takšna določena, ter da se na njih izvajajo ukrepi, s katerimi se zagotavlja trajnostni razvoj. Vojaška območja pri tem niso izjema. V večini primerov v Evropski uniji so le-ta tudi območja Natura 2000, zato se na njih uveljavljajo vedno novi predpisi. Na vojaških območjih, kjer obstajajo inventarni podatki o rastlinskih in živalskih vrstah, ki se tam nahajajo, se v zadnjih dveh desetletjih okoljskim programom, predpisom in protokolom namenja vse več pozornosti. Dejstvo je, da se bodo v prihodnosti okoljske zahteve in standardi le še zviševali in oborožene sile bodo primorane izdelati trajnostne okoljske načrte za vojaška vadišča ob sodelovanju civilnih strokovnjakov pri proučevanju vplivov obrambnih sistemov na okolje.

Uvodoma velja omeniti dvojno vlogo vpetosti obrambnih sistemov v okolje z vidika oboroženih sil samih ter obstoj dveh različnih pogledov na vojaška vadišča z vidika civilne družbe. Okolje za oborožene sile nastopa v vlogi prostora, namenjenega usposabljanju, kot tudi prostora, ki je cilj obrambnih aktivnosti oboroženih sil. Predstavniki civilne družbe pa vojaška območja lahko vidijo kot popolnoma uničeno in degradirano pokrajino ali pa so ta območja zanje pravi ekološki otoki znotraj naše intenzivno izkoriščene kulturne krajine. Dejstvo je, da imajo vojaška območja včasih večjo zaščitno funkcijo kot pa celo nacionalni parki, zlasti tista popolnoma zaprta, kjer ni razvito ne kmetijstvo in ne turizem. Izpostaviti velja tudi območja okoli vadišč, na katerih se vojaške vaje ne izvajajo in služijo kot nekakšna vmesna območja med civilnim in vojaškim okoljem. Na teh območjih je narava ostala popolnoma nedotaknjena in v tovrstnih primerih vojska posredno izvaja funkcijo varovalca narave in celotnega okolja. Po drugi strani pa so kritike obstoja vojaških vadišč kot

škodljivih precej upravičene, saj v mnogih primerih na le-teh ne obstaja jasen program oziroma ni jasnih pravil ravnanja. Seveda pa obstajajo tudi takšna, ki se pomena ohranjenosti narave dobro zavedajo in so njihovi načrti upravljanja lahko zgled ostalim sektorjem. Novodobna okoljska zavest ljudi sili oborožene sile k varovanju narave, k skrbi zanjo in njenemu spoštovanju. Pomembno je, da se vojaški sektor povezuje in sodeluje z okoljskimi strokovnjaki in naravovarstveniki, saj le sodelovanje lahko privede do skupnih rešitev. V današnjem času, ko zlasti v evropskih državah intenzivno poteka demilitarizacija, pa je pomembno tudi to, da ekskluzivna in biotsko bogata (nekdaj) vojaška območja prepoznamo in jih kljub urbanističnim težnjam in pritiskom takšna tudi ohranjamo in ohranimo.

2. METODOLOŠKO - HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 OPREDELITEV PREDMETA IN CILJEV PROUČEVANJA

Namen diplomskega dela je pokazati, da je zaradi spreminjajočega se globalnega okolja v smeri čedalje večje ogroženosti rastlinskih in živalskih vrst (tudi človeka) ter naravnih vrednot, torej omejenosti virov in prostora, sodelovanje med vsemi uporabniki in nosilci urejanja prostora postalo neizbežno in nujno potrebno. V diplomskem delu izpostavljam pomen sodelovanja pri uporabi prostora in načrtovanju posegov v naravnem okolju med vojsko in celotnim vojaškim sektorjem z naravovarstveniki ter ostalimi okoljskimi strokovnjaki, saj naj bi nenazadnje vsi stremeli k enakemu cilju. Cilj je učinkovito varovanje življenjskih okolij skupaj s procesi, ki jih ohranjajo, in s tem ohraniti kakovost narave in okolja nasploh za kakovostno življenje prihajajočih rodov oz. dolgoročna ohranitev tako rastlinskih kot tudi živalskih vrst in habitatnih tipov, to je ohranitev biotske raznovrstnosti. Z vstopom v EU je na področju varstva narave Slovenija prevzela obveznost, da za posebna varstvena območja (območja Natura 2000) oblikuje načrte upravljanja, ki predstavljajo novost, za katero se praksa šele vzpostavlja. Menim, da je za uresničitev teh obveznosti nujno ustrezno načrtovanje sodelovanja sektorjev, ki naj izhaja iz preučevanja praks v ostalih članicah EU, ki so te obveznosti že izpolnile oziroma jih uspešno izpolnjujejo. S primeri bom poskušala prikazati, kako pomembno za družbo je proučevanje velikih vojaških območij z vidika ugotavljanja njihove naravovarstvene vrednosti. Rezultati proučevanj, ki večinoma potrjujejo predpostavke o visoki naravovarstveni vrednosti območij, so podlaga za izdelavo učinkovitega načrta upravljanja, ki zagotavlja poznavanje in ohranitev ugodnega stanja rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih habitatov na teh območjih. Ugodno stanje biotske raznovrstnosti je potrebno obvarovati pred negativnimi posledicami bodisi napačne rabe zemljišča za potrebe vojaškega sektorja bodisi konverzije, to je opuščanja rabe vojaških območij za potrebe obrambnega sektorja. Vključenost vojaškega sektorja tako pri pripravi kot pri izvajanju načrta upravljanja pripomore k dvigu naravovarstvene zavesti znotraj sektorja, lahko pa pripomore celo k dvigu njegove legitimnosti, zlasti v očeh lokalnih skupnosti, ki vojsko jemljejo kot nepotrebno in okolju neprijazno.

V diplomskem delu obravnavam del varstva okolja oziroma narave v širšem smislu, torej tisti del narave, ki je v tem kontekstu vezan na biotsko raznovrstnost in naravne vrednote.

V nalogi sem si zastavila naslednje cilje:

- ◊ na kratko opredeliti pojem in predmet varstva narave s poudarkom na razmejitvi varstva narave od varstva okolja ter pojasniti umestitev varstva narave v (slovenski) pravni red;

- ◇ prikazati povezanost biotske raznovrstnosti z varnostjo, iz česar nadalje izhaja smiselnost poznavanja in ohranjanja biotske raznovrstnosti na vojaških območjih;
- ◇ prikazati pomen vključevanja naravovarstvenih zahtev območij v pripravo programov ter načrtov upravljanja oz. gospodarjenja za rabo zemljišč v vojaške namene;
- ◇ prikazati primere dobre prakse upravljanja varstva narave na vojaških in hkrati na območjih Natura 2000 ter vrste vplivov obrambnega sistema v mirnodobnem stanju (urjenje oboroženih sil) na naravno okolje;
- ◇ ugotoviti, ali gre v primeru osrednjega vadišča SV Postojna za območje, ki ima naravovarstveno vrednost;
- ◇ ugotoviti, ali SV na osrednjem vadišču SV Postojna izvaja aktivnosti, ki morebiti niso v skladu z zahtevami oz. priporočili varstva narave, ter prikazati pristop SV pri vključevanju teh zahtev v svoje programe dela.

2.2 HIPOTEZE

1. Aktivnosti oboroženih sil, ki se izvajajo z namenom urjenja in vzdrževanja bojne pripravljenosti pripadnikov oboroženih sil na območjih, pomembnih tako z vidika vojaškega sektorja kot tudi z vidika varstva in ohranjanja narave, so ob sprejetju in upoštevanju ustreznega načina upravljanja koristne in zaželeno, celo nujno potrebne. *Dejavnosti ohranjanja narave in dejavnosti, ki izhajajo iz vojaške rabe zemljišča, niso nujno izključujoče.*

2. Spremembe na področju civilno vojaških odnosov, ki smo jim priča po koncu hladne vojne omogočajo uspešno medsektorsko sodelovanje. *Ohranjena narava in uveljavljanje koncepta trajnostnega razvoja postajata tudi interes vojaškega sektorja.*

3. *V Republiki Sloveniji Slovenska vojska izvaja aktivnosti urjenja in usposabljanja pripadnikov oboroženih sil tudi na naravovarstveno vrednih območjih, vendar je za razliko od prakse v nekaterih članicah Evropske unije raziskovanje vplivov teh aktivnosti z vidika varstva in ohranjanja narave pri nas še v razvojni fazi.*

4. *Zahteve varstva in ohranjanja narave v Republiki Sloveniji, ki jih predpisuje zakonodaja, vplivajo na načrtovanje vojaških aktivnosti na osrednjem vadišču Slovenske vojske Postojna, zato se tam izvajajo aktivnosti na način, ki z vidika varstva in ohranjanja narave ni sporen.*

2.3 METODOLOŠKI PRISTOP

Pri izdelavi diplomskega dela sem uporabila naslednje metode družboslovnega raziskovanja:

diplomsko delo v glavnem temelji na analizi vsebin ter analizi in interpretaciji sekundarnih virov, knjig, poljudnoznanstvenih člankov ter prispevkov, tudi z medmrežja. To metodo sem uporabila zlasti pri proučevanju splošnih načel varstva narave, povezanih s pomenom biotske raznovrstnosti, ter pri proučevanju načinov upravljanja v naravovarstvu v povezavi z vojaškim sektorjem.

S pomočjo deskriptivne metode sem predstavila različne vloge vojaškega sektorja, povezane z okoljem, s poudarkom na povezanosti z naravo. Te vloge so bile ključne za nadaljnjo analizo povezanosti naravovarstvenega in vojaškega sektorja. Opisno metodo sem uporabila tudi v delu naloge, ki se nanaša na geografski oris in na naravovarstveno vrednost območja, ki ga obsega osrednje vadišče SV Poček. Geografski oris in opis naravovarstvene vrednosti območja sta v nadaljevanju služila kot podlaga za analizo uporabe in pomena vadišča za SV ter vplive aktivnosti vojske na izbrana področja vplivanja (favno in floro), povezana z naravovarstvom, ter analizo ukrepov za varovanje okolja v okviru vojaškega sektorja v Sloveniji. S pomočjo te metode sem predstavila tudi koncept okoljske varnosti v okviru zveze NATO ter evropski finančni sklad LIFE – Narava.

Primerjalno metodo sem uporabila pri medsebojni primerjavi urejenosti sistema izbranih držav na področju stičišča naravovarstvenega in vojaškega sektorja. S pomočjo primerjave sem ugotavljala tudi trende, povezane z varstvom okolja in narave v okviru vojaškega sektorja.

Neempirično metodo raziskovanja, analizo in interpretacijo primarnih virov sem uporabila za prikaz pogleda na obravnavano področje zlasti v delu, ki je nekoliko manj vezan na družboslovje, in v delu, ki se nanaša na predvidene ukrepe, povezane z varstvom okolja v SV.

Z metodo usmerjenega intervjuja sem opredelila pogled na naravovarstvo in na okoljevarstvene dejavnosti v SV na vojaškem vadišču Poček.

3. TEMELJNI POJMI

Ker je tematika diplomskega dela vezana na naravovarstvo in s tem na področje, ki ni tipično družboslovno in navidez celo nezdržljivo z vojaškim sektorjem, je razlagi temeljnih pojmov namenjeno posebno poglavje. Menim, da je poznavanje naravoslovnih in naravovarstvenih terminov koristno in uporabno tudi za družboslovno področje (in obratno), saj omogoča širši vsebinski vpogled in preprečuje morebitna nesoglasja ter konflikte interesov.

3.1 UPRAVLJANJE

Pojem upravljanje ni enosmiselno opredeljen,¹ zato zaradi jasnejše opredelitve na začetku podajam razlago, ki je zapisana v SSKJ. Za razumevanje upravljanja v naravovarstvu, ki je predmet diplomskega dela, pa v nadaljevanju predstavljam teoretične poglede o upravljanju oziroma opredelitve tega pojma različnih avtorjev.

Beseda upravljanje, s katero označujemo dejavnost, izhaja iz besede upravljati, ki po SSKJ (1991: 228) pomeni, 1. urejati, usmerjati življenje v kaki družbeni skupnosti oziroma odločati o življenju, opravljanju temeljnih nalog v kaki delovni skupnosti; 2. odločati o uporabi, izkoriščanju, vzdrževanju česa; 3. s posebnimi pripravi uravnavati delovanje česa.

Iz definicije je razvidno, da pojem upravljanje opredelimo glede na kontekst in izbrano tematiko. V primeru upravljanja varstva narave gre torej za dejavnost, s katero odločamo o uporabi, izkoriščanju ter ohranjanju narave na način, ki z vidika človekovih aktivnosti, ki potekajo v naravi ali imajo nanjo kakršen koli vpliv, le-te ne prizadenejo v tolikšni meri, da so onemogočene njene samoobnovitvene sposobnosti.

Bučar (1981: 57) meni, da je upravljanje odločanje o obstoju potreb ter o načinu, kako in s kakšnimi sredstvi tem potrebam zadostiti. Z njim želimo vplivati na ravnanje in dejavnost ljudi tako, da prek njih dosežemo želene cilje. Zato potrebujemo posebno družbeno moč², sposobnost postaviti druge v takšno odvisnost od nas, da bodo sledili naši volji. Tega smo sposobni takrat, kadar obvladujemo pristop do dobrine, ki jim je nujno potrebna oziroma je pomembnejša od škode, ki bi jo utrpeli zato, ker so ravnali v nasprotju z našo voljo. Končni cilj upravljanja je spremeniti stvari, namenjeno pa je

¹ Kljub različnim opredelitvam upravljanje gre večinoma povsod za soglasje, da gre za doseganje nekega cilja in za sodelovanje več ljudi pri doseganju tega cilja (Bučar 1981: 87).

² Proces, preko katerega pridobivamo, ohranjamo in uporabljamo družbeno moč, je politika. Smiselno in pomembno upravljanje je zato vedno povezano s politiko (Bučar 1981: 58).

ustvarjanju določenih dobrin, s katerimi se zadovoljujejo potrebe ljudi in družbe kot celote (Rakočević 1991).

Po Eurosite Management Planning Toolkit-u³ (1999), ki se nanaša na upravljanje zavarovanih območij narave s pomočjo upravljavskih načrtov, je cilj upravljanja ohranitev rastlinskih in živalskih vrst in vseh tistih naravnih značilnosti, zaradi katerih je določeno območje v naravi in okolju, ki nas obdaja, edinstveno ali značilno in zato kot tako vredno ohranitve ob usklajevanju aktivnosti, ki na izbranem območju potekajo. Bistvo upravljanja zavarovanih območij narave je poznavanje rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih habitatov na določenem območju ter razumevanje njihovih medsebojnih razmerij in procesov, zaradi katerih se bodisi ohranjajo bodisi so zaradi njih ogroženi. Naloga upravljanja sta: a) razumevanje preteklih in sedanjih rabe ter njenih posledic na izbranem območju in b) iskanje načinov za optimalno rabo naravnih virov na izbranem območju. Uspešno in učinkovito upravljanje pomeni celovito razumevanje in izvajanje ukrepov in aktivnosti, potrebnih za ohranitev izbranega območja kot takega, ob upoštevanju splošnega družbenega razvoja in raznolikosti interesov. Gre torej za usklajevanje aktivnosti različnih interesnih skupin na izbranem območju (naravovarstvenikov, raziskovalcev, vojaškega sektorja, turizma, kmetijstva itd.) s predpostavko, da se ohrani vrednost izbranega območja in da se aktivnosti, ki se na območju izvajajo, medsebojno ne izključujejo in da si interesi glede območja niso nasprotujoči.

3.2 VARNOST

Varnost je ena temeljnih človekovih vrednot⁴ in potreba, brez katere ni mogoč človekov razvoj in obstoj. Vsak posameznik, skupina, država ali pa skupnost držav definira varnost na svoj način, zato lahko v literaturi zasledimo različne opredelitve varnosti. Na tem mestu podajam definicije, ki se mi zdijo najprimernejše glede na obravnavano temo in hkrati sodijo v kontekst kompleksnega ogrožanja varnosti mednarodnega varnostnega okolja po koncu hladne vojne.

Varnost je stanje, v katerem je zagotovljen uravnotežen fizični, duhovni, duševni in gmotni obstoj posameznika in družbene skupnosti v razmerju do drugih posameznikov, družbenih skupnosti in

³ Usmeritve oziroma pisni pripomoček za izdelavo načrta upravljanja mreže Eurosite, ki združuje vse organizacije, ki se posvečajo upravljanju varstva narave v evropskem prostoru.

⁴ Vrednote so obča pojmovanja in prepričanja o zaželenih končnih stanjih ali vedenjih (objektivnost), ki presega jo specifične situacije (abstraktnost) in preko svojega obvezujočega značaja (imperativni značaj) usmerjajo in vodijo izbiri ali oceno ravnanj in pojavov (zavezanost k delovanju) ter so urejena glede na relativno pomembnost (heterogenost). Vrednote ne morejo biti nikoli dokončno dosežene, temveč se vedno znova postavljajo pred nas kot cilji (neizčrpnost) (Klopčič 2000: 18).

narave (Grizold 1999: 23). Gre torej za vrednoto, ki pridobi na pomenu, ko človek reagira na dražljaje od drugega človeka ali narave, in to v trenutku prepoznavanja nevarnosti, ogroženosti, bolezni ali strahu (Grizold, Tatalović in Cvrtila 1999).

Varnost je tudi stanje ravnotežja mednarodnih, meddržavnih, medskupinskih, družbenih, interpersonalnih in intrapersonalnih procesov, zaradi česar se v zavesti posameznika oblikuje občutek stabilnosti, homeostatičnosti, torej tudi zagotovljenih pogojev za življenje in preživetje. S tem koncept varnosti temelji na zaznavi, na občutkih, kar pomeni, da varnost ne obstaja v materialni obliki, temveč je tisto, kar posamezniki ali skupine zaznavajo kot takšno (Prebilič 2001: 14–15).

Dejstvo je, da mnogi, ki preučujejo varnost v novejšem času, izpostavljajo ekološki vidik varnosti oz. prepoznavajo grožnje varnosti, ki prihajajo s strani okolja oz. narave. Pomembna pa je tudi ugotovitev, da so okoljske grožnje varnosti družbe zaznane kot del boja človeka z naravo in tako bolj sprejemljive kot druge grožnje, ki prihajajo od drugih človeških skupnosti (Prezelj 2000). Povezava med naravnim okoljem in varnostjo je opisana v nadaljevanju.

Okoljska varnost je vezana na varnost družbe. V širšem pomenu besede gre torej za odsotnost škodljivih groženj družbi ter za dejavnost družbenih skupin, družbe, države ali mednarodne skupnosti za zaščito in obrambo pred procesi in pojavi, ki se jih spozna za ogrožajoče. Dejstvo je, da je le nekaj svetovnih držav⁵ sprejelo uradno definicijo okoljske varnosti, v okviru katere se lahko misli uresničujejo z dejanji.

Okoljsko varnost lahko definiramo kot stanje, ki obstaja, ko so vlade same ali z mednarodno pomočjo sposobne ublažiti socialne in politične vplive pomanjkanja naravnih virov. V tem smislu je okoljska varnost funkcija treh dejavnikov:

- ♦ trenutne stopnje izkoriščanja obstoječih virov,
- ♦ socialnih in političnih vplivov pomanjkanja ter,
- ♦ reakcijskih sposobnosti za ublažitev posledic pomanjkanja

(Malešič 2003).

Mednarodni mirovni inštitut v Stocholmu (Stockholm International Peace Research Institut) okoljsko varnost definira kot situacijo, v kateri je država sama ali pa s pomočjo mednarodne skupnosti sposobna ublažiti družbene in politične učinke zmanjšanja naravnih virov. Buzan, Weaver in de Wilde pa okoljsko varnost opredeljujejo kot stanje ekosistemov, ki so osnova za ohranitev dosežene stopnje civilizacije. Chalecki meni, da je okoljska varnost sposobnost naroda oziroma

⁵ Ruska federacija in Skupnost neodvisnih držav.

družbe, da obvladuje okoljska tveganja in škodljive spremembe ter spore in konflikte, povezane z okoljem (Malešič 2004: 142–143).

Zavedanje o škodljivosti človekovih vplivov na naravo in okolje je staro le nekaj desetletij. Prve razprave o tej problematiki segajo v leto 1968, ko je v Parizu potekala konferenca o biosferi, na kateri so bila prvič sprejeta konkretna priporočila za delovanje držav na področju varstva okolja. Sledila je Konferenca ZN o človekovem okolju (UNCHE), ki je potekala leta 1972 v Stockholmu in s katero je postalo varstvo okolja četrto⁶ poudarek usmeritve delovanja ZN. Na konferenci je bila sprejeta *Deklaracija o človekovem okolju*, v kateri so navedena načela za ohranjanje okolja⁷.

3.2.1 Degradacija in hrup

Degradacija (geografskega, pokrajinskega) okolja (pokrajine) je preobrazba okolja s porušenim naravnim ravnovesjem zaradi prekomernega obremenjevanja ali/in zmanjševanja samočistilne sposobnosti okolja (pokrajine) in njegovih sestavin. Osnovni predmet degradacije obsega: 1) izčrpavanje naravnih virov (neobnovljivih ali obnovljivih, zmanjševanje odprtega prostora), 2) antropogene spremembe biokemičnega kroženja elementov (ogljika, kisika, fosforja, dušika, žvepla itd.) in vode ter nastanek novih krogov umetnih snovi, 3) onesnaženost okolja⁸ (naravnih sestavin – zrak, voda, prst, vegetacija in relief ter prostorskih enot – lokalnih, regionalnih in planeta) (Plut 1998: 7).

Hrup (industrijski, obrtni ali drug proizvodni objekt ali naprava, cestna in železniška infrastruktura, letališče, strelišče, objekt za javne prireditve, gostinski lokal, zvonovi, gradbišča ipd.) predstavlja enega izmed področij, ki jih obravnava varstvo okolja in v glavnem je obravnavan kot zvok, ki v naravnem in življenjskem okolju vzbuja nemir, mori človeka in škoduje njegovemu zdravju ali počutju ali škodljivo vpliva na okolje (Rezolucija o nacionalnem programu varstva okolja 2005–2012).

3.2.2 Kompleksno ogrožanje varnosti

Mednarodno varnostno okolje je po koncu hladne vojne postalo nepredvidljivo in negotovo. Temeljna značilnost tega okolja je kompleksnost ogrožanja varnosti, ki zajema:

⁶ Poleg prizadevanj za mir, človekove pravice in pravičen socio-ekonomski razvoj.

⁷ V spomin na sprejem deklaracije je 5. junij razglašen za svetovni dan okolja.

⁸ Onesnaženo (geografsko, pokrajinsko) okolje označujemo kot obliko degradacije ali razvrednotenja geografskega okolja, s stopnjo vnosa emisij v vseh treh agregatnih stanjih, ki presega samočistilne sposobnosti okolja (ekosistemov) in/ali je nevarna za zdravje, razvoj in obstoj človeka ter drugih vrst. Onesnaženo okolje se kaže v večji ali manjši stopnji in obsegu onesnaženosti zraka, voda, prsti in drugih njegovih sestavin, kar povzroča številne pokrajinske, zdravstvene, gospodarske in druge posledice. Zmanjševanje pokrajinske in biotske raznolikosti sta skupna kazalca različnih oblik degradacije okolja (Plut 1998: 8–9).

- ◇ povezovanje, prepletanje in medsebojno učinkovanje vojaških in nevojaških groženj varnosti (organizirani kriminal, terorizem, lakota, naravne in druge nesreče, onesnaževanje okolja...),
 - ◇ preraščanje nacionalne varnosti v mednarodno varnost in obratno. Varnostna problematika ima globalne razsežnosti v prostorskem in v vsebinskem smislu. Varnost posamezne države postaja domena globalnega mednarodnega sistema,
 - ◇ okrepila se je povezanost in odgovornost med subjekti zagotavljanja varnosti,
 - ◇ instrumenti in mehanizmi za zagotavljanje varnosti so bolj zapleteni in se povezujejo v sistem na ravni države in na ravni mednarodne skupnosti
- (Grizold 2005: 23).

Sodobno, to je kompleksno ogrožanje varnosti poleg konvencionalnih groženj (na primer: vojna) vključuje tudi nevojaške grožnje, ki postajajo vse bolj aktualne (na primer: onesnaženje okolja in posledično segrevanje ozračja, nenadne migracije) in zahtevajo enako kompleksne rešitve. Ukrepi držav glede kompleksnih groženj varnosti so lahko uspešni le, če so celoviti in zajemajo različne dejavnosti (na primer: ekonomske, obveščevalne, vojaške, diplomatske) s ciljem odpravljanja posledic in odpravljanja vzrokov ogrožanja. Učinkovito obvladovanje novih groženj varnosti zahteva spodbujeno medresorsko sodelovanje na državni ravni in v okviru meddržavnega sodelovanja (Grizold 2005).

Glede na medsebojno povezanost med človekom in ekologijo odkrivanje učinkov enega elementa na drugega ni tako enostavno. Simbiotične značilnosti ekoloških sil lahko prikrijejo vzroke in učinke vpliva na naravo in na okolje. Na primer: izsekavanje gozda lahko poruši ravnotežje v ekosistemu, to privede do pomanjkanja energetskih virov in pomanjkanja virov prehranjevanja, nadalje pa se to odrazi v razmerju med številom živali v gozdu. Iz tega sledi, da je vzročne elemente ekoloških virov ogrožanja težko natančno opredeliti. Ekološke vire ogrožanja v osnovi predstavljajo kemično, radioaktivno in druge vrste onesnaženja, nenadzorovani posegi v naravo ter naravne nesreče. Vsa ta ogrožanja se v prvi vrsti odražajo v spremembi klimatskih razmer, škodljivih genetskih posledicah, obolelosti živali in rastlin, zdravstveno oporečni hrani in tudi v širših razsežnosti ter čezmejnih vplivih nekaterih ekoloških nesreč (Eder 2006).

3.3 VOJAŠKI SEKTOR, VOJAŠKO OBMOČJE, VOJAŠKA BAZA, VOJAŠKI OBJEKT, VOJAŠKO VADIŠČE

Termin vojaški sektor obsega oborožene sile z vključno vso obrambno administracijo, ki je odgovorna za podporo vojaških dejavnosti (NATO 1996: 3).

Z besedo sektor označujemo neko enoto, ki deluje v okviru celote (Tavzes 2002: 1035), pri čemer lahko z besedno zvezo vojaški sektor razumemo tisti del obrambnega sistema, ki zajema vse dejavnosti v zvezi z ureditvijo in uresničevanjem vojaškega vidika varnosti (Grizold 1999).

S terminom vojaško območje označujemo prostrano in heterogeno zemljišče s pripadajočo infrastrukturo, ki je v lasti oziroma uporabi vojaškega sektorja. V okvir vojaških območij sodijo vojaške baze in vojaški objekti (Gazenbeek 2005).

Vojaško območje (angl. *military installation* oz. *military infrastructure*) je trajno ali začasno območje prilagojeno oziroma namenjeno gradnji za vojaške potrebe. Takšno območje je namenjeno tako praktičnemu usposabljanju oboroženih sil kot tudi celotni administrativni podpori in zaledju. Območje vključuje letališče ali letalsko bazo, orožarno, skladišče za razstrelivo, gorivo in ostala skladišča, nastanitvene objekte, vojaške tabore, druge vrste bivališč, igrišča, utrdbe, glavni vojaški štab, stražarnico, bolnišnico, vojaško šolo, laboratorije, park, pošto in ostale komunikacijske centre, vojaško vadišče, strelišče in vojaško pristanišče. Skozi zgodovino so se vojaška območja razvijala v kontekstu varnosti oziroma skladno s potrebami in sistemom v določeni družbi. To velja še danes (IMADE 1993:1269).

Na splošno vojaška baza⁹ pomeni območje, katerega namen je omogočiti koncentracijo ter izvajanje vojaških in bojnih dejavnosti v vseh zvrsteh oboroženih sil. Vojaško bazo poleg območja, ki ga pokriva, predstavlja tudi civilno in vojaško osebje, ki skrbi za njeno nemoteno delovanje, oskrbo in podporo (Grizold 1999: 192).

Vojaški objekti predstavljajo del vojaške baze v širšem smislu. V sklop vojaških objektov uvrščamo: območja za urjenje enot in strelišča (vadišča), nastanitvene prostore enot in vojašnice, letalske baze, depoje in skladišča, telekomunikacijske objekte, objekte mornarice ter vzdrževalne objekte. V diplomskem delu se osredotočam zlasti na velika in neposeljena območja, ki jih uporabljajo pripadniki oboroženih sil za urjenje, zato v nadaljevanju navajam podrobnejšo razdelitev teh območij. Vojaška vadišča – območja za urjenje enot in strelišča, so: območja za urjenje enot,

⁹ Bolj specifično je vojaška baza določena v treh različnih okvirjih: 1. Opredeljena je kot območje ali lokacija, s katere se izvajajo, načrtujejo in podpirajo bojne operacije; 2. Pomeni območje ali lokacijo, na kateri so objekti ter vsa potrebna sredstva za logistično podporo in vzdrževanje; 3. Je objekt, kjer so nameščena bojna letala in bojne ladje, kamor se po vsaki operaciji tudi vračajo (Grizold 1999).

strelišče, območje za trening, poligon za vozila, avtodrom, vodni prehodi, gozdnata območja, kamp za novince in vadišča za požarna sredstva (NATO 2004).

Eder (2006) s pojmom vojaško vadišče označuje civilno neuporabna območja namenjena vojaškim vajam ob uporabi orožja, daleč stran od civilizacije in urbanih naselij.

Vadišča so namensko izbrana, zgrajena in opremljena zemljišča in drugi objekti namenjeni učenju, urjenju in rekreaciji. Lahko se nahajajo na vodi ali na kopnem, lahko so pokrita ali na prostem, lahko so del vojašnice ali drugega vojaškega objekta (vojaške baze, vojaškega letališča, itd.). Vadišča niso nujno namenjena izključno pripadnikom oboroženih sil. Velikost območja vadišča in stopnja opremljenosti je odvisna od namena in pogostosti njegove uporabe. Večina vadišč se nahaja v neposredni bližini vojašnic za njihov obstoj pa morajo biti izpolnjeni osnovni pogoji: urejene dovozne poti, zagotovljeni vodni viri in sanitarije ter protipožarna zaščita. Vojaška vadišča se v splošnem delijo na vadišča za urjenje kopenske vojske, vojaškega letalstva in vojaške mornarice (Vojna enciklopedija 1970–1976: 477).

SSKJ (1991: 351) opredeljuje termin vadišče kot kraj, prostor za vadbo, medtem ko je poligon opredeljen kot vojaški kraj, prostor namenjen vadbi v streljanju s težkim orožjem oziroma za preizkušanje novih vrst orožja. Iz navedenega je razvidno, da gre za praktično za sopomenki, zato v sklopu diplomskega dela za poimenovanje območij, namenjenih vsevrstnemu urjenju, uporabljam termin vadišče, ki je po mojem mnenju vendarle nekoliko bolj splošen in primernejši za področje obravnave.

3.4 VARSTVO IN OHRANJENJE NARAVE

Pojem varstvo narave se v pogovornem jeziku pogosto uporablja zlasti za poimenovanje družbene aktivnosti oziroma gibanja, ki skrbi za varstvo divjih živali, nedotaknjenih predelov Zemlje in posplošeno za ohranitev življenja (narave) v njegovi neokrnjeni in po človeku nespremenjeni podobi. Pri varstvu narave je poglavitni namen ohranitev nečesa, kar je spoznano za vredno ohranitve. Zaradi družbenega pomena se je ideja neformalnega gibanja prelevila v obvezujoča pravna pravila in dobila odraz v celotnem pravnem redu večine modernih držav. Kljub temu pa ni jasno in pravno dorečeno, kaj vse zajema. V zvezi z normativno določenostjo lahko izraz varstvo narave uporabimo za to, da vsebinsko označimo predmet prava varstva okolja, medtem ko je vsebina varstva narave v formalnem pomenu besede ožja in vezana na normativno določeno vsebino Zakona o ohranjanju narave (Kremesec Jevšenak, 2002).

Zaradi ogromno definicij narave in okolja ter vsebine pojmov varstvo okolja in varstvo narave, ki jih je mogoče zaslediti v literaturi in za katere v pravni teoriji ni soglasja, sem za potrebe diplomskega dela izločila trditve, ki sem mi zdijo najbolj smiselne glede na obravnavano temo:

Narava in okolje nista sinonima. Okolje je prostor z različnimi sestavinami, ki omogoča življenje na Zemlji oziroma del narave, ki jo je človek delno prilagodil svojemu bivanju in delovanju. V zvezi s tem poimenovanjem se uporablja izraz »človekovo okolje«, ki je potemtakem okolje, prilagojeno za pridelovanje hrane, živinorejo, gozdarjenje, pridobivanje energije in vode, delno zaščito pred naravnimi ujmami, za neekmetijske, proizvodne in storitvene dejavnosti, promet, v njem se urejajo naselja, mesta in središča, itd. Za normalno življenje in delo je treba v sedanjih razmerah skrbeti za ohranjanje naravne kakovosti zraka, vode, tal, žive narave, naravnih virov ter narodovo in svetovno naravno dediščino, varovati je treba zdravje ljudi in skrbeti tudi za urejene odnose med ljudmi ter odnose posameznikov in družbe do narave in okolja. Narava je celota materialnega sveta z naravnimi zakoni med seboj povezanih oziroma soodvisnih delov nežive in žive narave na Zemlji. Ločimo: *prvinsko naravo*, ki je ohranjena brez človekovih posegov, zlasti pragozd, nespremenjeno povirje reke ali morska obala, visokogorski svet brez turizma, česar je vse manj, ker podnebni dejavniki širijo onesnaženost po ozračju, tekoče vode po kopnem, ter *oblikovano naravo*, kulturno krajino, ki predstavlja del samorasle narave, izvirne pokrajine, ki smo jo ljudje spremenili z namenom vzgoje, izobraževanja ali urejanja kot človekovo okolje z naselji, prometnicami, drevoredi, botaničnimi vrtovi, alpinetumi in drugimi oblikovanimi sistemi (Lah 2002). Zamenjava pojma okolje z naravo odraža antropocentričnost¹⁰ dosedanje ekološke zavesti zahodnih kultur (Kremesec Jevšenak 2002: 21).

Okolje je v Natovi okoljski doktrini¹¹ opredeljeno kot tisti del narave, kamor seže ali bi lahko segel vpliv človekovega delovanja. Naravno okolje je sestav prvobitne in po človeku preoblikovane narave (MORS, GŠ SV 2005b).

Varstvo okolja je kompleks naporov in ukrepov za zagotovitev zdravih življenjskih razmer v okolju in za varstvo narave pred posegi človeka, ki s tehničnim napredkom in rastjo prebivalstva ovira biološko ravnovesje. Mednje se uvrščajo tudi napor za odstranjevanje nevarnosti in škodljivih posledic, ki izvirajo iz teh posegov, ter napor in ukrepi za izboljšanje kvalitete življenjskega okolja z daljnosežnim planiranjem (Kremesec Jevšenak 2002).

¹⁰ Antropocentrizem je nazor, da je človek središče vsega, kar je. Na svetu je pomemben le človek vse ostalo bivajoče pa mu je podrejeno (Klopčič 2000).

¹¹ SV STANAG 7141.

Pravo Evropske skupnosti v področje varstva okolja uvršča podpodročje, ki ga poimenuje narava. Vključuje predpise, ki se nanašajo na varstvo in ohranitev rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih habitatov, kar vključuje tudi varstvo osebkov ogroženih vrst v zvezi s trgovino. V slovenskem pravnem redu varstvo narave kot samostojno pravno področje ureja Zakon o ohranjanju narave. Umeščen je v sistem varstva okolja, ki ga je uzakonil *Zakon o varstvu okolja* (Kremesec Jevšenak 2002).

Predmet pravnega varstva *Zakona o ohranjanju narave* so sestavine biotske raznovrstnosti, kamor uvrščamo prosto živeče rastlinske in živalske vrste, njihov genski material, habitate ter ekosisteme in naravne vrednote. Vsebina prava varstva narave je pravno izoblikovan sistem družbene skrbi za ohranitev vseh tistih bistvenih elementov njene pojavnosti, ki ji zagotavljajo ohranitev (Kremesec Jevšenak 2002).

V 11. členu *Zakona o ohranjanju narave* je zapisano, da je ohranjanje narave vsako ravnanje, ki se opravlja zaradi ohranitve biotske raznovrstnosti in varstva naravnih vrednot. V Republiki Sloveniji javno službo ohranjanja narave opravlja Zavod RS za varstvo narave.

Ekosistem¹² so v funkcionalno celoto povezani deli žive (rastlinstvo, živalstvo in človeška družba) in nežive narave (zrak, podnebje, voda in tla), v kateri krožijo snovi in se pretaka energija. Poznamo naravne ekosisteme: morja in vode na kopnem, gozdovi, travnata in druga območja ter umetne ekosisteme: vodna zajetja in ribniki, različni nasadi, izkrčeni gozdovi in obdelovalna tla (Lah 2002: 55). Med velikimi naravnimi ekosistemi, ki v Evropi bistveno prispevajo k ohranjanju biotske raznovrstnosti in so zaradi človekovega delovanja najbolj ogroženi, so predvsem celinske vode, morski, obalni, traviščni in gozdni ekosistemi (Ferlin 2002).

Habitat (življenjski prostor) je s specifičnimi neživimi in živimi dejavniki opredeljen prostor vrste oziroma geografsko opredeljen prostor osebkov ali populacije vrste (Ferlin 2002).

Habitatni tip je rastlinska in živalska združba kot značilni del ekosistema, povezana z neživimi dejavniki (tla, podnebje, prisotnost in kakovost vode, svetlobe, itd.) na prostorsko opredeljenem območju (Jogan in Leskovar 2004: 5). Po klasifikaciji PHYSIS delimo habitatne tipe na do šest ravni (podtipov). Praviloma so opis značilne združbe vrst ali stanja abiotskih dejavnikov (Ferlin 2002).

Kot je zapisano v 4. členu ZON je naravna vrednota poleg redkega, dragocenega ali znamenitega naravnega pojava tudi drug vredni pojav, sestavina oziroma del žive ali nežive narave, naravno območje ali del naravnega območja, ekosistem, krajina ali oblikovana narava¹³. Naravne vrednote so

¹² Ekosistem pomeni dinamičen kompleks rastlinskih in živalskih združb ter združb mikroorganizmov (biocenozo) in njihovega neživega okolja (biotopa), ki so povezani v funkcionalno celoto (Ferlin 2002).

¹³ Oblikovana narava je del narave, ki ga človek preoblikuje z namenom vzgoje in izobraževanja, oblikovanja krajinskih elementov ali katerim drugim namenom in je pomemben zaradi ohranjanja biotske raznovrstnosti. Za oblikovano naravo se štejejo zlasti: drevoredi, botanični vrtovi, alpinetumi in drugi oblikovani ekosistemi (11. člen ZON).

geološki pojavi, minerali in fosili ter njihova nahajališča, površinski in podzemski kraški pojavi, podzemске jame, soteske in tesni ter drugi geomorfološki pojavi, ledeniki in oblike ledeniškega delovanja, izviri, slapovi, brzice, jezera, barja, potoki in reke z obrežji, morska obala, rastlinske in živalske vrste, njihovi izjemni osebki ter njihovi življenjski prostori, ekosistemi, krajina in oblikovana narava.

Ekološko pomembno območje je območje habitatnega tipa, dela habitatnega tipa ali večje ekosistemske enote, ki pomembno prispeva k ohranjanju biotske raznovrstnosti. Ekološko pomembna območja v RS določi vlada RS, njihovo varstvo pa zagotavlja tako, da predpiše varstvene usmeritve za ohranitev ali doseganje ugodnega stanja habitatnih tipov, rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih habitatov. Pri urejanju prostora in rabi naravnih dobrin se upoštevajo določena pravila ravnanja, varstveni režimi ali razvojne usmeritve (32. člen ZON).

Trajnostna raba je raba sestavin biotske raznovrstnosti le na način in v količini, ki dolgoročno ne povzroča zmanjševanja biotske raznovrstnosti, tako da ostaja ohranjena njena možnost za zadovoljevanje potreb in pričakovanj sedanjih in prihodnjih generacij. Trajnostni razvoj¹⁴ je zadovoljevanje potreb sedanjih generacij, ne da bi bile s tem ogrožene možnosti prihodnjih generacij za zadovoljevanje njihovih. Tak razvoj mora priznavati tudi biotsko raznovrstnost kot kvaliteto, kot zbirko sestavin, ki jih danes uporabljamo v celoti, potrebovale pa jih bodo prihodnje generacije (Ferlin 2002).

Izraz Natura 2000¹⁵ je opredeljen v Direktivi o habitatih¹⁶ in pomeni povezovanje območij narave, ki so nujna za vzdrževanje ali izboljšanje ugodnega stanja ohranjenosti evropsko pomembnih rastlinskih in živalskih vrst v skladno ekološko omrežje¹⁷ do leta 2000. Omenjena direktiva predpisuje obvezen cilj, ki ga mora vsaka članica EU doseči s svojimi notranjimi predpisi. Slovenija je sprejela sodelovanje v Naturi 2000 kot pridružitveno obveznost. Tako smo na dan pridružitve EU, 1. maja 2004, predlagali seznam nacionalnih območij, katerih ohranitev je pomembna na evropski ravni. Opredelili smo tudi predvidene ukrepe, ki jih bomo izvajali za njihovo upravljanje oz.

¹⁴ Slovenija se je za trajnostni razvoj opredelila v Strategiji gospodarskega razvoja RS.

¹⁵ 33. člen ZON in 2. ter 3. člen Uredbe o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000) območje Natura 2000 opredeljujeta kot: ekološko pomembno območje, ki je na ozemlju EU pomembno za ohranitev ali doseganje ugodnega stanja vrst ptic in drugih živalskih ter rastlinskih vrst, njihovih habitatov in habitatnih tipov, katerih ohranjanje je v interesu EU. Območja Natura 2000 se opredeli na podlagi strokovnih meril za ocenjevanje območij za posamezni habitatni tip in posamezno vrsto. Z to uredbo so predpisani tudi varstveni cilji za ohranitev ali doseganje ugodnega stanja.

¹⁶ Direktiva Sveta o ohranjanju naravnih habitatov ter prosto živečih živalskih in rastlinskih vrst – Direktiva o habitatih (92/43/EEC).

¹⁷ Ekološko omrežje je sistem med seboj povezanih ali približanih ekoloških pomembnih območij, ki z uravnoteženo biogeografsko razporejenostjo pomembno prispevajo k ohranjanju naravnega ravnovesja in s tem biotske raznovrstnosti (32. člen ZON).

ohranjanje. Natura 2000 je mehanizem EU za izvajanje Direktive o habitatih in Direktive o pticah¹⁸, Vlada RS pa z določitvijo območij Nature 2000 zagotavlja uskladitev slovenskega pravnega reda s pravnim redom EU. Za Slovenijo sta značilni visoka biotska raznovrstnost in ohranjenost narave zato območja Natura 2000 pokrivajo kar 36 % slovenskega ozemlja (Nose Marolt 2005). V nastajanju je tudi ključni dokument, *Operativni program – program upravljanja območij Natura 2000*, ki bo prispeval k doseganju ciljev, postavljenih v slovenskem, evropskem in mednarodnem okvirju. Glavni namen omenjenega programa je: natančneje določiti podrobne varstvene cilje in ukrepe za izpolnjevanje obvez iz Direktive o pticah in Direktive o habitatih v zvezi z omrežjem Natura 2000, ki izhajajo iz vsem dostopnih strokovnih podlag in drugih literaturnih virov, do ravni natančnosti, ki jo te podlage in literatura dopuščajo; prispevati k večji določenosti glede zahtev ohranjanja vsakega posamičnega območja Natura 2000, ki jo deležniki (državljeni in institucije, ki se srečujejo z ohranjanjem območij Natura 2000) zahtevajo že od določitve območij Natura 2000; dobiti pregled razvojnih potreb za varstvene ukrepe, ki izhajajo iz zagotavljanja obvez RS iz Direktive o pticah in Direktive o habitatih, za vsa območja Natura 2000 v Sloveniji in te potrebe vključiti v druge strateške načrte in programe RS, ki so osnova za črpanje evropskih sredstev – zlasti tistih, kjer je obveza prispevati k ohranjanju omrežja Natura 2000 kot pogoj zapisana tudi v evropski zakonodaji – in je to podlaga za potrditev načrtov in programov s strani institucij Evropske unije (zlasti Nacionalni strateški načrt razvoja podeželja, Program razvoja podeželja, Nacionalni strateški načrt razvoja ribištva, Program razvoja ribištva, program za črpanje sredstev iz LIFE+, operativni programi za črpanje strukturnih skladov in skladov za regionalni razvoj); dobiti pregled razvojnih potreb za povečevanje ekonomske izrabe, ki temelji na priložnostih območij Natura 2000 v Sloveniji in te potrebe vključiti v druge strateške načrte in programe RS, ki so osnova za črpanje evropskih sredstev (zlasti operativne programe za črpanje strukturnih skladov in skladov za regionalni razvoj); določiti načine zagotavljanja ukrepov, zlasti v povezavi z vključevanjem v sektorsko načrtovanje (kjer to obstaja) in to vključevanje poenotiti in še bolj objektivizirati; dobiti pregled manjkajočega znanja in podatkov in spodbude za njihovo zapolnitev vključiti v ustrezne programe (MOP 2007).

Skladno z Uredbo o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000), so določena posebna območja varstva (po Direktivi o pticah), in sicer 26 območij za 41 vrst ptic, ter potencialna posebna ohranitvena območja (po Direktivi o habitatih), in sicer 260 za 56 habitatnih tipov in 111 rastlinskih

¹⁸ Direktiva Sveta o ohranjanju prosto živečih vrst ptic – Direktiva o pticah (79/409/EEC). Direktiva o habitatih in Direktiva o pticah skupaj oblikujeta mednarodno pravno osnovo in strokovni okvir evropskega varstva narave. Z uporabo obeh direktiv se uresničuje načelo trajnostnega razvoja in druge mednarodne konvencije s področja ohranjanja biotske raznovrstnosti. Najpomembnejša med njimi je Konvencija o biotski raznovrstnosti, sprejeta leta 1992 na okoljski konferenci ZN v Riu de Janeiru (Nose Marolt 2005).

in živalskih vrst. Skupno je določenih 286 območij Nature 2000. Osrednje in najpomembnejše vadišče SV Poček se nahaja na potencialnem posebnem ohranitvenem območju¹⁹ imenovanem Javorniki – Snežnik in posebnem varstvenem območju²⁰ Snežnik – Pivka. Vadišče in strelišče SV Mlake v Vipavski dolini pa se nahaja na potencialnem posebnem ohranitvenem območju imenovanem Trnovski gozd – Nanos ter na posebnem varstvenem območju Trnovski gozd in Nanos – južni rob. Poleg tega vadišče in strelišče Mlake nahaja tudi na robu zavarovanega območja Južni in zahodni obronki Nanosa²¹, na območju naravne vrednote državnega pomena Mlake v Vipavi²² ter na dveh ekološko pomembnih območjih²³.

Obveznosti za območja Natura 2000 določa 6. člen Direktive o habitatih:

- ◇ določitev potrebnih ukrepov, ki po potrebi vključujejo ustrezne načrte upravljanja in ustrezne zakonske, upravne ali pogodbene ukrepe,
- ◇ preprečevanje slabšanja stanja habitatov in vrst zaradi katerih je območje opredeljeno,
- ◇ vsak načrt ali poseg je treba presoјati glede na njegove posledice na cilje ohranjanja območja,
- ◇ če je presoja negativna in ni ustreznih alternativnih rešitev, je možno izvesti načrt ali poseg zaradi prevlade javne koristi in izvesti izravnalne ukrepe (Skoberne, 2004).

LIFE je eden izmed finančnih mehanizmov EU, in sicer za področje okolja, narave in tretjega sveta. Za področje narave so sredstva LIFE namenjena ohranjanju naravnih habitatov in rastlinskih ter živalskih vrst, pomembnih za Evropsko skupnost, torej uresničevanju ekološkega omrežja Natura 2000 (Skoberne 2004).

3.4.1 Biotska raznovrstnost

S pojmom biotska raznovrstnost označujemo raznovrstnost živih organizmov, ki vključuje raznovrstnost znotraj vrst in med različnimi vrstami, gensko raznovrstnost ter raznovrstnost ekosistemov. Izraz »biotska raznovrstnost« izhaja iz angleškega izraza »biodiversity« in je preveden na več načinov, zato se v slovenščini uporabljajo tudi izrazi »biodiverziteteta« in »biotska pestrost« (Ferlin 2002).

Biotsko raznovrstnost je potrebno ohranјati, saj zagotavlja vire tržnih proizvodov (hrano, vlaknine in krmo, zdravila...), netržne dobrine in koristi (ustvarja in shranjuje ogljik, asimilira odpadke, shranjuje

¹⁹ pSCI (angl. *Potential Site of Community Importance*).

²⁰ SPA (angl. *Special Protection Area*).

²¹ Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju Občine Ajdovščina.

²² Pravilnik o določitvi in varstvu naravnih vrednot; identifikacijska številka 4194

²³ Uredba o ekološko pomembnih območjih; Mlake pri Vipavi (ID57700) in Trnovski gozd in Nanos (ID51300).

genski material, ohranja naravne vire – vodo in zemljo...) in ima intrinzično vrednost²⁴, za katero je človek moralno odgovoren (Sutherland 1998).

Poleg navedenih razlogov je pomembna zlasti povezanost varstva narave z globalnimi klimatskimi spremembami oziroma splošnim segrevanjem ozračja in višjo vsebnostjo ogljikovega dioksida v njem. Slednja faktorja povzročata negativne spremembe, vezane na ekosisteme in biotsko raznovrstnost, ki nadalje vpliva na kakovost poselitvenih območij, večanje števila ujm in naravnih nesreč, zmanjševanje predelov za zagotavljanje hrane ter širjenje nalezljivih in nepoznanih bolezni. Zaradi navedenih negativnih sprememb je v kontekstu kompleksnega in nevojaškega ogrožanja varnosti le-ta vedno bolj ogrožena.

Za razumevanje učinkov klimatskih sprememb na biotsko raznovrstnost je potrebno spodbujati raziskave zlasti zaradi zagotavljanja osnovnih podatkov za oceno klimatskih sprememb, ustvarjanja modelov mogočih posledic regionalnih klimatskih sprememb, večjega razumevanja fizioloških in strukturnih interakcij znotraj ekosistemov ter razumevanja možnosti povečanja prilagodljivosti ekosistemov. Kot odgovor na grožnje, ki jih povzroča globalno segrevanje, je potrebno zagotoviti dovolj velike naravne rezervate, ki omogočajo uspešno proučevanje. Ena izmed takšnih območij so območja, namenjena urjenju in usposabljanju, zlasti kopenske vojske, oboroženih sil (Agnew in Fennessy 2001).

3.4.1.1 Biotska raznovrstnost in ohranjanje narave v Sloveniji

Ustava Republike Slovenije določa, da je dolžnost države skrb za ohranjanje naravnega bogastva in kulturne dediščine, kakor tudi ustvarjanje možnosti za skladen civilizacijski in kulturni razvoj Slovenije. Z Zakonom o ohranjanju narave, ki v slovenskem pravnem redu ureja ukrepe ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistem varstva naravnih vrednot, so v slovenski pravni red vključene vsebine ratificiranih mednarodnih pogodb, ki urejajo varstvo narave in določajo temeljna naravovarstvena načela.

Slovenija sodi po oceni strokovnjakov med območja z nadpovprečno biotsko raznovrstnostjo in je ena izmed izstopajočih držav v Evropi. Posebej značilni so gozdni, podzemni in vodni ekosistemi, mokrišča, morje, alpski in gorski svet in suha travišča. Imamo približno 850 vrst ozkih endemitov, večina jih je vezanih na podzemeljske habitatne tipe, alpinska in subalpinska travišča ter skalovja in melišča. Stanje biotske raznovrstnosti se sicer ne spremlja sistematično, dosedanje sistematične ugotovitve (na primer rdeči seznam) pa potrjujejo osnovno oceno o resni ogroženosti rastlinskih in

²⁴ Intrinzična vrednost je nekaj, zaradi česar se človek dojema kot cilj v sebi in kar mu osmišlja njegovo življenje. To je neko absolutno dobro, k čemur teži človek kot človek. Intrinzične vrednote človek zgolj ugotavlja in ne poljubno pripisuje – so smisel in cilj življenja, so občutki in stanja, h katerim subjekt po naravi teži, so osnovna gonila našega življenja (Klopčič 2000).

živalskih vrst, s katero je povezano tudi neurejeno področje ravnanja z genskim materialom. Nevarnost za biotsko raznovrstnost predstavlja tudi povečevanje nevarnosti nekontroliranega vnosa tujih in spremenjenih organizmov. Morska obala je v pretežni meri grajena, 25 % večjih rek je delno ali v celoti reguliranih, neonesnaženi so samo še res izjemni deli vodotokov v povirjih. Osušeni so mnogi močvirni travniki, na velikih kmetijskih površinah se kopičijo ostanki kemikalij, življenjske selitvene poti živali sekajo številni komunikacijski objekti. Za takšno stanje je več vzrokov: neusklajenost med sektorji in prevlada ekonomsko močnejših sektorjev, pomanjkljiva zakonodaja in njeno neučinkovito izvajanje, skromna sredstva za ohranjanje biotske raznovrstnosti in za ključne bazične in aplikativne raziskave, podrejenost tega segmenta tradicionalno boljše uveljavljeni skrbi za klasična področja varstva okolja (na primer onesnaževanje). Ključna dokumenta na področju ohranjanja biotske raznovrstnosti sta *Strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti* in *Resolucija o Nacionalnem programu varstva okolja* ter *Nacionalni program varstva narave* znotraj katerega je opredeljen operativni program – akcijski načrt ohranjanja biotske raznovrstnosti s programom upravljanja območij Natura 2000, ki bo prispeval k doseganju slovenskih, evropskih in mednarodnih ciljev. Cilj operativnega programa je ohranjanje visoke stopnje biotske raznovrstnosti in zaustavitev upadanja biotske raznovrstnosti do leta 2010. Gre torej za ohranitev oziroma doseganje ugodnega stanja ogroženih vrst in habitatnih tipov, ohranitev oziroma doseganje ugodnega stanja (obsega in kakovosti) habitatov vrst in habitatnih tipov, za katere so opredeljena območja, pomembna za ohranitev biotske raznovrstnosti (ekološko pomembnih območij, območij Natura 2000, Ramsarskih lokalitet), učinkovito in usklajeno ohranjanje narave v zavarovanih območjih z upravljavskimi načrti in drugimi ukrepi, dvig standarda vseh ravnanj z živalmi prostoživečih vrst, zagotovitev trajnostne rabe sestavin biotske raznovrstnosti in sonaravno poseganje v naravo. K izvajanju teh ciljev je Slovenija zavezana tudi kot podpisnica *Konvencije o biološki raznovrstnosti* (Ferlin 2002).

Osnovni cilj *Nacionalnega programa varstva narave* je zaščititi in ohraniti naravne sisteme, habitate ter prosto živeče živalske in rastlinske vrste zaradi ustavitve izgube biotske raznovrstnosti, genske pestrosti in nadaljnje degradacije tal. Vsebina nacionalnega programa varstva narave so cilji in usmeritve za ohranitev biotske raznovrstnosti s programom ukrepov varstva rastlinskih in živalskih vrst, njihovih habitatov in ekosistemov; varstvo naravnih vrednot s programom ustanavljanja zavarovanih območij in obnovitve naravnih vrednot; način izpolnjevanja mednarodnih obveznosti; vzgojo in izobraževanje na področju ohranjanja narave; ozaveščanje javnosti o pomenu ohranjanja narave ter zagotavljanje finančnih virov za izvajanje varstva narave.

Vlada Republike Slovenije je 29. aprila 2004²⁵ določila območja Natura 2000 v Sloveniji z *Uredbo o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000)*. Določenih je 286 območij, od tega jih je 260 določenih na podlagi Direktive o habitatih in 26 na podlagi Direktive o pticah. Območja zajemajo 35,5% površine Slovenije (MOP 2006a). Slovenija ima trenutno z različnimi varstvenimi kategorijami²⁶ zavarovanega 11,5% ozemlja²⁷, vloga zavarovanih območij pri izvajanju politike ohranjanja narave pa je že tradicionalna²⁸. Ena od prepoznavnih značilnosti Slovenije je tudi krajinska raznovrstnost, ki se je izoblikovala na stiku naravnih pokrajinskih enot kot posledica rabe prostora in načina življenja naših prednikov. Tradicionalno kmetovanje je povzročilo nastanek določenih tipov drugotnih habitatov, ki imajo tudi izreden pomen pri ohranjanju biotske raznovrstnosti. Značilno krajinsko raznovrstnost ogroža opuščanje kmetijske rabe na nekaterih območjih (kraške košenice in pašniki, visokogorski pašniki in intenzifikacija kmetijske proizvodnje), zaradi česar se spreminjata videz krajine in biotska raznovrstnost (izginjanje mokrotnih in suhih travišč). Na drugi strani je raznovrstnost krajine pod pritiskom posledic neurejene prostorske politike in urbanizma, sprememb v načinu kmetovanja ter preusmerjanja iz kmetijstva v druge panoge (na primer turizem). Poseben problem so veliki posegi v prostor (avtocestni križ) in to s svojim neposrednim vplivom (degradacija krajine, sekanje biokoridorjev) kot tudi s potencialnim vplivom na prostor, zaradi objektivno izboljšane dostopnosti in težav, ki izvirajo iz tega. Slovenija je bogata z elementi nežive narave (minerali, fosili), z geomorfološkimi in hidrološkimi pojavi, ki tvorijo fond naravnih vrednot (soteske, jame, slapovi). Njihova atraktivnost je podlaga za hiter razvoj različnih dejavnosti, ki temeljijo na izkoriščanju tega fenomena, to pa je povezano s posegi na praviloma najobčutljivejša področja, posledica česar je ogrožanje temeljnega fenomena samega ter biotske raznovrstnosti (Mršič 1997 in *Resolucija o nacionalnem programu varstva okolja 2005-2012*).

Z organizacijskega vidika in v skladu s parlamentarno ureditvijo RS se s področjem varovanja okolja in narave ukvarjata Ministrstvo za okolje in prostor in Zavod RS za varstvo narave (ZRSVN). ZRSVN²⁹ je oseba javnega prava s statusom javnega zavoda, ki ima skladno z 118. čl. ZON pravico in dolžnost zastopati interese ohranjanja biotske raznovrstnosti in varstva naravnih vrednot v vseh upravnih in sodnih postopkih, katerih predmet so sestavine biotske raznovrstnosti, naravne vrednote

²⁵ Med pripravami za vstop v EU se je Slovenija zavezala k implementaciji evropske zakonodaje, zato smo na predmetnem področju pričeli izvajati že omenjeni direktivi, Direktivo o habitatih in Direktivo o pticah.

²⁶ Varstvene kategorije, kot jih določa ZON so: narodni, regijski in krajinski park, naravni spomenik, strogi naravni rezervat in naravni rezervat

²⁷ Glede na naravne danosti bi bilo potrebno zavarovati okoli 30 % ozemlja države (MOP 2006)

²⁸ Predvsem Konvencija o biotski raznovrstnosti opredeljuje zavarovana območja kot osnovni element za ohranitev biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti.

²⁹ ZRSVN je sestavljen iz osmih organizacijskih enot, in sicer: sedmih območnih enot (Celje, Kranj, Ljubljana, Maribor, Nova Gorica, Novo mesto in Piran) in Osrednje enote. Območne enote pokrivajo celotno ozemlje Slovenije in opravljajo strokovne naloge določene z ZON. Osrednja enota opravlja strokovne in spremljajoče naloge ter koordinira in povezuje delo območnih enot.

ali zavarovana območja. ZRSVN opravlja dejavnost javne službe ohranjanja narave, pri čemer gre za ohranjanje sestavin biotske raznovrstnosti, varstvo naravnih vrednot in upravljanje zavarovanih območij. V skladu z *Zakonom o ohranjanju narave* ZRSVN kot javno službo opravlja naslednje naloge: spremlja stanje ohranjenosti narave, zbira podatke o rastlinskih in živalskih vrstah, njihovih življenjskih prostorih in ekosistemih v sodelovanju z izvajalci javnih služb na področju usmerjanja gospodarjenja z naravnimi viri, spremlja stanje biotske raznovrstnosti, sodeluje pri pripravi načrtov upravljanja zavarovanih območij in še mnoge druge.

4. UPRAVLJANJE V NARAVOVARSTVU

Z upravljanjem varstva narave razumemo prizadevanja človeka, da neko vrsto (živalsko ali rastlinsko) ali habitatni tip ohrani v ugodnem stanju, to je takšnem, da se bo vrsta oziroma habitatni tip ohranila tudi v prihodnosti in za prihodnje generacije. Prizadevanja človeka za ohranitev vrste oziroma habitatnega tipa vodijo v ustanavljanje organizaciji, društev, ipd., s pomočjo katerih tovrstne aktivnosti dobijo legalen in nenazadnje tudi legitimen značaj.

Področje upravljanja v naravovarstvu pomeni izziv, da v praksi uresničimo zastavljene naravovarstvene cilje. Ni dovolj, da se zavedamo, da je varstvo narave za ljudi in za naravo, potrebno je zavedanje, da je varstvo narave tudi varstvo pred ljudmi, kar se uresničuje po ljudeh, predvsem po stroki. Najpomembnejša naloga upravljanja je najti način, kako vzpostaviti in zagotoviti ravnotežje, ki bi omogočalo maksimizirati uživanje (izkoriščanje) narave ter hkrati minimalizirati negativne vplive nanjo (Klopčič 2000). Na ravni mednarodne skupnosti je ohranjanje biotske raznovrstnosti vezano na podpisnice Konvencije o biotski raznovrstnosti in ukrepe, ki iz konvencije izhajajo.

V evropskem prostoru je upravljanje varstva narave razdeljeno na dva dela. Prvi del je upravljanje območij, ki tvorijo evropsko ekološko omrežje Natura 2000, drugi del pa je varstvo vrst izven teh območij. Za območja Natura 2000 mora država, članica Evropske unije, zagotoviti ustrezno upravljanje, pa naj bo to preko posebnih upravljavskih načrtov, ki so namenjeni le tem območjem, ali pa preko drugih načrtov rabe naravnih dobrin, če ti tudi zagotavljajo ohranitev vrst, ki so na teh območjih. Za vrste, ki se varujejo tudi širše, se pravi tudi izven območij Nature 2000, pa mora država prav tako zagotoviti ustrezno upravljanje. Ta se ponavadi zagotavlja s strategijami upravljanja in akcijskimi načrti³⁰. Upravljanje, ki je vezano na omrežje Natura 2000, je neposredno povezano z monitoringom, spremljanjem stanja, ohranjenosti habitatov in vrst ter preverjanjem ustreznosti sprejetih načinov upravljanja.

Pojem upravljanje se na področju varstva narave v Sloveniji tradicionalno uporablja v povezavi z zavarovanimi območji, od določitve območij Natura 2000 pa tudi v sklopu le-teh, saj smo obveznost vzpostavitve učinkovitih načrtov upravljanja vezanih na varstvo narave sprejeli s priključitvijo EU. Upravljanje pomeni opravljanje nalog varstva naravnih vrednot in nalog, ki so potrebne za izpolnitev namena, zaradi katerega je bilo območje zavarovano, in so določene v aktu o zavarovanju, v skladu s katerim lahko ustanovitelj sam neposredno upravlja zavarovano območje v režijskem obratu, ustanovi v ta namen javni zavod, poveri upravljanje javnemu zavodu, ki je ustanovljen z namenom usmerjanja trajnostnega gospodarjenja naravnih dobrin, ali podeli koncesijo za upravljanje. Skladno z aktom o

³⁰ Tak primer je pri nas upravljanje z rjavim medvedom (Strategija upravljanja z rjavim medvedom (*Ursus arctos*) v Sloveniji (sprejeta na 59. seji Vlade RS, dne 24. januarja 2002)).

zavarovanju se upravljanje zavarovanega območja izvaja na podlagi načrta upravljanja (59. člen ZON).

In navedenega izhaja dejstvo, da je reševanje naravovarstvenih problemov univerzalno ter da so uspešno in učinkovito ohranjanje naravnega potenciala geosfere nujno potrebni ustrezni pristopi. Potrebno je postaviti prioritete, upravljanje načrtovati in ga izvajati, nato preveriti uspeh in glede na morebiti ugotovljene težave upravljanje prilagoditi in izboljšati. Pri tem se v praksi uporabljajo različne tehnike upravljanja s habitati in vrstami ter ukrepi v okviru zakonodaje, izobraževanja, ozaveščanja in povezovanja varstva narave z razvojem³¹ (Sutherland 2000). Naravovarstvene in potrošniške vrednote predstavljajo temeljno težnjo vseh živih bitij, pri čemer zahodna, industrijska kultura v glavnem preveč poudarja razvoj in potrošništvo ter zanemarja naravovarstvo. Naravovarstvena dejavnost je zato označena kot antipol razvojnemu in potrošniškemu polu, kar ustvarja dinamično neravnotežje in zavedanje o pomenu naravovarstvene dejavnosti šele takrat, ko je narava kot vrednota in vir za eksistenčni obstoj človeka ogrožena. Namen upravljanja varstva narave in s tem cilj varstvenih dejavnosti niso prepovedi in omejitve, temveč napredovanje, spreminjanje navadnega v popolnejšo, bolj dovršeno moralno razvojno obliko, kar pomeni iskanje načinov za hkratni obstoj nasprotujočih si potrošniških in naravovarstvenih smernic ter vzdrževanje harmoničnega ravnotežja (Klopčič 2000).

4.1 UPRAVLJAVSKI NAČRTI

Pri upravljanju zlasti večjih ter krajinsko in interesno raznolikih območij so upravljavski načrti koristno in nepogrešljivo orodje. V Evropi se s tovrstnim področjem uspešno ukvarja Eurosite, mreža neodvisnih strokovnjakov, ki povezuje in združuje evropske upravljavske organizacije s področja naravovarstva. Podlago za njeno delovanje predstavljajo *Konvencija o biotski raznovrstnosti*, Direktiva o habitatih in Direktiva o pticah. Z namenom širjenja uspešne upravljavske prakse na celotnem ozemlju Evrope mreža Eurosite aktivno deluje na področju zagotavljanja bilateralnih in multilateralnih povezav med upravljavci naravovarstvenih območij. Forum deluje že 15 let in združuje preko 70 upravljavskih organizacij v Evropi, ki delujejo na nacionalni, regionalni ali pa lokalni ravni. Delo Eurosita je razdeljeno v štiri tematske sklope oziroma dejavnosti: delavnice in

³¹ Razvoj pomeni: 1. nenehno napredovanje znanosti in drugih dejavnikov, ki krepijo uspešnost gospodarstva in storitev brez škodljivih posledic v okolju, temveč vplivajo na izboljšanje okoljskih razmer za zdravo in človeka vredno življenje; 2. ekološki razvoj pomeni prepletanje vseh faz in oblik življenja, v katerem se stalno rojevajo nova bitja, se razvijajo, opravljajo življenjske funkcije in krepijo združbe, nadomeščajo izgube zaradi bolezni in plenilstva ter odmrle osebkke; 3. uravnotežen razvoj je ekološko zmeren, ki ohranja obstoječe naravne vrste in njihov genetski vložek za razvoj ekosistemov ter krepi družbeno skupnost (Lah 2002, 164).

usposabljanja, twinnig³², komunikacija ter posebni projekti. Najpomembnejši rezultat delovanja mreže je nastanek t.i. orodja oziroma pripomočka imenovanega »*Eurosite Management Planning Toolkit*« z namenom zagotovitve poenotene evropske prakse izdelovanja upravljavskih načrtov. Pripomoček učinkuje kot neke vrste smernice oziroma gre za format, namenjen zlasti pripravljavcem upravljavskih načrtov naravovarstveno pomembnih območij³³. Skladno s slovensko zakonodajo je načrt upravljanja zavarovanega območja³⁴ programski akt, s katerim se določijo razvojne usmeritve, način izvajanja varstva, rabe in upravljanja zavarovanega območja ter podrobnejše usmeritve za varstvo naravnih vrednot na zavarovanem območju ob upoštevanju potreb razvoja lokalnega prebivalstva.

Upravljavski načrt je pisen, vezan na določeno časovno obdobje - dinamičen ter uradno sprejet dokument, ki opisuje neko območje ter težave in priložnosti upravljanja za potrebe varstva narave na tem območju. Pomemben del upravljavskega načrta je kratek povzetek, ki omogoča hitro prepoznavanje namena in ciljev upravljanja ter načrt dela za razumevanje in doseganje realističnih naravovarstvenih ciljev. Enotna struktura upravljavskega načrta pripomore tudi k poenotenemu in učinkovitejšemu načinu dela znotraj in med organizacijami ter različnimi sektorji, predvsem pa uporabniki izbranega območja. V sklopu upravljanja ima pomembno vlogo tudi nadzor nad opravljanjem aktivnosti v skladu z opredeljenimi cilji. Bistvo nadzora je preprečitev zastaranja upravljavskega načrta. Razlogi za izdelavo upravljavskega načrta in pomen načrtov, kot so zapisani v omenjenem priročniku, so: jasna upravljavska politika (določeno območje je spoznano za vredno ohranitve), jasna vloga in zadolžitve upravljavcev ter določitev virov in načrtov dela kot podlaga za politično sprejemanje odločitev glede območja. Upravljavski načrti so pomembni, ker izpolnijo zakonske zahteve, vezane na mednarodne konvencije in direktive, jasno definirajo cilje ter metode in merila uspešnosti ter zagotavljajo kredibilnost (predvsem politično), so praktično »informativsko« orodje za z določeno območje (kaj se na območju nahaja, zakaj in namen ohranitve), namenjeno tako upravljavcem kot tudi izvajalcem in vsem zainteresiranim³⁵. Vsebujejo delovni načrt, prednostne akcije, razporeditev finančnih, časovnih in človeških virov, omogočajo doslednost in dolgoročnost dela upravljavske organizacije, so v pomoč prihodnjim upravljavcem, seznanjajo deležnike z njihovo

³² Mehanizem za vzpostavitev institucij.

³³ Priročnik je dostopen na internetu na naslovu http://www.eurosite-nature.org/IMG/pdf/toolkitmp_en.pdf.

³⁴ Na podlagi akta o zavarovanju se sprejme načrt upravljanja zavarovanega območja. Predlog načrta upravljanja zavarovanega območja pripravi upravljavac na podlagi akta o zavarovanju in ob strokovni pomoči organizacije, pristojne za ohranjanje narave (60. člen ZON). Podrobnejšo vsebino načrta upravljanja se določi na podlagi 61. člena ZON.

³⁵ Oblast, organizacije, zadolžene za nadzor nad upravljanje varstva narave na določenih območjih, uporabniki območja, načrtovalci, mednarodne organizacije, izdelovalcem informacijskih sistemov, nevladnim organizacijam, lokalnim prebivalcem itd. (Eurosite 1999).

vlogo in nalogami na in v zvezi z upravljanim območjem, služijo kot vodniki po izbranem območju. Njihova priprava predstavlja način komunikacije z déležniki³⁶.

Pri pripravi upravljaljskega načrta je potrebno upoštevati določene faze, ki so hkrati tudi temeljna načela priprave upravljaljskega načrta. Le-ta mora temeljiti na principu od splošnega k posebnemu, to je teoretični izpeljavi ciljev k njihovem udejanjanju na terenu. Faze, kot si sledijo, so: zbiranje podatkov (opis območja, veljavni režimi...), strokovno ovrednotenje vseh zahtev območja in podatkov o določenem območju, določitev (optimističnih) ciljev in (realistične) ocene prihodnjega razvoja, iz katerega sledi določitev operativnih in dinamičnih ciljev, dinamičnost in prilagodljivost glede na območje in uporabnike, določitev časovnih in finančnih okvirjev za doseg ciljev, zapis vseh aktivnosti, ukrepov, meritev, stanja.... vsega, kar omogoča oceno (ne)uspešnosti v prihodnosti, analiza rezultatov in njihova uporaba v prihodnosti ter zadnja, revizija uspešnosti in učinkovitosti.

V skladu s temeljnimi načeli izdelan upravljaljski načrt je specifičen in je rezultat sodelovanja vseh uporabnikov predmetnega območja. Specifična narava načrta pa nadalje zagotavlja, da uporabniki na predmetnem območju izvajajo aktivnosti, dogovorjene s konsenzom in skladno s programom, predvidenim v upravljaljskem načrtu. Za uspešno implementacijo sprejetih upravljaljskih načrtov (zlasti na območjih brez statusa oz. na območjih, ki niso zavarovana) mora pri tem sodelovati čim več strokovnjakov in zainteresirane javnosti v smislu poznavanja in razumevanja bistva upravljanja predmetnega območja in različnosti interesov, ki se na njem pojavljajo (Eurosite 1999).

Upravljanje območij s cilji varstva narave ima v evropskem prostoru že kar nekaj letno zgodovino. V zadnjih 14 letih je bilo samo v okviru finančnega sklada »LIFE Narava« izvedenih več kot 600 projektov, ki so vključevali upravljanje zavarovanih območij in vrst, med njimi številnih v interesu skupnosti. 28 projektov omenjenega finančnega sklada je imelo vojaške razsežnosti in je bilo vezanih na vojaška območja. Imena projektov, ki so navedena v tabeli v nadaljevanju, kažejo na dejstvo, da so v pridobivanje sredstev iz finančnega sklada LIFE intenzivneje vključene zahodno evropske države članice EU, od novih članic pa je bila v tovrstne projekte zaenkrat vključena le Madžarska. Pri tem se zastavlja vprašanje ali gre za pristranskost pri izbiri prijavljenih projektov³⁷ ali pa je vzrok v pomanjkanju znanja pri pripravi projektne dokumentacije in nepoznavanju možnosti črpanja evropskih sredstev. Slednji ugotovitvi pa ponovno odpirata pot vzročno posledičnemu razmišljanju. Financiranja raziskav z namenom ugotavljanja naravovarstvene vrednosti vojaških območij je – zlasti

³⁶ Termin déležnik izhaja iz angleške besede *stakeholder*. Na ZRSVN ga uporabljamo za poimenovanje posameznikov ali skupin (na primer: lastniki zemljišč, turistična društva ipd., ki lahko prispevajo k boljšemu poznavanju določenega območja in/ali pripomorejo k širjenju pomena ohranjanja vrst in habitatnih tipov na določenem območju.

³⁷ Finančni sklad LIFE ni vezan strogo na članice EU temveč se sredstva lahko namenijo tudi projektom, ki jih prijavljajo kandidatke za vstop v EU in mejne države EU.

v Zahodni Evropi – lahko povezano tudi s trendom konverzije,³⁸ in sicer zato, da se na nekdanj vojaških območjih prepreči val urbanizacije.

Tabela 4.1.1: Izvirna imena in oznake projektov povezanih z upravljanjem varstva narave na vojaških območjih v okviru finančnega sklada LIFE Narava

<i>Oznaka projekta</i>	<i>Ime projekta</i>
Dorset heaths	LIFE92/NAT/UK/013300, Protection and Management of lowland heathland in Dorset
Salisbury Plain	LIFE 00/NAT/UK/7071, Improving management of Salisbury Plain Natura 2000 sites
Hungarian meadow viper	LIFE04/NAT/HU/0116, Establishing the background of saving the Hungarian meadow viper (<i>Vipera ursinii rakosiensis</i>) from extinction
<i>Otis tarda</i> in Hungary	LIFE04/NAT/HU/0109, Conservation of <i>Otis tarda</i> in Hungary
Imperial eagle, <i>Aquila heliaca</i>	LIFE02/NAT/HU/8627, Conservation of <i>Aquila heliaca</i> in the Carpathian basin
Flemish military sites	LIFE03/NAT/B/0024, Geïntegreerd natuurherstel op militaire domeinen in Natura 2000
Danish sand dunes	LIFE 02/NAT/DK/008584, Restoration of dune habitats along the Danish West Coast
Marais calcaires en Lorraine	LIFE99/NAT/B/006285, Restauration de complexes marécageux en Lorraine belge
Boreal forests Finland	LIFE03/NAT/FIN/000034, Boreaalisten metsien ja puustoisten soiden ennallistaminen
Border mires	LIFE98/NAT/UK/5432, Active blanket bog rehabilitation project
Scottish raised bogs	LIFE00/NAT/UK/7078, Restoration of Scottish raised bogs
Sefton coast	LIFE95/NAT/000818, A conservation strategy for the sand dunes of the Sefton coast north-west England
Flora Menorca	LIFE 00/NAT/E/007355, Conservación de áreas con flora amenazada en las isla de Menorca
Andalusian flora	LIFE94/E/001203, Recuperación, conservación y manejo de las especies amenazadas de la flora silvestre andaluza
Atlantische Heide	LIFE99/NAT/B/006298, Intermediair Atlantische Heide in Vlaanderen
Posidonia beds	LIFE00/NAT/E/007303, Protección de las praderas de Posidonia en las LICs Baleares
North Savo	LIFE 02/NAT/FIN/008470, Restoration of mire and bog ecosystems in North Savo with reference to environmental education

³⁸ Konverzija vojaških objektov predstavlja voden in organiziran proces opuščanja, zagotavljanja ekološke neoporečnosti nekdanj vojaških objektov, prodajo (spremembo lastništva) in uspešno integracijo objekta v civilno okolje, ki se zaključi s ponovno uporabo in doprinosom lokalni skupnosti (Prebilič 2001, 16).

<i>Oznaka projekta</i>	<i>Ime projekta</i>
Trockenrasen in Rheinland-Pfalz	LIFE 02/NAT/D/8461, Wiederherstellung und Erhalt von Trockenrasen in Rheinland-Pfalz
Dijlevallei	LIFE/98/NAT/B/005171, Dijlevallei
Kuusamo	LIFE96/NAT/3026, Protection of old forests in the Kuusamo area
<i>Larus audouini</i>	LIFE03/NAT/E/000061, Conservación de Larus audouini en España (Isla Grosa), Murcia
Orford Ness	LIFE94/NAT/000850 and LIFE97NAT/UK/4245, Conservation of Orford Ness
Grindenschwarzwald	LIFE00/NAT/D/7039, Grindenschwarzwald
Boddenlandschaft and Murtitz	LIFE91/NAT/D/8194, Aufbau und Sicherung des Nationalparkes Vorpommersche Boddenlandschaft und des Murtitz Nationalparkes
Hainich	LIFE95/D/000086, Managementplan für den Nationalpark Hainich
Integral Coastal Conservation Initiative	LIFE96/NAT/B/3032, Integral Coastal Initiative Conservation Initiative
Bats in central Europe	LIFE95/NAT/D/000045, Grenzüberschreitendes Programm zum Schutz der Fledermäuse im westlichen Mitteleuropa
Lago Trasimeno	LIFE02/NAT/IT/008556, Ripristino habitat e conservazione ardeidi sul Lago Trasimeno

Vir: Gazenbeek 2005: 79.

5. VARSTVO NARAVE IN VOJAŠKI SEKTOR

V zadnji polovici prejšnjega stoletja se kot posledica demografske rasti in hitrega ekonomskega razvoja na različnih predelih sveta v glavnem pojavljajo enaki naravovarstveni problemi: uničevanje habitatov, intenzivno kmetijstvo, preveč ali premalo pašnje, prekomerno bogatenje tal s hranili, onesnaževanje zraka in voda, spreminjanje hidroloških razmer, prekomerno izkoriščanje naravnih virov, vnos tujerodnih in invazivnih rastlinskih in živalskih vrst, itd. Naštete dejavnosti vodijo v degradacijo okolja in narave, problematika razmerja med naravo in družbo pa nadalje predstavlja ogrožanje temeljne človekove vrednote, varnosti. Vzporednico z opredelitvijo pojma varstvo narave najdemo torej tudi v opredelitvi pojma varnost, ki med drugim pomeni dejavnost, ki dobi na pomenu, ko človek reagira na dražljaje drugega človeka ali narave, in to v trenutku prepoznavanja nevarnosti, ogroženosti, bolezni ali strahu (Grizold, Tatalović in Cvrtila 1999). Varnost in ohranjena narava sta vrednoti, ki v sodobnih družbenih razmerah pridobivata svojo vrednost.

Glavne oblike ogrožanja okolja in posledično ogrožanja varnosti so:

Razbitje ekosistemov; To vključuje klimatske spremembe (učinek tople grede), izgubo biološke raznovrstnosti, krčenje gozdov, nastajanje puščav ter ostale oblike erozije, tanjšanje ozonskega plašča in različne oblike onesnaževanja. Za klimatske spremembe je krivo predvsem izgorevanje fosilnih goriv in ob tem nastajanje raznih plinov, ki delujejo toplogredno ali pa uničujejo ozon. Učinki izpustov ogromnih količin fosilnih goriv so kisli dež, segrevanje ozračja, propadanje gozdov idr. Kot posledice klimatskih sprememb Ferfila (2001: 54–55) navaja naslednje:

- ◇ topljenje ledenikov in zviševanje morske gladine,
- ◇ segrevanje svetovnih morij,
- ◇ pogostejši in močnejši viharji,
- ◇ dvig temperature ozračja itd.

Problemi z energijo; Ti vključujejo izrabo naravnih virov kot so trda goriva, različne oblike onesnaževanja vključujoč jedrske in kemične nesreče, razlitja nafte ter pomanjkanje in neenaka porazdeljenost energetskega virov.

Populacijski problemi; Gre za povečevanje prebivalstva in porabe prek zmožnosti okolja, epidemije in slabo zdravstveno stanje, upadanje pismenosti, nenadzorovane migracije in posledično nekontrolirane urbanizacije.

Problemi s hrano; Kažejo se kot revščina, lakota, pretirano poraba in s tem povezane bolezni, izguba rodovitne zemlje, pomanjkanje vode, epidemije in slabo splošno zdravstveno stanje ter splošno pomanjkanje in neenako porazdeljenost virov za preživetje.

Ekonomski problemi; Vključujejo socialno nestabilnost, ki izhaja iz želje po rasti in dobičku, strukturno asimetrijo ter nepravilnost;

Državlanski spor; Vključuje z vojno povezano okoljsko škodo na eni ter nasilje povezano z okoljsko degradacijo, na drugi strani.

(Buzan, Weaver in de Wilde 1998: 74–75)

Temelj preživetja človeštva, kot navaja Plut (Plut 1998: 32), je ohranjanje naravnega potenciala geosfere³⁹ (planetarni ekosistem), katerega sestavljajo: **biološki potencial** (sposobnost proizvodnje biomase s pomočjo fotosinteze), **samočistilni potencial** (sposobnost obnove), **hidrološki potencial** (sposobnost spreminjanja vode v različne fizikalne oblike), **atmosferski potencial** (sposobnost ohranjanja sestave in lastnosti posameznih plasti ozračja) ter **potencial mineralnih surovin** (sposobnost akumuliranja snovi/energije v obliki, ki je primerna za rabo).

Foster je povezavo med naravnim okoljem in varnostjo opredelil na tri načine, in sicer:

- ◇ uničevalni učinek, ki ga imajo dejavnosti oboroženih sil: vaje oboroženih sil ter razvoj novih tehnologij in njihova uporaba v naravnem okolju;
- ◇ uničevanje in manipuliranje naravnega okolja s strani oboroženih sil za doseg ciljev, t.i. »environmental warfare«;
- ◇ posledice sprememb naravnega okolja na varnost oziroma na povzročitev nestabilnosti

(Prebilič in Ober 2004).

Kljub zgodovinski potisnjenosti okoljske paradigme varnosti v ozadje varnostne paradigme, okoljska dimenzija prihaja vedno bolj v ospredje. Sodobna varnostna paradigma sedaj upošteva tudi okoljsko oziroma ekološko dimenzijo (Grizold in Ferfila 2000).

5.1 OKOLJSKA VARNOST V OKVIRU ZVEZE NATO

Vprašanja, povezana z okoljem in pomanjkanjem naravnih virov, sodijo v okvir sodobnih, ne-tradicionalnih groženj globalne varnosti. Leta 1969 je bil z namenom povečanja družbene dimenzije zavezništva v okviru zveze NATO ustanovljen Odbor za proučevanje izzivov sodobne družbe (CCMS), ki je do junija 2006 predstavljal forum za sodelovanje na področju vse bolj zaskrbljujočih okoljskih vprašanj znotraj zavezništva (NATO 2005).⁴⁰

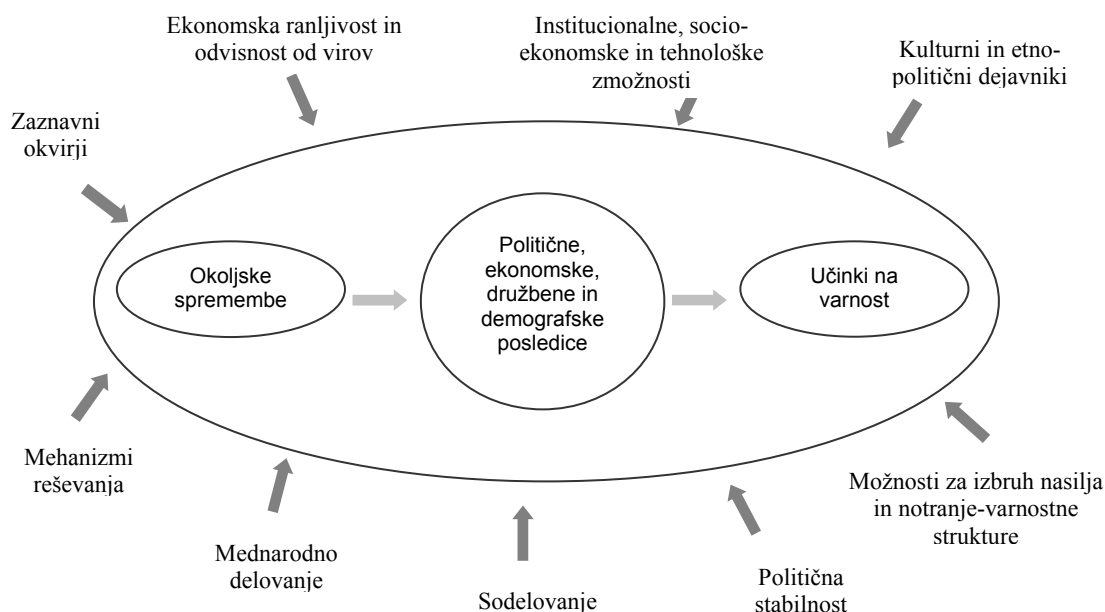
³⁹ Geosfera je vrhnja površinska plast na Zemlji, ki jo ob medsebojnem součinkovanju sestavljajo litosfera (trdo površje), hidrosfera (vodovje) in atmosfera (ozračje) ter na njihovem stiku nastali pedosfera (odeja prsti) in biosfera (živi svet) (Kladnik 2001: 125).

⁴⁰ V skladu z akcijskim načrtom Evroatlantskega partnerskega sveta (EAPC) za obdobje 2000–2002 je pričel Odbor za proučevanje izzivov sodobne družbe širiti obseg svojega dela in vanj vključevati skupna srečanja z NATO partnerskimi državami (NATO 2001).

V okviru odbora se pričeli teči projekti na področjih onesnaževanja okolja, hrupa, energetike in zdravja ljudi ter na področju okoljskih vprašanj, povezanih z obrambo. Srečanja odbora so bila organizirana enkrat letno, med dejavnostmi pa so izstopale zlasti pilotne študije o metodologiji očiščenja nekdanjih vojaških poligonov, o upravljanju z okoljem v vojaškem sektorju in o okoljski varnosti ter prizadevanja na področju medsebojne povezanosti obrambe, okolja in gospodarskih vprašanj, ki bi opredelila okolju prijazne pristope k operacijam oboroženih sil. Leta 2001 je bil v okviru Odbora postavljen vojaško-ekološki standard STANAG 7141, ki narekuje okolju prijazno delovanje vojaškega sektorja. STANAG 7141 ali Skupna Natova doktrina o varstvu okolja med Natovimi operacijami in vajami za Slovensko vojsko velja od dneva podpisa, to je od 1.9.2005.

Vlogo CCMS, oziroma v letu 2006 novo nastalega odbora SPS, ki je združil STS in CCMS, v okviru zavezništva vidim zlasti v raziskovanju povezanosti med okoljskimi spremembami in varnostjo, zato v nadaljevanju predstavljam konceptualni model, ki je nastal pri proučevanju te povezanosti, ki jo je razvil odbor CCMS.

Slika 5.1.1: Konceptualni model povezanosti okoljskih sprememb in varnosti

Vir: Lietzmann in Vest 1999: 14.

Dejavniki, ki so v medsebojni odvisnosti in so zato pomembni pri proučevanju povezanosti sprememb v okolju z varnostjo, so naslednji:

- ◇ **Zaznavni okvirji:** Ali bo okoljska kriza oziroma večja degradacija vodila v konflikt, je odvisno zlasti od zaznave ključnih akterjev. Če degradacija ogroža fizičen in ekonomski obstoj akterjev, obstaja velika verjetnost, da okoljska kriza privede do konflikta.
- ◇ **Ekonomska ranljivost in odvisnost od virov:** Pojava se močno razlikujeta tako med posameznimi državami kot tudi med regijami in družbenimi skupinami oz. sloji. Odvisnost od naravnega vira, na primer sladke vode, povečuje verjetnost izbruha konflikta. Ob pomanjkanju tega vira prihaja do migracij in s tem do političnih in socio-ekonomskih napetosti v posamezni regiji oziroma državi gostiteljici.
- ◇ **Institucionalne, socio-ekonomske in tehnološke zmožnosti:** Institucionalne zmožnosti državnega aparata predstavljajo predpogoj za učinkovito reševanje ekoloških degradacij in njihovih posledic. Socio-ekonomske in tehnološke zmožnosti družbe in državnega aparata pa predstavljajo nadaljevanje reševanja okoljskih problemov v smeri blaženja negativnih posledic.
- ◇ **Kulturni in družbeno-politični elementi:** Obstoj etničnih, kulturnih ali verskih razlik kot tak ne vodi v konflikte. Lahko pa, če predstavljajo politične probleme; te razlike prispevajo k eskalaciji konflikta. S tem je mišljeno to, da so omenjene razlike vir neustrezna zdravstvene oskrbe, slabših možnosti za dostop do določenih storitev, ipd.
- ◇ **Notranjevarnostna struktura in možnosti notranjih konfliktov:** Izvor konfliktov in agresije je pogojen s stopnjo civilnega nadzora nad oboroženimi silami, notranjevarnostnimi strukturami in varnostnimi agencijami. Če te strukture in institucije niso demokratične in jih vodijo s strani elitne družbene skupine, lahko postanejo sredstvo za nasilno reševanje konfliktov.
- ◇ **Politična stabilnost:** Družbeni in ekonomski dejavniki so močno povezani s političnim sistemom države. Nestabilnost je posledica neučinkovitosti političnega sistema in državnih institucij pri obvladovanju napetosti med različnimi družbenimi skupinami oziroma napetosti med vladajočo koalicijo in opozicijo.
- ◇ **Vključenost (udeležba):** Empirične raziskave primerov okoljskih kriz so pokazale, da je v primerih, ko je bilo v reševanje vključenih veliko družbenih skupin (tudi na nivoju odločanja) raven strinjanja s sprejetimi ukrepi veliko večja kot pa v družbah, ki v proces odločanja ne vključujejo širšega kroga družbenih skupin. Vključenost družbenih skupin se dosega z mehanizmom svobodnih in poštenih volitev oziroma skozi mehanizme, ki so bodisi tradicionalno bodisi kulturno pogojeni.

- ◇ **Mednarodni vpliv:** Sodelovanje države v mednarodnih povezavah zvišuje stopnjo soodločanja o načinih reševanja negativnih posledic okoljskih kriz. Možnost sodelovanja vodi k pristopu mednarodnim pogodbam in s tem k spoštovanju obveznosti, ki iz njih izhajajo. Nadalje to vpliva na sprejem ustrezne zakonodaje in prilagoditev mednarodnim okoljskim standardom.
- ◇ **Mehanizmi za reševanje konfliktov:** Prisotnost učinkovitih in legitimnih pravnih, političnih in družbenih mehanizmov reševanja konfliktov povečuje možnosti za njihovo reševanje znotraj države in v okviru meddržavnih povezav. V okviru mehanizmov za reševanje konfliktov imajo pomembno vlogo pogajanja, sprejemanje kompromisov in mediacija (Lietzmann in Vest 1999).

V okviru pilotnih študij,⁴¹ s pomočjo katerih so zaznali zgoraj navedene dejavnike, je bila določena tipologija štirih splošnih vrst okoljskih konfliktov⁴², ki je uporabna kot pomoč v odločevalskih procesih ter razumevanju povezanosti okoljskih kriz z varnostjo. Okoljske konflikte delimo na:

- ◇ **Družbeno-politične konflikte;** ti sovpadajo z okoljsko in družbeno diskriminacijo. Konfliktna situacija se lahko pojavi, ko dve ali več etničnih skupin sobivajo na območju, ki ga je prizadela okoljska kriza in imajo zaradi te krize omejen dostop do naravnih virov, na primer sladke vode.
- ◇ **Migracijske konflikte;** osnova zanje so lahko mednarodne migracije, čezmejne migracije ali pa močna demografska komponenta.
- ◇ **Mednarodne konflikte, vezane na naravne vire;** ti so povezani s problemi razdelitve in so posledica neenakomerne odvisnosti od bodisi količine ali pa kakovosti naravnega vira (sladka voda, zaloge rib, ipd.).
- ◇ **Konflikte, povezane z globalnimi okoljskimi spremembami;** ti zaenkrat še niso privedli do nasilja, čeprav je sprejetje specifičnih mednarodnih dogovorov, vezanih na okolje, že privedlo do določenih napetosti med nacionalnimi državami.

(Lietzman in Vest 1999).

Varstvo narave je v smislu varstva ekosistemov in ohranjanja biodiverzitete neposredno povezano z okoljsko varnostjo, ki je vsekakor ena pomembnejših komponent tako nacionalne kot tudi širše mednarodne in globalne varnosti po hladni vojni. Povezanost z okoljem v širšem smislu in varnostjo

⁴¹ Pilotne študije se nanašajo na okoljske konflikte - Environmental Conflicts Project (ENCOP).

⁴² S terminom »okoljski konflikt«, izvorno »*environmental conflict*«, sem poimenovala konflikte, ki so nastali kot posledica degradacije oziroma negativne spremembe v okolju.

v vseh njenih dimenzijah pridobiva na pomenu in raziskovanju te povezanosti⁴³ je namenjeno vedno več pozornosti (raziskave, pilotni projekti, ipd.). Porast zaskrbljenosti glede okoljskih vprašanj v preteklih tridesetih letih in vedno močnejša zavest o neposredni odvisnosti okoljskih, ekonomskih in družbenih vsebin in njihovi povezanosti z varnostjo se je odrazila v sklepih, sprejetih na okoljski konferenci Združenih narodov v Rio de Janeiru leta 1992. Takrat je bila poleg *Konvencije o spremembah okolja* sprejeta tudi *Konvencija o biotski raznovrstnosti*, ki zavezuje države podpisnice, da ohranjajo domorodne rastlinske in živalske vrste ter izboljšujejo njihove življenjske pogoje. Republika Slovenija je Konvencijo o biotski raznovrstnosti ratificirala leta 1996.

5.2 ODNOS MED VOJAŠKIM SEKTORJEM IN NARAVNIM OKOLJEM

V mnogih evropskih državah je mogoče zaznati trend preusmerjanja proračunskih sredstev, ki so bila prvotno namenjena vojaškemu sektorju, v akcije, povezane z varovanjem okolja in s tem tudi narave. Akcije povezane z varovanjem okolja, ki jih je potrebno izvajati v okviru vojaških sektorjev, pripomorejo k učinkovitemu izvajanju primarnih nalog vojske. Odnos med vojaškim sektorjem in okoljem je opisan v štirih podpoglavjih v nadaljevanju, pri čemer se trditve navedene v drugem in tretjem podpoglavju v glavnem nanašajo na zvezo Nato.

5.2.1 Pomen in namen vojaškega usposabljanja

Temeljni namen obrambe in s tem vojaškega sektorja in vojske je odvrčanje napada na državo ter obramba neodvisnosti, nedotakljivosti in celovitosti države. Ta namen se uresničuje tudi z vključevanjem in z aktivnim sodelovanjem države v mednarodnih varnostnih povezavah na podlagi mednarodnih pogodb. Za uresničevanje temeljnega namena je potrebno vojaško urjenje, ki zahteva primerno vojaško tehniko in prostor, kjer se urjenje vojaških sil lahko izvaja. Navedeno ima lahko negativne posledice za okolje, vendar vseeno manjše, kot pa če pride do oboroženih spopadov oziroma vojne. Navedeno, kot izhaja iz slovenskega Zakona o obrambi, je po mojem mnenju splošno in velja za katerikoli vojaški sektor sodobnih držav.

Vzdrževanje usposobljenosti oboroženih sil zahteva nenehno preverjanje v obliki najrazličnejših vaj, zato je obstoj vojaških poligonov in drugih vadbenih območij pogojen z obstojem oboroženih sil (Prebilič 2001). Obrambni sistemi sodobnih družb so torej neposredno vpeti v okolje, ki nastopa v dvojni vlogi: kot laboratorij usposabljanja oboroženih sil in kot cilj aktivnosti oboroženih sil –

⁴³ S povezanostjo mislim na nasilne konflikte, ki so povezani z degradiranim okoljem oziroma kdaj in kako degradirano okolje lahko preraste v konflikt in kaj lahko storimo, da do tovrstnih problemov ne bi prišlo.

obramba. Neposredni vplivi na okolje pa so za civilno družbo velikokrat nesprejemljivi (Prebilič 2004).

Vojaško usposabljanje predstavlja del priprav za zagotavljanje varnosti državnega ozemlja in njenih prebivalcev. Oborožene sile so sredstvo obrambnega sistema, ki je namenjen obrambi pred zunanjo vojaško agresijo in drugimi nasilnimi posegi tujih oboroženih sil zoper neodvisnost in ozemeljsko celovitost države. Pri zagotavljanju varnosti države je kot osnovno izhodišče upoštevano vojaško ogrožanje. Pomen vojaškega usposabljanja je uspešno in učinkovito izvajanje funkcij obrambe (Bratun 1997).

Vojaško usposabljanje in dejavnosti vojske so razvojne dejavnosti⁴⁴. V obdobju spreminjanja politično-varnostne podobe sveta in razvoja, je na vojaško usposabljanje najbolj vezan tehnično-tehnološki dejavnik⁴⁵. Ob upoštevanju načel sodobnega vojskovanja⁴⁶ je vojaško usposabljanje zelo pomembno (Kotnik – Dvojmoč 2002). Kljub trendu zmanjševanja števila vojakov v oboroženih silah, pričakovano zmanjševanje vadišč ni realno, saj uporaba sodobnih oborožitvenih sistemov⁴⁷ velikokrat narekuje njihovo povečanje (Prebilič 2001).

5.2.2 Vključevanje okoljskih zahtev v načrtovanje vojaških aktivnosti

Vojaški sektor je tako kot vsi ostali sektorji v družbi zavezan k spoštovanju okoljske zakonodaje in ostalih okoljskih zahtev. Spoštovanje okoljskih zahtev po večini ne ovira opravljanja vojaških vaj, pred odločitvami o vojaških aktivnostih na določenih območjih pa vojaški sektorji večinoma pristanejo na preučitev možnih posledic določenih vrst urjenja. Le skrbno načrtovanje omogoča zelo učinkovito urjenje, ne da bi se ob tem povzročila škoda v naravnem okolju (NATO 1996).

Odgovornost vojaškega sektorja pri razvoju in izvajanju nacionalnega okoljskega programa lahko razdelimo na sedem vsebinskih področij, in sicer:

- ◇ jasna opredelitev specifičnih okoljskih ciljev, ki odražajo nacionalne okoljske cilje in zagotavljajo razumevanje njihovega pomena,

⁴⁴ Umeščenost oboroženih sil najrazvitejših industrijskih držav v vse bolj heterogeno, nepredvidljivo in stalno spreminjajoče se mednarodno ter nacionalno družbeno okolje sproža proces njihovega funkcionalnega, strukturnega in organizacijskega prilagajanja (Kotnik-Dvojmoč 2002).

⁴⁵ Oblikovanje sodobnih obrambnih sistemov, nepredvidljiv in hiter razvoj oborožitvenih sistemov ter uporaba orožij množičnega uničevanja: kemičnega, biološkega ter jedrskega orožja, predstavljajo novo strategijo bojevanja, katere cilj je popolno uničenje človeka ter vse žive narave na določenem območju (Prebilič 2004: 517).

⁴⁶ Načela sodobnega vojskovanja so: cilj – natančen, določen, dosegljiv; ofenziva – prevzem, uporaba in izraba pobude; bojna masa – osredotočena na odločilni čas in določen prostor; ekonomičnost – glavna moč-glavni cilj, ostalo minimalno; manevar – spraviti nasprotnika v neugoden položaj; enotnost – en poveljnik, en cilj; varnost – nasprotnik ne sme dobiti nepričakovane prednosti; enostavnost – načrti in povelja morajo biti jasni in preprosti (Bratun 1997: 29).

⁴⁷ Razvoj oborožitvenih sistemov zasleduje predvsem dva osnovna cilja: izboljšanje mobilnosti in povečati obseg delovanja (večji domet in večja ognjena moč na cilju projektila) (Prebilič 2001: 30).

- ◇ določitev strategije uresničevanja okoljskih ciljev in določitev ukrepov za ugotavljanje, ali se zastavljeni cilji tudi dosegajo, ter redno poročanje o dosežkih. Ugotovljeni kazalci so podlaga za finančno načrtovanje,
- ◇ vojaški sektor mora biti organiziran tako, da lahko izpolnjuje okoljske zahteve ter v skladu s svojimi cilji, potrebami in razpoložljivimi sredstvi. To področje pogojuje obstoj t.i. okoljskih pooblaščenec, ki skrbijo za doseganje okoljevarstvenih ciljev znotraj vojaškega sektorja,
- ◇ doseganje skladnosti pri oblikovanju strateških ciljev znotraj sektorja, na osnovi katere se lahko zagotovijo finančna sredstva za doseganje okoljskih ciljev,
- ◇ oblikovanje priročnikov in smernic oziroma navodil, s pomočjo katerih se lahko razvija in izvaja okoljevarstveni program. Pomembno je, da so cilji in zadolžitve jasno opredeljeni;
- ◇ zagotavljanje ustrezne izobraženosti pripadnikov vojaške organizacije na področju okoljevarstva tako v teoriji kot praksi z namenom preprečitve okoljskih degradacij, ki so posledica napačnih odločitev,
- ◇ raziskave in razvoj na področju okolju prijaznih izdelkov, ki so v uporabi v oboroženih silah (NATO 1996).

5.2.3 Vojaški sektor kot vzor v skrbi za varovanje okolja

Z upoštevanjem okoljske zakonodaje in odgovorno skrbjo za varovanje okolja ima vojaški sektor, edinstveno možnost vplivanja na ravnanje ostalih družbenih skupin, da se zgledujejo po njem, ne da bi bila ogrožena njegova sposobnost uresničevanja svojega temeljnega namena. Kot uporabnik in s tem upravljavec velikih območij lahko z izvajanjem dobrih ekoloških praks pospeši razvoj regionalnih programov upravljanja, s potrošnjo okolju prijaznih produktov pa lahko spremeni razmere na domačem in celo svetovnem trgu. Vojaški sektor si mora prizadevati, da je območij, ki so strogo zaprta, čim manj in da je večina v času, ko tam ne potekajo vojaške vaje, namenjena na primer kmetovanju, gozdarstvu in lovu. V nekaterih državah je vojaški sektor celo vodilen sektor pri vzpostavljanju dobrih upravljavskih praks, s spodbujanjem trajnostnega družbenega razvoja in preprečevanjem prekomernega izkoriščanja naravnih virov pa zagotavlja kakovostno življenjsko okolje primerno tako za življenje kot tudi vojaško urjenje (NATO 1996).

5.2.4 Povečana skrb za varovanje okolja in spremembe v vojaškem urjenju

Splošni trend povečevanja skrbi za varovanje okolja na ravni celotne mednarodne skupnosti razvitih industrijskih držav, tudi Slovenije, vpliva na spremembe, povezane z vojaškim urjenjem. Povečana

pozornost v skrbi za okolje s strani vojaškega sektorja in ukrepi, ki jih v ta namen sprejema, pripomorejo k njegovi odzivnosti in bolj kakovostnemu opravljanju nalog. Rezultati skrbnega ravnanja z naravnim okoljem in ustreznega načrtovanja vojaških aktivnosti ustvarjajo realistične razmere za urjenje in pripomorejo k pozitivnemu javnemu mnenju glede obstoja vojaških vadišč. Če javno mnenje zaradi splošnega zaznavanja varnosti vojaškim vadiščem nasprotuje, se njihov obstoj še dodatno postavlja pod vprašaj, če je sektor viden kot glavni krivec za nastale degradacije. Zaradi dolgoletnih in enostransko načrtovanih vojaških aktivnosti v naravnem okolju nastala degradirana območja ne omogočajo dobrih razmer za urjenje in so kot taka nezaželena tudi s strani vojaškega sektorja.

5.3 POMEN VOJAŠKIH OBJEKTOV ZA VARSTVO NARAVE

Vojaška vadišča se v posameznih državah nahajajo na različnih območjih tako z vidika pokrajinske raznolikosti kot tudi z vidika nadmorske višine, na kateri se vojaška vadišča nahajajo. Zaradi notranje-državnih pravnih aktov se zakonodaja s področja upravljanja vojaških območij in dejavnosti, ki se na njih izvajajo, med državami precej razlikuje. Posledično si okoljski strokovnjaki, ki delujejo znotraj vojaških sektorjev, prizadevajo k razvijanju novih načinov in konceptov, s katerimi bi pospešili okolju prijazen rabo vojaških območij. Zaradi različnih tipov oziroma strukture pokrajin in ekosistemov, na katerih se nahajajo vojaška vadišča, ni mogoče, da bi obstajal enotni načrt, ki bi veljal in bil ustrezen za vse države oziroma območja znotraj države, ki so namenjena urjenju in usposabljanju oboroženih sil. Kot na primer v alpskih in predalpskih regijah, kjer so ekosistemi zelo občutljivi in na antropogene spremembe in vplive reagirajo izjemno hitro, se zaradi tega zlahka uničijo. Zato morajo biti pravila ravnanja na določenih območjih strožja kot na drugih (Eder 2006).

Vojaška območja, namenjena vojaškim objektom, vadiščem in ostali vojaški infrastrukturi, in na katerih se izvajajo raznolike vaje in simulacije (streljanje, požiganje, ipd.), predstavljajo pomemben delež območij, na katerih niso prisotni sodobna gospodarska in javna infrastruktura ter prostorski sistemi (ceste, železnica, poselitvena območja, turistična naselja, ipd.). Ena izmed značilnosti vojaških območij je njihova velikost in ravno ta dejavnik predstavlja pomembno ekološko zahtevo za populacijsko dinamiko večine živalskih in rastlinskih vrst.

Po podatkih iz publikacije »LIFE Focus – LIFE, Natura 2000 and the military«, ki jo je leta 2005 izdala Evropska komisija, ima francosko obrambno ministrstvo v lasti oziroma uporabi 265.000 hektarjev, kar predstavlja 0,5% celotnega državnega ozemlja, britansko ministrstvo za obrambo

(Defence Estates⁴⁸) pa kar 1% celotnega državnega ozemlja oziroma 240.000 hektarjev (Gazenbeek 2005).

Poleg velikosti, ki je ključna značilnost vojaških območij, so pomembne tudi:

- ◇ **Ohranjena mikrotopografija;** Večina kmetijskih območij je zaradi intenzivnega kmetijstva že izgubila svojo ekološko vrednost. Procesi in posledice intenzivnega kmetijstva pa so vojaška območja obšli.
- ◇ **Trofične razmere;** Vojaška območja, ki nikoli niso služila intenzivnemu kmetovanju, se odlikujejo z visoko stopnjo biodiverzitete. Eno temeljnih ekoloških načel se nanaša ravno na gnojenje (nitrite in fosfate), ki zmanjšuje raznolikost živalskih in rastlinskih vrst.
- ◇ **Ohranjenost naravnih procesov;** Vojaška območja, ki služijo svojemu namenu zelo dolgo časa, so zaprta za ostale uporabnike oziroma so na teh območjih močno omejene njihove pristojnosti. To pomeni odsotnost kmetovanja, graditve objektov, izkopavanj in miniranj, sprememb hidroloških režimov, ipd. Zaradi naštetih dejstev lahko na teh območjih neovirano potekajo naravni procesi, kot so naravni erozijski in sedimentacijski procesi, nastajanje in izginjanje peščin, akumulacija odmrlega drevja, ipd.

Kljub temu, da primarni namen oboroženih sil, ki izvajajo aktivnosti na vojaških območjih ni varovanje naravne dediščine, ampak je to le »de facto« posledica njihovega ravnanja, si na področju naravovarstva zaslužijo posebno pozornost. Zgoraj navedeno trditev utemeljujem s primeri iz Nizozemske, Belgije, Danske in Italije.

Večino vojaških nepremičnin na Nizozemskem, si je vojska pridobila pred več kot 100 leti, ko ta zemljišča niso imela kmetijske ali kakršnekoli druge vrednosti. Posledično so se na teh zemljiščih ohranili habitati, ki so po ostalih predelih dežele že izginili. Torej, če ta ozemlja ne bi bila vojaška, bi jih uničilo intenzivno kmetijstvo, značilno za 20. stoletje. Habitatni tipi, ki se pojavljajo na nizozemskih vojaških zemljiščih, ki predstavljajo zelo majhen odstotek celotnega državnega ozemlja, gostijo polovico rastlinskih in živalskih vrst na Nizozemskem (Gazenbeek 2005).

Tabela 5.3.1: Primerjava med številom nekaterih rastlinskih in živalskih vrst na Nizozemskem ter njihovim številom na nizozemskih vojaških območjih

<i>Klasifikacijska vrsta</i>	<i>Število vrst na Nizozemskem</i>	<i>Število vrst, ki se pojavljajo na vojaških območjih</i>
Rastline (žilnate)	1.490	785

⁴⁸ Defence Estates (DE) je organizacija, ki deluje v okviru britanskega ministrstva za obrambo (MoD). Njena naloga je, da skrbi za celostni razvoj in uresničevanje strategij na območjih, ki so na kakršenkoli način povezana z vojaškim sektorjem.

Kačji pastirji	60	40
Metulji	70	46
Ptice	236	144

Vir: Gazenbeek 2005: 3.

V Belgiji vojaška zemljišča zavzemajo 26.000 hektarjev, pridobljena pa so bila v 19. oziroma v začetku 20. stoletja kot najbolj kmetijsko marginalna (peščena, hribovita) oziroma zemljišča, namenjena paši ovac. Kasnejše obdobje intenzivnega kmetijstva in pospešene urbanizacije je tem vojaškim zemljiščem prineslo status največjih in edinih skoraj nedotaknjenih območij. Na teh zemljiščih se je ohranilo: ruševje, ekstenzivni travniki, kali, barja, mešani gozdovi (hrast, breza, bukev), območja živega peska, jelševja, itd. Veliko rastlin, nevretenčarjev, dvoživk, plazilcev in ptičev, ki so redki in ponekod že izumrli se pojavljajo ravno znotraj vojaških območij (Gazenbeek 2005).

Vojaška območja na Danskem, ki so jih obšli za 20. stoletje značilni procesi, povezani z intenzivnim kmetijstvom in gospodarskim razvojem, danes predstavljajo edino povezanost s skoraj popolnoma naravnim in nedotaknjenim okoljem iz predindustrijskega obdobja. Biodiverziteta na teh območjih dosega petkratno vrednost biodiverzitete na obkrožajočem belgijskem podeželju (Gazenbeek 2005).

Italijanska vojaška območja zaradi vpliva Mediterana obsegajo zelo raznolike predele z visoko ekološko vrednostjo in raznolikostjo dobro ohranjenih habitatnih tipov. Od priobalnega pasu, poplavnih ravnin, visokih gorskih vrhov, kraških planot do sredozemskega grmičevja ter mokrotnih in stepskih travnikov. Na ta območja je strogo prepovedan dostop civilistom in kakršna koli vrsta izkoriščanja v smislu poljedelstva, gradbeništva in turizma. Kljub dejstvu, da imajo italijanska vojaška območja vse prej kot naravovarstveni namen, predstavljajo le-ta učinkovito sredstvo proti širjenju nenadzorovane urbanizacije in prekomernemu izkoriščanju naravnih virov. Ravno zaradi urbanizacije in prekomernega izkoriščanja naravnih virov je večino sredozemskih dežel že uničenih, ekološka degradacija in opustošenje pa predstavljata veliko skrb za naravovarstvo (Gazenbeek 2005).

Iz navedenih primerov je razvidno, da vojaško urjenje prispeva k povečevanju oziroma ohranjanju biotske raznovrstnosti.

5.3.1 Odsotnost in prisotnost hrupa

Hrupa na vojaških območjih ne uvrščamo v kategorijo škodljivosti, saj se le-ta tam v glavnem pojavlja v enakomernih intervalih in večinoma na istih mestih, tako da je na preostalem, veliko večjem delu območja, prehod neoviran. To velja tudi za posebne vojaške vaje, ki vključujejo hrup in

nasilje, saj se zanje v večini primerov uporablja isti in le določen del celotnega območja. Vadišča za požarna sredstva so tako vedno ločena od gozdnatega predela in predela, kjer se pojavlja ruševje. Na streliščih v glavnem ni prometa, vmesni prostori pa večinoma niso uporabni za nič drugega. Tanke in ostala težka vozila se uporablja le na dobro utrjenih poteh, ki so prav tako stalne. Širše območje je uporabno le za trening in urjenje pehotnih sil, vendar je njihov učinek majhen.

Predvsem pa vojaškim aktivnostim, ki povzročajo hrup, v prid govori dejstvo, da le-ta ugodno vpliva in je pomemben za obstoj nekaterih pionirskih živalskih in rastlinskih vrst. Hrup, ki ga povzročajo vojaške aktivnosti, lahko v naravi primerjamo s procesi erozije, divjih požarov, naravnih poplav, ipd., na kar pa so določene vrste prilagojene oziroma od tega celo odvisne. Če hrupa tam ne bi bilo, bi najverjetneje izumrle oziroma se s pomočjo naravnih procesov razvile v drugih habitatih. Z bombardiranjem, obstreljevanjem, požiganjem in treningi s težkimi vozili se ustvarja simulacija naravnih razmer (hrupnih motenj), ki ustvarja oziroma ohranja pionirske vrste. Nenavadni habitat, ki gostijo veliko redkih rastlinskih vrst, nevretenčarjev in tudi ptic, se neprestano ustvarjajo samo na vojaških območjih, kjer se izvajajo zgoraj opisane aktivnosti. Luknje in vdolbine, ki jih za seboj pustijo težka vozila, se napolnijo z vodo in tako postanejo gojitveno območje različnim vrstam dvoživk (Gazenbeek 2005).

5.4 VLOGA VOJSKE PRI OHRANJANJU NARAVE

Predpogoj za uskladitev naravovarstvenih in vojaških dejavnosti na določenem območju je, da obstajajo podatki o naravovarstveni vrednosti območja, o naravnih vrednotah oziroma o pričakovanih naravnih vrednotah, ki je v interesu tako naravovarstvenikov kot tudi vojske. Naslednji korak, načrtovanje upravljanja, obsega načrtovanje aktivnosti vojaškega sektorja na naravovarstveno vrednih območjih oziroma določitev tistih mest, kjer lahko pride do nasprotovanja interesov obeh sektorjev in kjer je potreben konsenz glede načina izvajanja aktivnosti. Največja težava pri proučevanju vplivov obrambnega sistema na okolje predstavlja omejevanje sodelovanja civilnih strokovnjakov pri proučevanju vplivov (Prebilič 2004).

Drugi vidik povezanosti vojske z varstvom narave se nanaša na moderno vlogo vojske v sodobnih družbah ter na razširjeno definicijo tako varnosti kot tudi samega koncepta sodobnega ogrožanja varnosti in je vezan na okoljsko varnost oziroma zaščito naravovarstvenih območij z uporabo vojske. Pomanjkanje naravnih virov in ugodnega življenjskega prostora, ki predstavljajo pričakovan izvor prihodnjih konfliktov, je izzvalo potrebno in opravičljivo povečevanje vključenosti vojske v aktivnosti varstva okolja in varstva narave. Vključenost je mogoče doseči s spremembo organizacijske strukture vojaškega sektorja z namenom, da se ustvarijo zmožnosti in sposobnost za

sodelovanje v »civilnih« akcijah, povezanih z varovanjem okolja in spremljanjem stanja v naravi (Zeitlin in Hale 2003).

Tretji vidik povezanosti, ki ga na tem mestu le omenjam, pa je varstvo narave v času trajanja konflikta. Učinki vojne na biotsko raznovrstnost nikakor niso zanemarljivi (uničenje habitatov, onesnaženje, izginjanje rastlinskih in živalskih vrst), saj je opustošenje dolgotrajno in velikokrat dokončno. Uspešno reševanje naravovarstvene problematike v povezavi s tem vidikom povezanosti je prav tako vezan na ozaveščanje in komuniciranje ter na sodelovanje vseh deležnikov predmetnega območja.

Raba prostora za vojaško usposabljanje in s tem za obrambo,⁴⁹ zlasti v času krize legitimnosti sodobnega vojaštva kot tudi času jedrske dobe, ko konvencionalno vojskovanje izgublja na pomenu, je vprašljiva, zlasti zaradi omejitev drugih načinov rabe prostora, omejevanja dostopa, obiskanosti in prehodnosti ter lokalnih okoljskih vplivov trajnejše vojaške rabe, kot so hrup, promet težkih tovornih vozil, krajinsko razvrednotenje in neposredni učinki eksplozij v naravnem okolju.

Učinki, tako pozitivni kot negativni, obrambnega sistema na naravno okolje so še dokaj neraziskani. V začetnih študijah o njegovih vplivih so sodelovali izključno vojaški strokovnjaki, dandanes pa se z njimi ukvarjajo mednarodne in nevladne organizacije ter akademiki. Vodilno vlogo na tem področju je prevzel Odbor za proučevanje izzivov sodobne družbe Severnoatlantskega zavezništva, ki pripravlja raznovrstne študije, povezane s prisotnostjo vojaškega sektorja v naravnem okolju. Oborožene sile so v splošnem zaznane kot velik onesnaževalec okolja predvsem zaradi uporabe najrazličnejšega orožja in oborožitvenih sistemov (Prebilič in Ober 2004).

Vrednotenje stanja obrambnega sistema z vidika vplivov na okolje in naravo izhaja tako iz okoljevarstvenih in naravovarstvenih ciljev kot tudi iz značilnosti posameznih dejavnosti v okviru obrambnega sistema glede na njihove vplive na okolje. Negativni vplivi vojaškega delovanja na okolje predstavljajo izhodišče za zmanjšanje in zmanjševanje vplivov načrtovanih objektov in dejavnosti, vendar pa je potrebno upoštevati tudi njihove pozitivne vplive. Posebnost obrambnega sektorja je ta, da zaradi posebnih zahtev, vezanih zlasti na omejevanje drugih rab prostora, na primer obiskanosti in prehodnosti posameznih območij, pogojujejo razvoj nekaterih pozitivnih sprememb v naravnem okolju, na primer visoko biotsko raznovrstnost (Brodnik in Trontelj 2002).

Ministrstvo za obrambo Združenih držav Amerike (DoD) je z namenom ohranjanja biotske raznovrstnosti in zavedanja njene vrednosti za prihodnje generacije sprejelo t.i. upravljske dolžnosti in odgovornost ohranjanja bogate naravne raznolikosti na območjih, ki jih ima v lasti in na katerih pripadniki oboroženih sil izvajajo svoje aktivnosti. Cilj upravljanja je doseči povezanost in

⁴⁹ Obrambni sistemi sodobnih družb so neposredno vpeti v okolje, ki nastopa v dvojni vlogi: kot laboratorij usposabljanja oboroženih sil in kot cilj aktivnosti oboroženih sil – obramba (Prebilič 2004).

skladnost namenske rabe ob hkratnem zagotavljanju trajnostne rabe in biotske pestrosti teh območij. Glede na to, da so bila ozemlja ob dodelitvi vojaškemu sektorju označena kot manjvredna, predstavlja zagotavljanje ravnotežja med namensko rabo zraka, zemeljskih in vodnih virov za vojaške potrebe in potrebo po ohranitvi teh virov omenjenemu ministrstvu svojevrsten izziv. V skladu z zakonodajo je Ministrstvo za obrambo dobilo možnost in priložnost za celovitejši način upravljanja na vojaških območjih, saj le-ta vključuje oblikovanje in sprejetje enotnega – združenega upravljalvskega načrta v sodelovanju z različnimi sektorji⁵⁰ in strokovno javnostjo. Tovrstna zakonodaja posledično prispeva k povečanju prepoznavnosti in pomena upravljanja z naravnimi viri v okviru obrambnega sektorja, saj mora le-ta o dosežkih s tega področja letno poročati Kongresu. Zaradi obveznosti poročanja so povečani tudi napor za izvrševanje določil, predvidenih z omenjenimi upravljaljskimi načrti. Posebnost tovrstnih »združenih« načrtov upravljanja je v tem, da predstavljajo učinkovitejši akcijski načrt za ohranjanje ogroženih rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih habitatov kot pa le zaznamki o prepovedih in prilagajanju vojaških aktivnosti na naravovarstveno zanimivih območjih. Ministrstvo poudarja pomen:

1. obstoja inventarnih podatkov, ki predstavljajo bistveni del tovrstnih upravljaljskih načrtov; natančna določitev naravnih virov (vrsta vira in območje) je izrednega pomembna za uspešno in učinkovito upravljanje;
2. sodelovanja v smislu ustanavljanja regionalnih upravljaljskih pobud⁵¹, ki pripomorejo k uspešni komunikaciji in predstavljajo podporni mehanizem medsebojnega razumevanja; le-to pa je pogoj za učinkovitosti zastavljenih programskih oziroma upravljaljskih ciljev⁵²;
3. obstoja celovitega informacijskega sistema o ogroženih rastlinskih in živalskih vrstah ter njihovih habitatih na vojaških območjih na celotnem območju Združenih držav;
4. ohranjanja ogroženih vrst izven vojaških ozemelj tudi s pomočjo sodelovanja vojaškega sektorja; dejstvo je, da so vojaška območja pogosto edina, na katerih je mogoče upati na ohranitev vrst in njihovih habitatov;

⁵⁰ V pripravo upravljalvskega načrta (angl. *Integrated Natural Resources Management Plan*) je poleg ameriškega ministrstva za obrambo (Department of Defense) vključen še zavod za ribištvo in divje živali (U.S. Fish and Wildlife Service) in ustrezna državna agencija za divje živali (State wildlife agency) (Boice 2000).

⁵¹ Kot rezultat tovrstnih prizadevanj in sodelovanja je v Združenih državah leta 1996 nastal priročnik, namenjen upravljavcem za upravljanje z naravnimi viri z naslovom »Ohranjanje biotske raznovrstnosti na vojaških območjih: Priročnik za upravljanje z naravnimi viri« (*Conserving Biodiversity on Military Lands: A Handbook for Natural Resources Managers*).

⁵² Kot primer uspešnega sodelovanja navajam prizadevanja za ohranitev ogrožene vrste ptice (orel plešec) pod geslom »Svobodni polet – branimo svojo domovino in okolje« (angl. *Freedom Soars – Defending Our Nation and Environment*). V sklopu prizadevanj za preprečitev izginotja omenjenega orla je nastala dvostranska informativna zloženka, ki vsebuje simboličen prikaz salutiranja vojske veličastni ptici, opis različnih akcij in uporabljenih pristopov vojaškega sektorja s katerimi so aktivno pripomogli k ohranitvi vrste, ter zemljevid s prikazom lokacij 70-ih vojaških baz v Združenih državah, kjer so aktivnosti dejansko potekale.

5. razvoja novih upravljaljskih orodij in nadaljnega proučevanja upravljanja območij, ki služijo posebnemu namenu, kot je na primer vojaška raba (Boice 2000).

5.5 UPRAVLJAVSKE PRAKSE, POVEZANE Z VARSTVOM NARAVE NA VOJAŠKIH OBMOČJIH

Upravljaljski načrt za potrebe varstva in ohranjanje narave na vojaških območjih je specifičen upravljaljski načrt, saj upravljanje varstva narave na območjih, namenjenih vojaški rabi, predstavlja svojevrsten izziv, katerega uspeh je v prvi vrsti odvisen zlasti od interesa in motiviranosti vojaškega sektorja za pridobivanje ustreznih znanj s pomočjo ustreznih orodij, usposabljanja in poznavanja (ogroženih) rastlinskih in živalskih vrst, njihovih življenjskih okolij ter njihovih ekoloških zahtev. Pomembno je, da v štiristopenjskem⁵³ procesu upravljanja varstva narave na določenem vojaškem območju pride do tesnega sodelovanja med vojaškim in civilnim sektorjem, v tem primeru med naravovarstvenimi institucijami in okoljskimi strokovnjaki. Kot primer uspešne prakse navajam Združene države Amerike, kjer v okviru univerze v Coloradu deluje Center za okoljski management vojaških območij (Center for Environmental Management of Military Lands, v nadaljevanju CEMML). V okviru CEMML deluje skupina različnih strokovnjakov (biologi, arheologi, geologi, GIS strokovnjaki, strokovnjaki s področja upravljanja itd.) na področju upravljanja naravne in kulturne dediščine ter zagotavljanja trajnostnega razvoja na zemljiščih, ki so v lasti ministrstva za obrambo. Predmetna območja, primarno namenjena vojaškemu usposabljanju, so prepoznana kot biotsko vrednejša območja, ki jih je potrebno ohraniti oziroma zaščititi, tudi zaradi uspešnega izvajanja vojaških vaj. Poslanstvo CEMML izhaja iz prepričanja o združljivosti naravovarstvenih ciljev in ciljev, ki izhajajo iz vojaške rabe zemljišča, vendar le ob ustrezni in skupni upravljaljski praksi ter visoki ravni strokovnega znanja. Področje dela CEMML obsega: popise (inventarje) in spremljanje stanja naravnih virov (živalske vrste, rastlinske vrste, habitati) ter popise in dokumentiranje kulturnih virov, botanične raziskave, analizo podatkov, računalniško kartografijo, GIS in prostorske analize, okoljsko načrtovanje, rehabilitacijo degradiranih območij in vzdrževanje stanja na območjih, varstvene raziskave, organiziranje delavnic in različnih usposabljanj, organizacijo študija managementa na vojaških območjih ter grafično, avdio-vizualno produkcijo in izdelavo publikacij (Colorado State University, 2002). V Evropi se s področjem upravljanja varstva narave na vojaških območjih ukvarja že omenjena mreža Eurosite, ki je leta 2004 organizirala praktičen posvet,

⁵³ Glavni dejavnosti v procesu upravljanja varstva narave so: popis stanja območja (določitev naravovarstvene vrednosti), priprava upravljaljskega načrta, izvajanje načrta, spremljanje stanja in ocena učinkovitosti.

katerega namen je bil ugotoviti, ali je z upravljanjem varstva narave na vojaških območjih mogoče v celoti zadostiti ciljem Nature 2000 ob hkratnih in primarnih zahtevah, ki izhajajo iz vojaškega usposabljanja. Sklepne ugotovitve z delavnice so strnjene v obliki odgovorov na tri ključna vprašanja. Kateri so bistveni elementi uspešnega sodelovanja vojaškega in naravovarstvenega sektorja pri delu na vojaških območjih? Kako naj se sektorja prilagajata drug drugemu in skupaj izvajata učinkovito upravljanje? Katere so najpogostejše uporabljene upravljaljske rešitve v povezavi z Naturo 2000 na vojaških območjih?

Pomembni pogoji za uresničevanje uspešnega sodelovanja vojaškega in naravovarstvenega sektorja pri delu na vojaških območjih so poleg visoke stopnje strinjanja in sodelovanja tako na politični kot tudi na izvršilni ravni obeh sektorjev tudi skupni cilji, medsebojno razumevanje in spoštovanje ter prizadevanja za celovito poznavanje omejitev in priložnosti. Oba sektorja si morata namesto vsiljevanja enostranskih sektorskih idejnih rešitev prizadevati predvsem k iskanju načinov za doseg skupnih ciljev. Naravovarstveni sektor mora poskrbeti za jasno razlago razlogov in razumskih ciljev naravovarstva ter se zavedati obstoja ovir, ki onemogočajo popolno uresničitev določenih ciljev. Oba sektorja morata sprejemati tveganje in si prizadevati k odpravi strahu pred morebitnim začetnim neuspehom. Iskati je potrebno rešitve, postaviti meje kompromisnih rešitev ter biti pripravljen na skupno delo in skupno reševanje konfliktov. Temelja uspešnega partnerstva sta potrpežljivost in razumevanje različnih pogledov, kajti partnerstvo pomeni deljene odgovornosti in obveznosti ter medsebojno spoštovanje. Kljub časovni omejenosti projektov morata partnerstvo in enakovredni odločevalski proces ostati dolgotrajna, saj združevanje raznovrstnih virov prinaša večje koristi kot v primeru, če bi vsak sektor deloval po svoje (Eurosite 2004 in CEMML 2004).

V tematskem sklopu, ki je bil posvečen izmenjavi izkušenj in odkrivanju možnosti prilagajanja sektorjev drug drugemu, je aktivna udeležba predstavnikov sektorjev iz 12 držav pokazatelj, da za upravljanje varstva narave na vojaških območjih obstaja interes, tudi na območjih, ki ne sodijo v območje Nature 2000. Ideje, kot so, vzpostavitev internetnega foruma, izdelava informativnih brošur in zloženk, vzpostavitev baze podatkov, organiziranje delavnic in še mnoge druge pa kažejo, da se lahko odnos med civilnim in vojaškim sektorjem okrepi ravno s pomočjo naravovarstva.

Najpogostejše upravljaljske rešitve za doseganje ugodnega stanja na območjih Natura 2000, ki so hkrati tudi vojaška, so vezane na obstoj enotne baze podatkov, ki naj bi vsebovala informacije o vrstah in habitatih ter njihovi razširjenosti in informacije o načrtovanih vojaških aktivnostih na predmetnem območju. Lahko bi šlo za nadgradnjo obstoječega geografskega informacijskega sistema oziroma uporabo sodobnih IT⁵⁴ tehnologij. Nadalje so upravljaljske rešitve vezane na dvigovanje

⁵⁴ IT (*angl. Information technology*).

splošne naravovarstvene zavesti (izobraževanja in komunikacija) in občutka odgovornosti ter na sodelovanje z vsemi deležniki⁵⁵. Pomembno je tudi, da se vsem zainteresiranim zagotavljajo možnosti za takojšen dostop do informacij, ki so povezane z vprašanji s področja ekologije⁵⁶, saj so ravno informacije ključne za doseganje kompromisnih rešitev (win-win situacija). Čim prej je potrebno pričeti z razvijanjem enotnih upravljavskih načrtov, ki vključujejo vojaško, kmetijsko, naravovarstveno, arheološko in rekreativno rabo določenega območja, ter s prizadevanji za razvoj zlasti praktičnih rešitev in ne le teoretičnih modelov, ki jih ni mogoče udejanjiti. Vse zapisano prispeva k zavedanju, da ima vojaška raba zemljišča kot prostor za vojaško vadišče lahko neposredni pozitiven učinek na ohranjanje vrst in habitatov (Eurosité 2004).

Leta 1996 je v Združenih državah kot produkt uspešnega sodelovanja med Ministrstvom za obrambo (DoD), institucijo, zadolženo za varstvo in ohranjanje narave (The Nature Conservancy), in pobudo za ohranjanje biotske raznovrstnosti v sklopu ministrstva za obrambo (The Department of Defense Biodiversity Initiative) nastal priročnik, namenjen upravljavcem naravnih virov na vojaških območjih. Priročnik je po mojem mnenju učinkovito orodje s katerim se lahko varstvo narave uspešno vključuje v vojaška načrtovanja rabe zemljišča za potrebe urjenja in usposabljanja oboroženih sil. V Evropi v sklopu Nature 2000 kot novost in kot zgled sodelovanja predstavljata dva projekta,⁵⁷ s pomočjo katerih se je vzpostavila vez med vojaškim sektorjem in sektorjem varstva narave. Nove upravljalne rešitve vključujejo pripravo takšnih upravljavskih načrtov, ki bodo dolgoročno zagotavljali ugodno stanje ohranjenosti narave.

5.5.1 Evropski finančni sklad LIFE – NARAVA

Upravljanje varstva narave na vojaških območjih v Evropi predstavlja nov koncept upravljanja, ki je vezan na evropski finančni sklad LIFE – NARAVA. Sklad sofinancira projekte, vezane na večja območja, pomembna tako za vojaški sektor kot tudi za naravovarstvo. V okviru sklada je upravljanje varstva narave na vojaških območjih vezano na evropsko ekološko omrežje Natura 2000, ki spodbuja večnamensko rabo območja, tudi za potrebe vojaškega usposabljanja.

⁵⁵ Vojaško območje Salisbury Plain (Velika Britanija) predstavlja velik pomen tudi kmetijstvu, zlasti govedoreji in ovčereji, zato so v upravljanje v smislu posrednega finančnega vložka vključeni kmetje (Gazenbeek 2005).

⁵⁶ V Veliki Britaniji, na Nizozemskem in Danskem se je izkazalo, da je najbolje, da so za to zadolžena Ministrstva za obrambo v okviru pristojnih resorjev (Eurosité 2004).

⁵⁷ Projekt LIFE03/NAT/B/0024 z naslovom »Geïntegreerd natuurherstel op militaire domeinen in Natura 2000«, ki poteka v Belgiji od septembra 2003 do decembra 2008 in obsega 9400 hektarov veliko območje, in projekt LIFE00/NAT/UK/7071 z naslovom »Improving management of Salisbury Plain Natura 2000 sites«, ki je na 42750 hektarjev velikem območju potekal v Veliki Britaniji od aprila 2001 do septembra 2005 (Gazenbeek 2005).

V nadaljevanju bom na kratko predstavila ugotovitve, vezane na cilje projektov LIFE in s tem na območja, pomembna tako za oborožene sile kot tudi z vidika Nature 2000. Stičišče upravljanja varstva narave in hkratne uporabe območji za potrebe vojaškega usposabljanja predstavljajo dejavnosti, kot so: upravljanje in implementacija upravljavskih načrtov, okoljsko usposabljanje, obnavljanje habitatov, gospodarjenje z obnovljenimi habitatmi, ozaveščanje javnosti, javni dostop in rekreacija ter izmenjava informacij in širitev dobre prakse. Nič manj pomembni pa niso tudi projekti LIFE, ki potekajo na nekdanjih vojaških območjih in jih povezujem s konverzijo vojaških objektov. Primere sodelovanja, ki se financirajo s pomočjo finančnega sklada LIFE, delimo na tiste, v katere je vojaški sektor vključen neposredno kot partner, ki je zadolžen za izvajanje konkretnih naravovarstvenih akcij, ter na tiste, v katere se vojaški sektor vključuje le posredno. V slednjem primeru gre za zagotavljanje možnosti za dostop naravovarstvenikom na vojaška območja ter delovanje in sodelovanje v skladu z njihovimi priporočili oziroma pomoč vojske (človeška sila, ustrezna mehanizacija ipd.) pri izvajanju konkretnih akcij tudi izven vojaških območij. Poseben primer območji predstavljajo nekdanja vojaška območja, ki pa zaradi odsotnosti vojaškega sektorja lahko izgubijo naravovarstveno vrednost. Finančni sklad LIFE je torej povezan tudi z investicijami, vezanimi na ohranjanje nekdanjih vojaških območji, na katerih je ugotovljena velika naravovarstvena vrednost (Gazenbeek 2005).

Posledica opuščanja velikih vojaških vadišč bodisi zaradi spremenjene vloge vojske v sodobni družbi in razvoja oborožitvenih sistemov bodisi zaradi meddržavnih povezav na področju vojaškega urjenja, je po besedah Suskeja,⁵⁸ avstrijskega strokovnjaka s področja upravljanja v naravovarstvu, priložnost za urbanizacijo, ki se je ne da ustaviti v kolikor območju ni dodeljen kateri izmed varstvenih statusov. Naravovarstveniki se vrednosti tradicionalno vojaških območji še kako zavedajo, zato si prizadevajo k čim tesnejšemu sodelovanju z višjim vojaškim vodstvom.

5.6 VOJAŠKA GEOGRAFIJA – VEZ MED NARAVOVARSTVENIM IN VOJAŠKIM SEKTORJEM

Vojaška geografija ima s širokim spektrom znanj na številnih področjih precejšnje možnosti za vzpostavitev ekoloških projektov na vojaških območjih. Znanja, ki jih zajema vojaška geografija, omogočajo razumevanje kompleksnosti okoljskih dejavnikov in preko nje se lahko vzbudi zanimanje vseh potencialno vpletenih strani. Biologi, geologi, hidrologi in ostali strokovnjaki s področja naravoslovnih ved so na takšnih območjih sposobni izdelati poročila naravoslovnih raziskav, vendar

⁵⁸ Intervju z dr. Wolfgangom Suskejem, direktorjem podjetja Suske Consulting na Dunaju (Ljubljana, 29. november 2006).

se lahko zgodi, da rezultatov in pridobljenih podatkov ne bodo sposobni združiti v enotno okoljsko sliko, iz katere bi lahko nadalje izhajal oziroma bil izdelan učinkovit okoljski model oziroma upravljavski načrt (Eder 2006). Še en dokaz v prid vojaški geografiji kot vezi med obema sektorjema je termin ekologija⁵⁹, ki je z uveljavitvijo v dveh znanostih, naravoslovni biologiji in družboslovni geografiji, povzročil velike družbene spremembe⁶⁰ (Prebilič 2004).

V veliko primerih v Evropi so vojaška območja hkrati tudi območja Natura 2000 in zato se na le-teh uveljavljajo vedno novi predpisi. Na osnovi tri stopenjskega modela, ki ga opisujem v nadaljevanju in ki je osnova za načrtovanje okoljskega upravljanja, se vzpostavlja vez med okoljevarstvenim oz. naravovarstvenim in vojaškim sektorjem.

Koraki, ki tvorijo konceptualni model okoljskega upravljanja so: zbiranje podatkov in ustvarjanje podatkovne zbirke, podatkovna analiza in pretvorba dobljenih rezultatov v omenjeni koncept (Eder 2006).

1. Zbiranje podatkov in ustvarjanje podatkovne zbirke

Ta korak se osredotoča na pokrajino, na kateri se nahaja vojaško vadišče. Na začetku je potrebno zbrati inventarne podatke (podatke o rastlinskih in živalskih vrstah ter ostalih značilnostih območja) in jih ustrezno dokumentirati oziroma shraniti. Skladno z okoljskim načrtom ta korak vključuje določitev fizičnih geografskih dejavnikov, ki jih je v naslednji fazi potrebno ovrednotiti (in primerjati s sosednjimi območji). Sem sodijo glavni ekološki dejavniki, kot so na primer geološka in tektonska zgradba, relief, prst, hidrologija, podnebje, favna in flora. Določitev teh dejavnikov (to so vsi vplivi žive in nežive narave, ki delujejo na določen organizem v njegovem okolju) na določenem vojaškem območju pripomore k izdelavi situacijske slike tega območja. Ko so inventarni podatki o določenem območju zbrani, je potrebno proučiti tudi tiste iz preteklosti, če so le na voljo. Velikokrat podatkov iz preteklosti ni, zato je potrebno podrobno preučiti tudi zgodovino sedanjega vojaškega vadišča. Vse to omogoča natančnejšo oceno učinkov vadišča na območje. Desetletja izvajanja vojaških vaj ima na različnih delih vadišča različen učinek. Seveda je potrebno beležiti tudi podatke o vrsti in količini orožja in streliva, ki se na določenem delu vadišča uporablja.

Iz spodnje tabele je razvidno, kateri so najpomembnejši podatki, ki morajo biti zbrani o določenem vojaškem območju, namenjenem urjenju oboroženih sil; prva dva stolpca se nanašata na ekološke dejavnike in podatke, ki so predmet analize, tretji stolpec pa vsebuje kratek opis namen tovrstne analize (Eder 2006).

⁵⁹ Tavzes ugotavlja, da je v biologiji ekologija definirana kot področje, ki proučuje medsebojne odnose med organizmi in njihovim življenjskim okoljem in energijska ravnovesja v ekosistemu. V geografiji pa kot proučevanje škodljivih posledic človekovih posegov v okolje, njihovo odpravljanje in preprečevanje (Prebilič 2004).

⁶⁰ Človek se je začel zavedati svojih škodljivih vplivov na okolje ter jih začel sistematično proučevati (Prebilič 2004).

Tabela 5.6.1: Podatki potrebni za okoljsko analizo

Glavni ekološki dejavniki	Kaj? (meritve/zbirka podatkov)	Zakaj? (razlog)
Podnebje	Vetrovi, količina padavin, temperature	Analiza podnebnih dejavnikov pomaga razumeti procese, kot je na primer erozija.
Geologija in tektonika	Vrste kamnin in prelomi	Vrsta kamnin pojasni kemijsko zgradbo prsti in hidrološke razmere.
Hidrologija	Kemijska analiza sestave vode	Strupene snovi ali prisotnost težkih kovin v vodi lahko kažejo na odgovornost določene strani.
Geomorfologija	Kartografska analiza geomorfoloških oblik	Pobočja in geografska lega nudita informacije o hidroloških dejavnikih kot so na primer podpovršinski tokovi in mešanje tokov.
Prst	Vrste prsti in njihova kemijska zgradba	V primeru, da se težke kovine odlagajo na prst, se lahko določijo očiščevalne možnosti.
Flora (rastlinstvo)	Vrste rastlin in njihova razširjenost	Mnoge rastline so pokazatelji negativnih učinkov na naravo. To se kaže v obliki njihovega izginotja oziroma hitrega razraščanja.
Favna (živalstvo)	Vrste živali in njihov življenjski prostor	Mnoge živalske vrste reagirajo na negativne učinke iz okolja.

Vir: Eder 2006: 183.

2. Podatkovna analiza

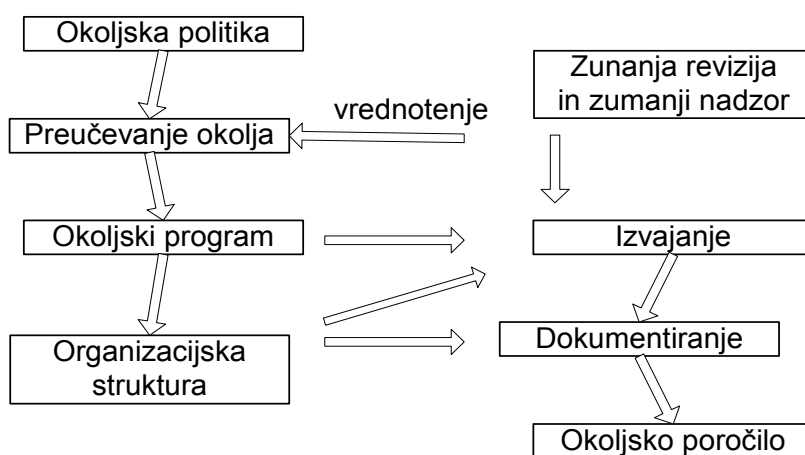
V drugem koraku se predhodno zbrani podatki in opravljene meritve analizirajo in interpretirajo. Poleg sprememb favne in flore, ki so vidne tudi na geografski karti (DOF), je potrebno na vojaškem vadišču proučiti oziroma pregledati tudi hidrološke razmere in prst. Vzorci iz vodnih izvirov lahko pokažejo ostanke onesnaženja, medtem ko vzorci zemlje lahko razkrijejo odlagališča težkih kovin. To je vezano zlasti na streljanje s praviimi naboji, ko na območju ostane veliko težke kovine in strupenih plinov, ki ostanejo v prsti. V tej fazi (tem koraku) lahko najdemo še kaj več v zvezi s povezavo med vojaškim urjenjem in glavnimi ekološkimi dejavniki. Medtem ko učinki na geološki zgradbi niso vidni oziroma učinkov nanjo ni, so učinki skoraj zagotovo vidni na hidroloških dejavnikih. Razlaga tovrstnih meritev in postopkov je pomembna za razumevanje učinkov in posledic vojaškega urjenja na različne ekosisteme. Rezultati proučevanja morajo biti prikazani na geografskih kartah z namenom, da je vojaškemu osebju omogočen dostop do tovrstnih podatkov in informacij. Še več,

obstoj digitalnih podatkov se lahko uporabi za vzpostavitev geografskega informacijskega sistema in vsi podatki se lahko posodobijo kadarkoli, kot tudi izdelajo posodobljene geografske karte.

3. Izdelava modela okoljskega upravljanja

V tretjem, zadnjem koraku se rezultati raziskav pretvorijo v zamisel oziroma načrt varovanja okolja. Analizirani podatki in karte služijo kot pomoč pri postavljanju novih ciljev oziroma načrtovanju aktivnosti na vojaških vadiščih. Načrtovanje za izvajanje aktivnosti mora s strani vojske in civilnih oblastnih struktur potekati usklajeno. Takšno sodelovanje pa je lahko uspešno le, če temelji na zanesljivih raziskavah, obojestranskem zanimanju in če se upoštevajo interesi tako ene kot druge strani. To je dolgotrajen proces, ki zahteva stalno spremljanje stanja in opazovanje dejavnikov ekosistemov. Na osnovi opravljenih okoljskih raziskav je potrebno vzpostaviti oziroma določiti okoljsko politiko, ki bo temelj okoljevarstvenega modela za določeno vadišče. Vsaka informacija o ekosistemu služi kot pomoč za razvoj skladnega in ustreznega okoljskega programa. Nato je potrebno ustanoviti ustrezno okoljevarstveno organizacijo oziroma oddelek, ki bo poskrbel za izvajanje sprejetega okoljskega programa. Pomembno je tudi redno poročanje o rezultatih in ugotovitvah, saj se s tem zagotavlja učinkovito doseganje zastavljenih ciljev. Prav tako morajo obstajati tudi zunanji kontrolni in nadzorni mehanizmi, ki so sposobni ovrednotiti dosežene rezultate. Koncepti takšnega modela prikazuje Slika 5.6.1.

Slika 5.6.1: Koncept okoljevarstvenega modela

Vir: Eder 2006: 185.

5.7 VARSTVO IN OHRANJANJE NARAVE V OKVIRU VOJAŠKEGA SEKTORJA V SLOVENIJI

Pri pregledu literature in pri svojem delu sem ugotovila, da so v Sloveniji naravovarstvene aktivnosti in njihov namen premalo znane ter da še vedno vzbujajo negativni pridih prepovedi in omejitev. Enako velja za obrambi sektor, ki prav tako trpi pomanjkanje legitimnosti, vezane zlasti na smiselnost njegovega obstoja ob relativno visoki stopnji varnosti napram ostalim državam oziroma regijam. Kljub najdeni skupni točki naravovarstvenega in obrambnega sektorja slednja v RS nista dovolj povezana. Kot je povedala Mirjam Gorkič⁶¹, izjemo predstavlja uspešno sodelovanje vojske in naravovarstvenikov na področju vadišča Mlake v Vipavski dolini. Omenjeno sodelovanje med Zavodom RS za varstvo narave in Ministrstvom za obrambo poleg presplošno zakonsko določenih zahtev kdaj in na kakšen način naj sodelujeta, poteka zlasti na iniciativi posameznikov, predstavnikov SV in Zavoda RS za varstvo narave.

V SV se pri načrtovanju vojaških aktivnosti upoštevajo okoljske smernice zveze Nato. Sprejeta sta dva najpomembnejša Natova okoljska dokumenta, in sicer MC 469⁶² ter STANAG 7141⁶³, ki sta prevedena v slovenski jezik. Glavni namen upoštevanja določil obeh okoljskih dokumentov je pospešitev vključevanja zaščite okolja v vojaške dejavnosti SV in se hkrati čim bolj prilagoditi aktivnostim članic Nata. V spremnem pismu Slovenskega vojaškega standarda (SVS) STANAG 7141, ki ga je izdalo Ministrstvo za obrambo RS,⁶⁴ je zapisano, da standard opredeljuje okoljsko načrtovanje, okoljske usmeritve za voditelje operacij in vaj, okoljsko krizno vodenje, vplive na okolje, v katerem poteka usposabljanje, odgovornosti poveljnikov do okolja in okoljevarstveno usposabljanje, s katerim se bo vsebina dokumenta tudi dejansko implementira. Z uveljavitvijo standarda, to je po sprejetju ustreznih predpisov in izvedbenih dokumentov – ukazov, navodil, Slovenija soglaša z Natovo okoljsko doktrino, smernicami okoljevarstvenega usposabljanja ter z odgovornostmi poveljujočih (MORS, GŠ SV 2005a). Zlasti z uveljavitvijo STANAGA 7141 in okoljske doktrine, ki je njegov sestavni del, vidim priložnosti za nova sodelovanja med naravovarstveniki in vojsko pri načrtovanju vojaških aktivnosti v SV.

Lahko bi rekli, da v Sloveniji o vojaškem sektorju kot vzornem sektorju na področju varovanja okolja ravno ne moremo govoriti, saj sektor ne uživa zadostne podpore s strani lokalnega prebivalstva, zlasti v bližini vojaških vadišč kot je Osrednje vadišče SV Postojna. Povečevanje skrbi

⁶¹ Intervju z Mirjam Gorkič, vodjo ZRSVN Območna enota Nova Gorica (Ljubljana, 29. november 2006).

⁶² Nato vojaški principi in politika glede zaščite okolja.

⁶³ Skupna Natova doktrina o varstvu okolja med Natovimi operacijami in vajami.

⁶⁴ Št. dokumenta 470-05-2/2005-4 z dne 1. september 2005, dokument o potrditvi (*angl. National Ratification*).

za okolje je v SV predvsem posledica pritiskov s področja mednarodne in nacionalne okoljevarstvene zakonodaje, ki pa lahko prinese le pozitivne rezultate.

V nadaljevanju navajam dokumente, ki jih označujem kot povezovalne dokumente med vojaškim in naravovarstvenim oziroma okoljevarstvenim sektorjem v Sloveniji:

- ◇ Zakon o ohranjanju narave, 10 člen: »Določbe ZON-a se glede dolžnosti ohranjanja biotske raznovrstnosti in varstva naravnih vrednot ne uporabljajo pri ukrepih za izvajanje nujnih ukrepov obrambe države, ki so tisti, katerih opustitev bi lahko bistveno zmanjšala bojno pripravljenost Slovenske vojske oziroma ogrozila izvajanje ukrepov za pripravljenosti ali mobilizacijo.«
- ◇ Resolucija o nacionalnem programu varstva okolja 2005-2012, poglavje 4.2.1: »Strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti predvideva kot obliko operativnega programa pripravo in izvajanje medsektorskega štiriletnega akcijskega načrta ohranjanja biotske raznovrstnosti (vrst, ekosistemov oziroma habitatnih tipov in genskih virov) za poglobitve sektorske razvojne politike.«
- ◇ Direktiva o varstvu okolja v Slovenski vojski, ki določa organiziranost, pristojnost, odgovornost in naloge poveljstev, enot in zavodov Slovenske vojske na vseh ravneh poveljevanja za izvajanje ukrepov za varstvo okolja. Z direktivo je uvedena funkcija pooblaščenca za varstvo okolja. Povezovalna vsebina med sektorjema je vezana na poglavje, v katerem so opredeljene naloge Generalštaba SV, pri čemer je ena izmed njegovih nalog sodelovanje z Ministrstvom za okolje in prostor. Sodelovanje je po mojem mnenju opredeljeno presplošno in v praksi do njega sploh ne more priti.

Menim, da je to z vidika narave, s katero živimo in je pogoj za življenje, premalo oziroma je presplošno, zato bi se v programe podpornih dejavnosti ohranjanja biotske raznovrstnosti in trajnostne rabe morali intenzivneje vključiti predstavniki obeh, na prvi pogled nasprotujočih si sektorjev. Mehanizmi ukrepanja (zakonodajni, ekonomski, prostorsko-načrtovalni) za ohranjanje biotske raznovrstnosti bi tako bili pretežno spodbujevalni, v očeh javnosti pa bi oba sektorja pridobivala legitimnost. Poleg tega Zavod RS za varstvo narave vidim kot potencialnega akterja, ki lahko vstopi v proces oblikovanja in sprejemanja odločitev na obrambnem področju, zlasti sedaj, ko potekajo intenzivni procesi preoblikovanja strukture civilno-vojaških razmerij.

6. OSREDNJE VADIŠČE SLOVENSKE VOJSKE POSTOJNA

Po besedah Hrobata⁶⁵ je Osrednje vadišče Postojna največje vadišče Slovenske vojske. Sestavljata ga dve območji, Bile (v občini Postojna) v obsegu 1958 hektarjev⁶⁶ in Bač v obsegu 486 hektarjev (v občini Ilirska Bistrica). Obe območji ležita na požarno ogroženem kraškem terenu⁶⁷ in na vodovarstvenem območju. Vadišče je namenjeno vsem enotam in poveljstvom SV in je edino tovrstno vadišče v RS in ga ni mogoče nadomestiti z enako primernim območjem. Gre za največje vadišče v Sloveniji in edino, ki omogoča izvajanje bojnih streljanj s tankovskim in artilerijskim orožjem, streljanja na zemeljske cilje s protiletalskimi topovi in izvajanje taktičnega bojnega streljanja čete – bataljona. Na drugih vadiščih so tovrstna streljanja prepovedana (Polak, 1997). Osrednje vadišče Postojna leži na naravovarstveno vrednem območju, zato ga lahko kot prvo označimo kot most k hitrejšemu in učinkovitejšemu uveljavljanju tako okoljevarstvene kot tudi naravovarstvene prakse v SV. Kot drugo pa daje SV priložnost, da z doseganjem zastavljenih ciljev prispeva k uresničevanju mednarodnih smernic in nalog na obeh področjih, okoljevarstvenem in naravovarstvenem (Brodnik in Trontelj 2002: 171).

6.1 GEOGRAFSKI ORIS OBMOČJA VOJAŠKEGA VADIŠČA

Zaradi manjšega obsega območja strelišča Bač v nadaljevanju navajam podatke in ocene, ki veljajo za vadišče Bile oziroma Poček, na katerem se izvaja večina pomembnejših dejavnosti. Vadišče leži na JZ delu Slovenije v občini Postojna ob vznožju jugozahodnih pobočij Javornikov na Postojnsko-Pivškem območju z nadmorsko višino od 540 m - 750 m ter v submediteranskem fitogeografskem območju, ki v najbolj vzhodnih delih vadišča prehaja v dinarsko fitogeografsko območje. Zaradi mejne lege se območje odlikuje z veliko vrstno pestrostjo rastlinskih in živalskih vrst, ki jo omogoča tudi intenzivno prepletanje različnih ekosistemov. Kraško območje je približno 60-odstotno poraščeno z gozdom, ostalo zemljišče pa je poraščeno z nizkim grmičevjem in travo (Polak 1997). V neposredni bližini vadišča se nahaja strateško pomembno vojaškogeografsko območje, imenovano Postojnska vrata, zato na tem območju obstaja že dolgoletna tradicija vojaških objektov, vadišč in strelišč, hkrati pa je zaradi redkejšje poselitve lažje izvajati nekatere dejavnosti.

⁶⁵ Intervju z Dragom Hrobatom, stotnikom SV in poveljnikom osrednjega vadišča Postojna (Postojna, 27. november 2006).

⁶⁶ Vadišče Bile se nahaja približno 3 km iz centra Postojne. Širina je v smeri vzhod – zahod 5,5 km, dolžina v smeri sever – jug pa je 5 km.

⁶⁷ Celotna površina gozdov na Osrednjem vadišču je uvrščena v 1. stopnjo požarne ogroženosti, zato je bilo v preteklosti na območju zgrajenih tudi nekaj namenskih požarnih objektov (Prelec 2004).

Vadišče Poček zajema prostor, ki se razteza na severu od Pečne rebri, na vzhodu do Kamene gore, na jugu do Ostrega vrha in na zahodu do Mlečnega hriba in Grmače (MORS 2003).

6.2 UPORABA IN POMEN VADIŠČA ZA SLOVENSKO VOJSKO

Po preučevanem območju, čez kotlino reke Pivke, so že v rimski dobi vodile pomembne komunikacijske poti. Vojaška dejavnost je potekala že v času Marije Terezije, prisotna je bila pred in med obema vojnoma ter v času nekdanje Jugoslavije, ko je bila tudi najbolj obsežna. O izredni strateški pomembnosti širšega območja Pivških jezer, pričajo tudi ostanki italijanskih vojaških utrdb iz druge svetovne vojne. Kot vojaško vadišče so območje uporabljali Italijani med okupacijo slovenskega ozemlja. Za potrebe SV je danes v vojaško vadišče Poček od vseh jezer vključeno le jezero Jeredovce. Posledica dejavnosti preteklega obdobja je zdajšnje, do neke mere degradirano okolje, kar je razvidno iz posameznih presoj okoljskih sestavin. Od leta 1991, ko je vadišče v lasti SV, se je obseg vojaških dejavnosti zmanjšal, stanje v okolju pa se je popravilo. Danes je vadišče namenjeno usposabljanju vseh enot in poveljstev SV, kar na drugih vadiščih v RS ni mogoče. Gre za edini prostorski kompleks v državi, ki zagotavlja prostorske in druge pogoje za taktična urjenja enot nivoja bataljona. Slovenska vojska namembnosti ne bo spreminjala (Hrobat 2006⁶⁸). Pretežen del dejavnosti, ki potekajo na vadišču, predstavljajo taborjenja in taktična urjenja enot in poveljstev SV. Vadišče je potrebno za šolanje vojaških kadrov, razvoj državne obrambe, prikaz vojaških strategij, preizkušanje najboljših taktik, izvajanje taktičnih vaj posameznikov in enot, izvajanje taktičnih vaj z bojnimi streljanji, izvajanje streljanj z artilerijskim orožjem (topovi, havbice), izvajanje streljanj s tankovskim orožjem, uničevanje minsko – eksplozivnih sredstev in taborjenje enot in poveljstev Slovenske vojske (Škrlj 2006).

Vadišče Poček obsega naslednje lokacije: vadišče za RKBO, vadišče za vožnjo s kolesniki, vadišče za taktična usposabljanja oklepnih enot, vadišče za taktično usposabljanje pehote in enot za ognjeno podporo, vadišče za bližinski protioklepni boj, poligon za rušenje elementov, inženirski poligon Zelena dolina, pehotno strelišče Bile, položaje za metanje ročnih bomb, ognjeni položaj Grmača, Bile, Poček, Kravjek in Ivanji vrh, rajon ciljev Poček-1 in Poček-2 ter taborni prostor Bile, Kosmač, Mlečni hrib, Ivanji vrh, Jelovica (MORS 2003 in Hrobat 2006⁶⁹).

Zmanjševanje uporabe vadišča je povezano s preoblikovanjem oziroma zmanjševanjem vojne strukture SV, uvajanjem novih materialno-tehničnih sredstev ter uvajanjem novih oborožitvenih

⁶⁸ Intervju z Dragom Hrobatom, stotnikom SV in poveljnikom osrednjega vadišča Postojna (Postojna, 27. september 2006).

⁶⁹ Intervju z Dragom Hrobatom, stotnikom SV in poveljnikom osrednjega vadišča Postojna (Postojna, 27. september 2006).

sistemov, ki omogočajo urjenje tudi v virtualnem okolju. Profesionalizacija vojske in posledično številčno zmanjšanje pripadnikov SV v skladu z razvojnimi cilji in v skladu s splošnim dolgoročnim programom razvoja in opremljanja SV vodi v manjšo zasedenost oziroma intenzivnost uporabe območja. Z omenjenim procesom je povezan in opazen proces zaraščanja travnih površin, kar z vidika naravovarstva predstavlja neugodno stanje za mnoge rastlinske in živalske vrste, ki jih najdemo na tem območju (Brodnik in Trontelj 2002).

Vadišče Poček ostaja dolgoročno perspektivno za Slovensko vojsko in bo edino vadišče za taktična urjenja enot nivoja bataljona. Hrobat⁷⁰ je pojasnil, da je vadišče namenjeno izvajanju: taktičnih vaj posameznikov in enot, taktičnih vaj z bojnimi streljanji, streljanja z artilerijskim orožjem, bojnih tankovskih streljanj, pripravljalnih in oddelčnih streljanj s pehotnim orožjem, pripravljalnih streljanj iz tankovskega orožja, vaj z bojnimi eksplozivnimi sredstvi. Kot je povedal Hrobat, si je SV kot dolgoročno razvojno usmeritev vadišča postavila tri sklope ciljev, katerih vsebina govori tudi v prid naravovarstvu. Sklopi omenjenih ciljev so: izgradnja vojaške infrastrukture vadišča, potrebne za izvajanje in usposabljanje poveljstev in enot, skladno s sprejetim splošnim dolgoročnim programom razvoja in opremljanja Slovenske vojske, izdelava dolgoročnega načrta okoljevarstvenih ukrepov za ohranjanje narave na vadišču ter priprava in izvajanje dogovora z občino Postojna o uskladitvi interesov glede uporabe vojaške infrastrukture na vadišču⁷¹.

6.3 NARAVOVARSTVENA VREDNOST OBMOČJA VADIŠČA POČEK

Ozemlje Občine Postojna, kjer se nahaja vadišče Poček, leži v jugozahodnem delu Slovenije in zajema severni del Pivške kotline in južni del Planinskega polja, ki ju povezujejo Postojnska vrata, vzhodno pobočje Nanosa, južni del Hrušice in severni del Javornikov. Območje občine opredeljujejo zlasti gozdnote visoke kraške planote, kmetijsko obdelana in poseljena Pivška kotlina ter del kraškega Planinskega polja. Za močno zakrasele visoke kraške planote so značilne številne in raznolike površinske in podzemeljske kraške reliefne oblike. Voda, ki izginja v apnenčast svet, prihaja na dan večinoma v močnih kraških izvirih in izvirnih kraških jamah. Blago valoviti severni del Pivške kotline gradijo večinoma flišne plasti. Vode s flišnega dela zbira Nanoščica, največji levi pritok reke Pivke, ki sicer dobiva vodo iz pretežno zakraselega južnega dela kotline. Vse vode na območju občine odteka v kraško podzemlje. Kraško Planinsko polje, ki je vsaj nekaj dni ali tudi tednov na

⁷⁰ Intervju z Dragom Hrobatom, stotnikom SV in poveljnikom osrednjega vadišča Postojna (Postojna, 27. september 2006).

⁷¹ Dogovor o uskladitvi interesov glede uporabe in upravljanja vojaške infrastrukture na območju Občine Postojna, ki je bil podpisan leta 2004 je bil leta 2006 dopolnjen z Dogovorom o spremembah in dopolnitvah dogovora o uskladitvi interesov glede uporabe in upravljanja vojaške infrastrukture na območju Občine Postojna.

leto poplavljen, je s svojimi značilnostmi in posebnostmi eden izmed pomembnih elementov pokrajine občine. Klimatsko območje označujemo kot prehodno med submediteranskim in celinskim podnebjem, ki ob soočanju različnih zračnih mas ustvarja neugodne vremenske situacije, ki so izrazite na visokih kraških planotah. Naravne razmere se odražajo v poselitvi, ki je omejena na Pivško kotlino in rob Planinskega polja. Naravovarstveno vrednost območja predstavljajo naravno ohranjene gozdnate visoke kraške planote, poplavni predeli Planinskega polja in sveta ob Nanošici in Pivki, izjemni naravni pojavi kraškega sveta ter ustvarjene prvine na poseljenih območjih. Na območju Občine Postojna je tako evidentiranih 24 zavarovanih območij, 128 naravnih vrednot, 15 ekološko pomembnih območij ter 10 posebnih varstvenih območij (območij Natura 2000) (Cernatič Gregorič 2006).

Širše območje vadišča Poček se nahaja tako na posebnem varstvenem območju (območju Natura 2000) kot tudi na ekološko pomembnem območju, poleg tega pa je na območju vadišča in v njegovi neposredni bližini identificiranih tudi 76 naravnih vrednot vseh zvrsti⁷². Območje na sliki 6.3.1 prikazuje karto območij Natura 2000 v Sloveniji in območje vadišča Poček. To je obsežno območje dinarskih bukovo-jelovih gozdov, območje življenjskega prostora ogroženih vrst ptic, obsežno območje dinarskih bukovo-jelovih gozdov Visokega krasa, osrednji življenjski prostor velikih zveri in življenjski prostor številnih drugih ogroženih rastlinskih in živalskih vrst ter habitatnih tipov. Prav tako gre za območje z ilirskimi bukovimi gozdovi in številnimi jamami, ki je pomembno prehodno območje velikih zveri (Fučka 2007). Sliki s karto vseh območij Natura 2000 v Sloveniji sledijo še tabela s seznamom območij Natura 2000 na širšem območju vadišča Poček in ustrezni karti⁷³, tabela s seznamom ekološko pomembnih območij ter tabela s seznamom 76 naravnih vrednot na predmetnem območju. Naravne vrednote so označene tudi na karti (Slika 6.3.4) v nadaljevanju.

Tabela 6.3.1: Seznam območij Natura 2000, določenih po merilih za določitev območij Natura 2000 in potencialnih območij Natura 2000⁷⁴ na širšem območju vadišča Poček

<i>Ident. št.</i>	<i>Ime</i>	<i>Status</i>
SI5000002	Snežnik - Pivka	SPA
SI3000232	Notranjski trikotnik	pSCI
SI3000231	Javorniki - Snežnik	pSCI

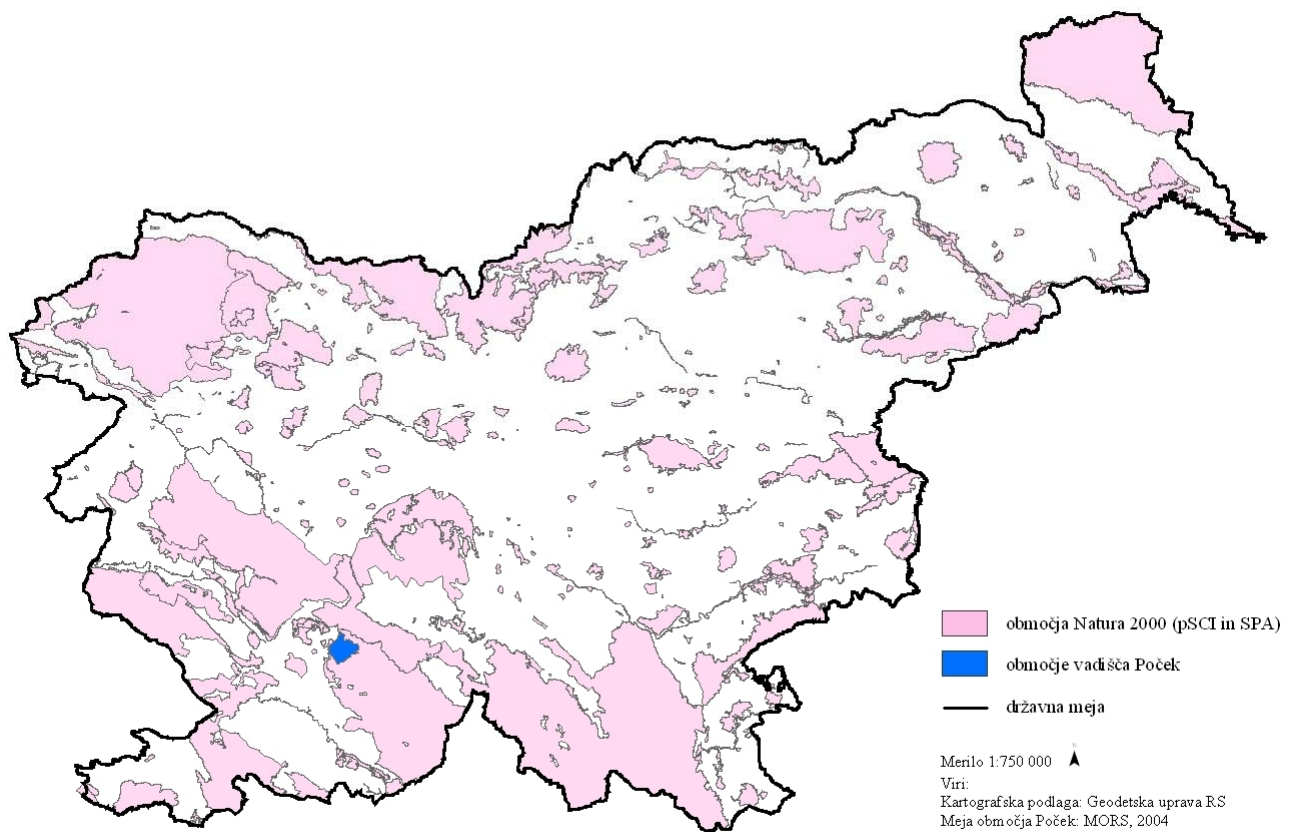
Vir: Vlada RS 2004b in 2004c.

⁷² Zvrsti naravnih vrednot se določajo na podlagi lastnosti naravnih vrednot, pri čemer se upoštevajo zlasti značilnosti naravnih pojavov in naravnih oblik. Zvrsti naravnih vrednot so: površinska geomorfološka, podzemeljska geomorfološka, geološka, hidrološka, botanična, zoološka, ekosistemska, drevesna in oblikovana naravna vrednota, krajinska vrednota, mineral in fosil (2. člen Uredbe o zvrsteh naravnih vrednot).

⁷³ Na eni karti so prikazana območja Natura 2000 v skladu z Direktivo o pticah, območja SPA in območje vadišča Poček, na drugi pa območja Natura 2000 v skladu z Direktivo o habitatih, območja pSCI in območje vadišča Poček.

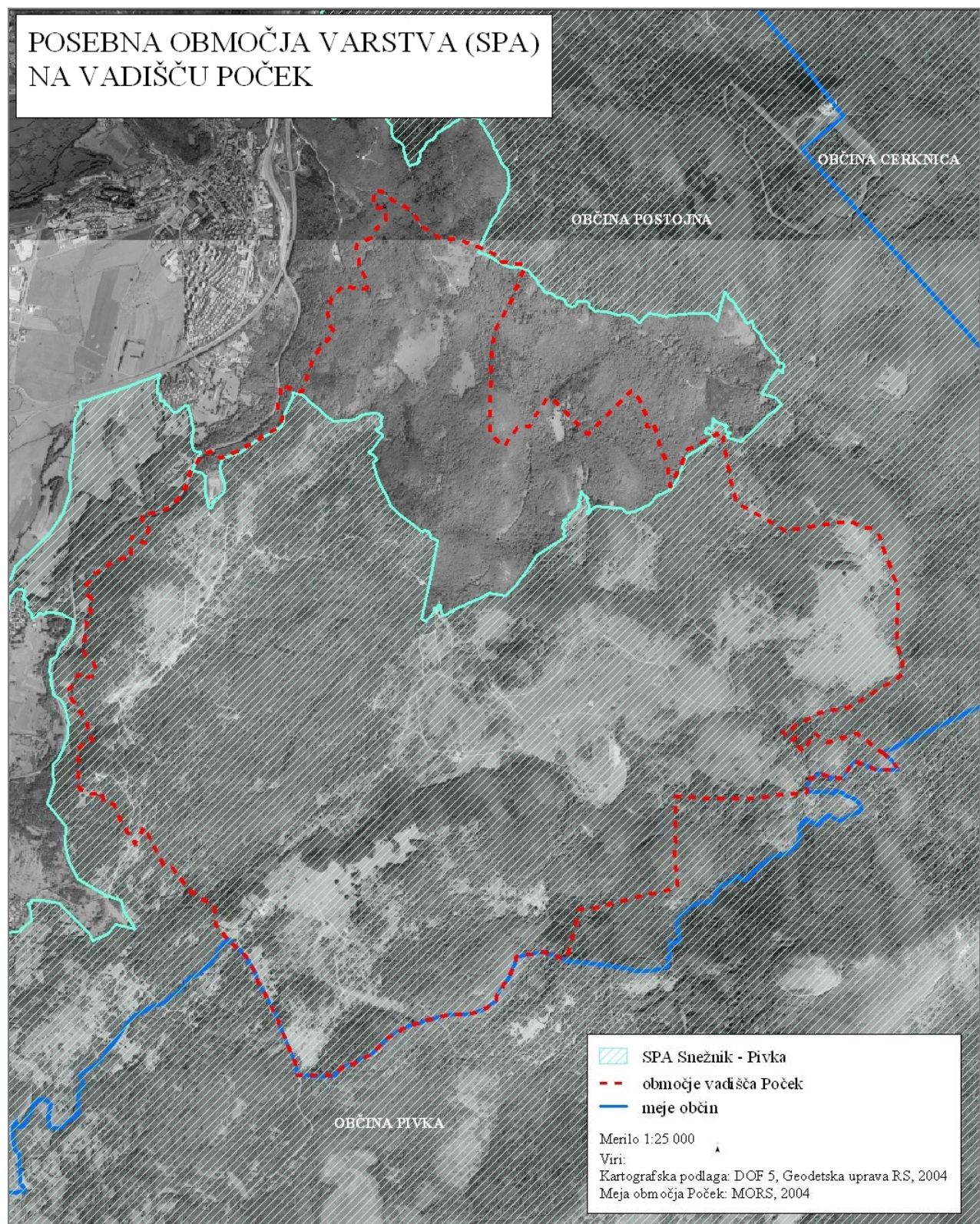
⁷⁴ Merila so navedena v Prilogi 1 Uredbe o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000).

Slika 6.3.1: Karta območij Natura 2000 v Sloveniji in vadišče Poček

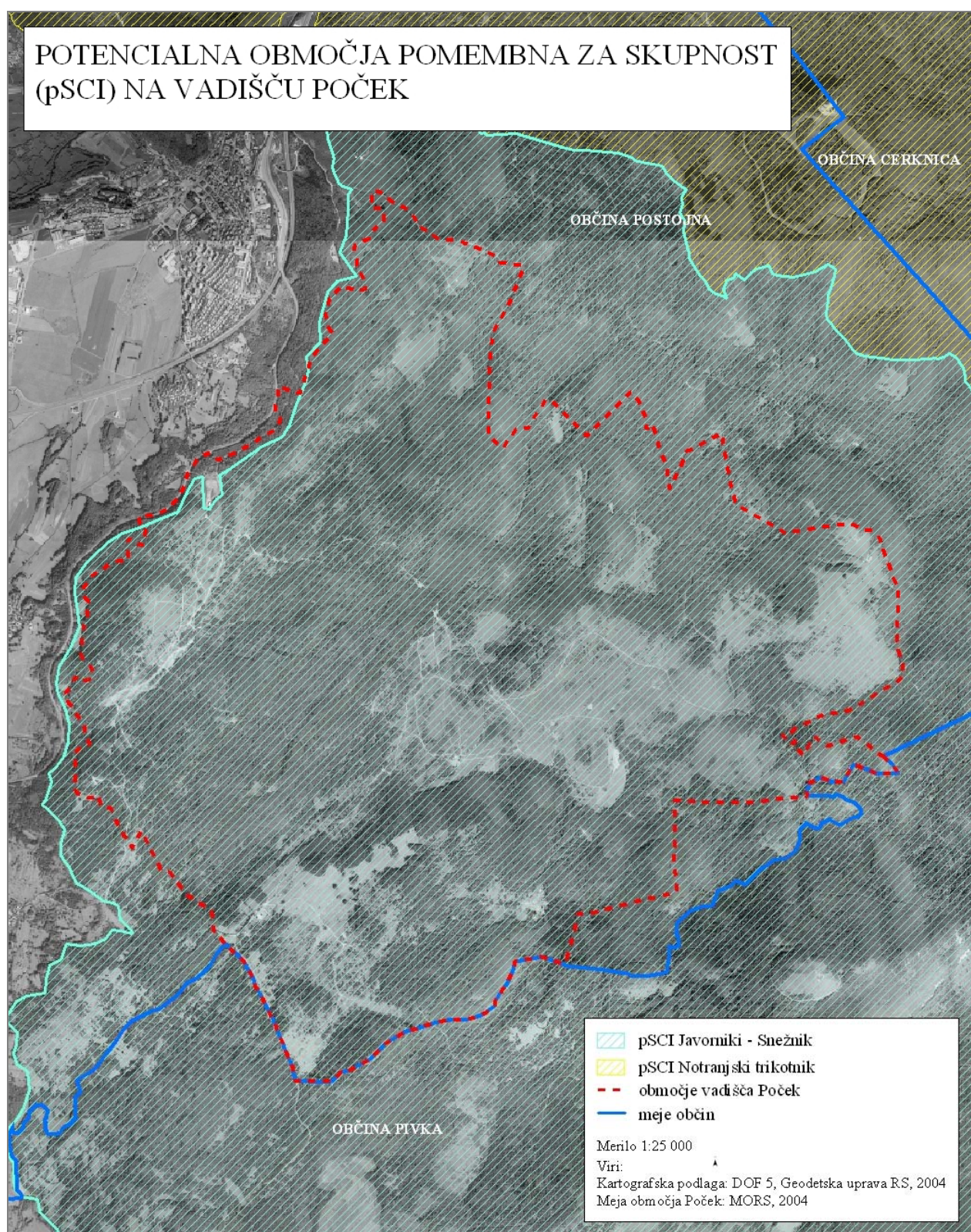
Vir: Vlada RS 2004b in 2004c.

Slika 6.3.2: Karta posebnih območij varstva na vadišču Poček (SPA)

Vir: Vlada RS 2004b in 2004c.

Slika 6.3.3: Karta potencialnih območij pomembnih za skupnost na vadišču Poček (pSCI)

Vir: Vlada RS 2004b in 2004c.

Vrste ptic, za katere je opredeljeno posebno varstveno območje, so: beloglavi jastreb, kosec, divji petelin, gozdni jereb, hribski škrjanec, kačar, koconogi čuk, kotorna, pisana penica, pivka, planinski orel, podhujka prepelica, repaljščica, rjava cipa, rjavi srakoper, slegur, smrdokavra, sokol selec, sršenar, tripusti detel in velika uharica⁷⁵. Varstveni cilji, ki jih je potrebno zagotavljati, pa so: ohranitev obstoječega razmerja med gozdnimi in travniškimi površinami, ohranitev obstoječih ekoloških značilnosti gozdov in ekstenzivno obdelovanih travnišč, zagotovitev miru okoli gnezdišč, zlasti na vznemirjanje občutljivih vrst ter zagotovitev čim bolj mirnih preletnih zračnih koridorjev s čim manj objekti v zraku (Uredba o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000).

Rastlinske in živalske vrste ter habitatni tipi, za katere je širše območje vojaškega vadišča Poček opredeljeno kot potencialno območje Natura 2000, pa so: a) rastlinske in živalske vrste: Scopolijev repnjak, dinarska smiljka, drobnovratnik, navadni ris, rjavi medved, volk, širokouhi/mulasti netopir, človeška ribica, bukov kozliček, alpski kozliček, travniški postavnež, strašnični mravljiščar, vejicati netopir, veliki pupek, mali podkovnjak, dolgonogi netopir, travniška morska čebulica, vidra, dolgokrili netopir, drobni svitek ter ozki vretenec; b) habitatni tipi: kisloljubni smrekovi gozdovi od montanskega do alpskega pasu, ilirski bukovi gozdovi, javorovi gozdovi v grapah in na pobočnih gruščih, jame, ki niso odprte za javnost, karbonatna skalnata pobočja z vegetacijo skalnih razpok, karbonatna melišča od montanskega do alpskega pasu, nižinske in montanske do alpske hidrofilne robne združbe z visokim steblikovjem, vzhodna submediteranska suha travnišča, alpska in subalpska travnišča na karbonatnih tleh, sestoji navadnega brina na suhih travniščih na karbonatih, ruševje z vrstama *Pinus mugo* in *Rhododendron hirsutum* ter presihajoča jezera, ilirski hrastovo-belogabrovi gozdovi, bazična nizka barja, uleknine na šotni podlagi z vegetacijo zveze *Rhynchosporion*, prehodna barja, nižinske in montanske do alpske hidrofilne robne združbe z visokim steblikovjem, travniki s prevladujočo stožko na karbonatnih, šotnih ali glineno-muljastih tleh, reke z muljastimi obrežji z vegetacijo zvez *Chenpodion rubri p.p.* in *Bidention p.p.*, vodotoki v nižinskem in montanskem pasu z vodno vegetacijo zvez *Ranunculion fluitantis* in *Callitricho-Batrachion*, naravna evtrofna jezera z vodno vegetacijo zvez *Magnopotamion* ali *Hydrocharition* ter trde oligo-mezotrofne vode z bentoškimi združbami paročnic (*Chara spp.*) (Cernatič-Gregorič, 2006).

⁷⁵ Uredba o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000).

Tabela 6.3.2: Seznam ekološko pomembnih območij na širšem območju vadišča Poček

<i>Ident. št.</i>	<i>Ime</i>	<i>Status</i>
31300	Notranjski trikotnik	EPO
51200	Snežnik-Pivka	EPO
80000	Osrednje območje življenjskega prostora velikih zveri	EPO

Vir: Vlada RS 2004a.

Ekološko pomembno območje Notranjski trikotnik predstavlja gozdnato območje Snežnika in Javornikov s sklenjenimi suhimi travišči na obrobju in vlažnimi travniki v Pivški kotlini. Značilna je velika pestrost habitatnih tipov med katerimi so tudi tisti, ki se prednostno ohranjajo (na primer: ilirski bukovi gozdovi, submediteransko-ilirska suha in polsuha travišča). Območje predstavlja življenjski prostor ogroženih rastlinskih in živalskih vrst, kot na primer velikih sesalcev, ptic in različnih jamskih živali. Ekološko pomembno območje Snežnik – Pivka je območje s podzemnim svetom porečja kraške Ljubljane in predstavlja življenjski prostor ogroženim in endemičnim jamskim živalskim vrstam. Tretje ekološko pomembno območje na območju vadišča se imenuje osrednje območje življenjskega prostora velikih zveri, pri čemer gre za območje življenjskega prostora rjavega medveda volka in risa.

Tabela 6.3.3: Seznam naravnih vrednot na širšem območju vadišča Poček

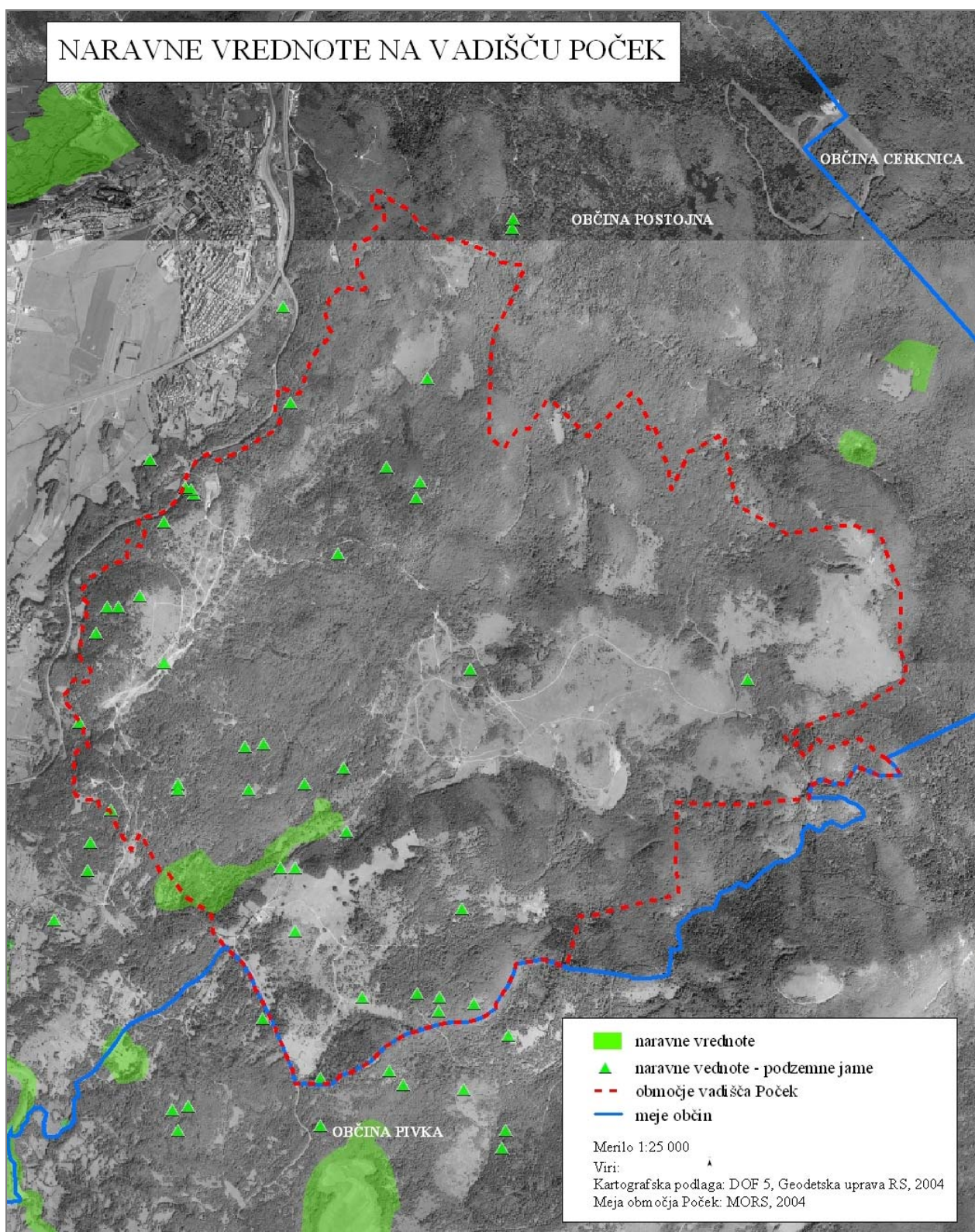
<i>Ident. št.</i>	<i>Ime naravne vrednote</i>	<i>Pomen</i>	<i>Zvrst(i) naravne vrednote</i>
216	Petelinjsko jezero	državni	hidr, geomorf, bot, zool
1312	Pleša - Mali Javornik	lokalni	ekos
1477	Globoki dol	lokalni	geomorf
2226	Jerodovci	lokalni	hidr, geomorf
2259	Žeje - lipa pri hiši št. 1a	lokalni	drev
2260	Žeje - lipe ob cerkvi sv. Jurija	lokalni	drev
2261	Žejski izviri	lokalni	hidr, geomorf
2268	Javorniška koliševka	državni	geomorf
2287	Krajnikov dol	lokalni	hidr, geomorf
2365 V	Pivka	državni	hidr, geomorf
41966	Brezno 1 nad Staro vasjo	državni	geomorfp
42439	Brezno 1 v Kosmaču	državni	geomorfp
42440	Brezno 2 v kosmaču	državni	geomorfp
41968	Brezno 3 nad Staro vasjo	državni	geomorfp
42441	Brezno 3 v Kosmaču	državni	geomorfp
41969	Brezno 4 nad Staro vasjo	državni	geomorfp
41735	Brezno na Počku	državni	geomorfp
41064	Brezno na Trešni ravni	državni	geomorfp
42775	Brezno na Zgonu	državni	geomorfp
46831	Brezno nad Globokim dolom	državni	geomorfp
42459	Brezno pod vasiščem	državni	geomorfp

<i>Ident. št.</i>	<i>Ime naravne vrednote</i>	<i>Pomen</i>	<i>Zvrst(i) naravne vrednote</i>
42444	Brezno pri Biljah	državni	geomorfp
42896	Brezno pri Darkotovi jami	državni	geomorfp
41971	Brezno pri Klaki	državni	geomorfp
42890	Brezno pri novem strelišču pod Ostrim vrhom	državni	geomorfp
42777	Brezno pri Ostrem vrhu	državni	geomorfp
41051	Brezno pri Turenču	državni	geomorfp
46834	Brezno v Balantovih dolinah	državni	geomorfp
40244	Brezno v borovcih	državni	geomorfp
42715	Brezno v Deklevovi rebari	državni	geomorfp
42437	Brezno v Gobčinah	državni	geomorfp
42457	Brezno v grižnem čelu	državni	geomorfp
47567	Brezno v Jeplenčjem vrhu	državni	geomorfp
40166	Brezno v Kobiljih Grižah	državni	geomorfp
47557	Brezno v Slavenskih senožetih	državni	geomorfp
40250	Brezno v Železnikih	državni	geomorfp
43809	Brezno vrh Dragarjevih hlač	državni	geomorfp
42893	Darkotova jama	državni	geomorfp
42776	Frančiška	državni	geomorfp
40269	Fužina pri Stari Vasi	državni	geomorfp
41664	Golobina na Dolnjih Ravnah	državni	geomorfp
41666	Golobina na Gornjih Ravnah	državni	geomorfp
41970	Golobinja 1 pod Grmačo	državni	geomorfp
41981	Golobinja 2 pod Grmačo	državni	geomorfp
47780	Golobja jama	državni	geomorfp
47565	Jama kr ni	državni	geomorfp
42458	Jama na Turenču	državni	geomorfp
42716	Jama pod Volčjim vrhom	državni	geomorfp
42355	Jama pri Kravjeku	državni	geomorfp
42454	Jama pri Veliki dolini	državni	geomorfp
41668	Jama v Češnici	državni	geomorfp
42891	Jama v Krajnikovem gaberniku	državni	geomorfp
41794	Jama za Škacovo senožetjo	državni	geomorfp
41563	Javorniško brezno 1	državni	geomorfp
41663	Luknja v Dolnjih Ravnah	državni	geomorfp
40253	Mala Postojnska golobina	državni	geomorfp
43639	Malgavo brezno	državni	geomorfp
42148	Martanova jama	državni	geomorfp
41738	Martinov spodmol	državni	geomorfp
42894	Ozko brezno nad Staro vasjo	državni	geomorfp
47829	Podskalca	državni	geomorfp
42354	Razpoka na vrh Kravjeka	državni	geomorfp
41845	Spodmol 1 na vrhu Sevških griž	državni	geomorfp
41846	Spodmol 2 na vrhu Sevških griž	državni	geomorfp
42128	Spodmol 3 V Sevških grižah	državni	geomorfp
41972	Spodmol na Rakiški gmajni	državni	geomorfp

<i>Ident. št.</i>	<i>Ime naravne vrednote</i>	<i>Pomen</i>	<i>Zvrst(i) naravne vrednote</i>
42438	Spodmol pod Maharčem	državni	geomorfp
42443	Spodmol pri Biljah	državni	geomorfp
42431	Spodmol pri lipah	državni	geomorfp
42445	Spodmol v Kosmaču	državni	geomorfp
42434	Spodmol v Slatnah	državni	geomorfp
42455	Špranja v Veliki dolini	državni	geomorfp
41667	Tičkova jama	državni	geomorfp
40167	Velika Postojnska golobina	državni	geomorfp
42456	Vodna jama	državni	geomorfp
42895	Zakopano brezno v Kobiljih Grižah	državni	geomorfp

Vir: Ministrstvo za okolje, prostor in energijo 2004 in MOP 2006b.

Slika 6.3.4: Karta naravnih vrednot na območju vadišča Poček

Vir: Ministrstvo za okolje, prostor in energijo 2004 in MOP 2006b.

Iz vsebine zgornjih tabel in prikaza na kartah je razvidno, da je za širše območje vadišča Poček – verjetno tudi zaradi tradicionalne prisotnosti vojske na tem območju – značilna precejšna pestrost ohranjene narave. Vadišče in širše območje okrog vadišča je bilo v preteklosti, ko je z njim upravljala Jugoslovanska ljudska armada, za javnost popolnoma zaprto, aktivnosti, ki so se na njem izvajale in o katerih podatki žal ne obstajajo, pa so očitno pripomogle k temu, da je sedaj dokazano, da je območje vadišča ob ustrezno načrtovanih vojaških aktivnostih še vedno primeren življenjski prostor za ogrožene in endemične rastlinske in živalske vrste ter habitatne tipe. Zaradi tega to območje nedvomno prispeva k biotski raznovrstnosti na širšem območju občine kot tudi na celotnem ozemlju Republike Slovenije. Slovenski vojaški sektor se naravovarstvene vrednosti vadišča Poček zaveda in si prizadeva k usklajenemu načrtovanju pri uporabi vadišča z namenom zagotovitve takšne rabe, ki je prijazna za naravo in za okoliško prebivalstvo ter da hkrati zagotavlja optimalne pogoje za izvajanje načrtovanega usposabljanja pripadnikov SV. Vsekakor pa so neustrezno in enostransko načrtovane vojaške aktivnosti ogrožale favno in floro (in še vedno je tako), o čemer bo govora v naslednjem poglavju.

6.4 UČINEK VOJAŠKIH DEJAVNOSTI NA VADIŠČU POČEK NA IZBRANA PODROČJA VPLIVANJA

Področja vplivanja so izbrana po lastni presoji glede na obravnavano področje – varstvo in ohranjanje narave – ki se ukvarja z varstvom in ohranjanjem rastlinskih in živalskih, njihovih habitatov ter habitatnih tipov.

6.4.1 Rastlinstvo – travišča in gozdovi

V območju vadišča Poček gozdovi zajemajo okrog 85 odstotkov površine. Okoli 8 odstotkov površine se zarašča, preostali del površine pa ni gozdni. Na večjem delu travnikov lahko že opazimo sledove z raznovrstno drevesno in grmovno vegetacijo (Habič 1998). Ker območje predstavlja sestavni del značilne kraške krajine, bi moralo biti ohranjanje travišč ali izboljšanje današnjega stanja tudi v prihodnosti ena bistvenih nalog, morda celo vojaškega sektorja. Potrebno je zagotoviti občasno pašo ali občasno košnjo na vsake dve do tri leta. Pri vzdrževanju travišč ni dovoljena uporaba kemičnih pripravkov, pri vojaških vajah se ne sme uporabljati sredstev, ki bi lahko dejansko ali potencialno škodljivo vplivala na obstoj in razvoj vegetacije. Na vsakih pet let je potrebno oceniti stanje travišča in ostale negozdne vegetacije ter ob morebitnih večjih spremembah zagotoviti vzpostavitev prejšnjega stanja (Seliškar 1998). Negativni učinek vojaških dejavnosti je viden zlasti v

gozdovih na območju vadišča Poček, saj so le-ti na gosto prekopani s strelskimi jarki, tankovskimi zakloni, vidni so ostanki vojaških barak in bunkerjev; SV po svojih končanih aktivnostih dostikrat ni odstranila ostankov izstrelkov. Obnovitev tako prizadetega naravnega okolja je izjemno dolgotrajna, saj narava sama stoletja ne bi mogla izbrisati teh sledov, tudi če bi takoj prenehali posegati v ta prostor. Tudi prehodnost gozdov in poti se slabša, saj se grmovje zelo razrašča (Habič 1998).

6.4.2 Živalstvo – žuželke, dvoživke, plazilci, ptiči in sesalci

Občasne vojaške dejavnosti, kot so streljanja, različna urjenja in vožnja z motornimi vozili, predstavljajo občasne motnje, vendar se živali na te motnje prilagajajo in začasno umikajo, saj prepoznajo tovrsten hrup kot nenevaren. Kljub temu pa pri urjenju, zlasti s težkimi oklepnimi vozili, prihaja do degradacije okolja in s tem do določenih izgub primerkov nekaterih živalskih vrst. Pri uporabi bojnih sredstev redno prihaja do travniških in gozdnih požarov. Požari so lokalno destruktivni, saj osiromašijo tam živečo favno, z drugega vidika pa preprečujejo poraščenost in s tem pozitivno vplivajo na ohranjanje nekaterih primerkov vrst. Pri uporabi posebnih vojaških sredstev, kot so bojni plini, dimne zaves, eksplozivna sredstva, so motnje lahko resne, ampak pri raziskovanju ni bilo opaziti oprijemljivejših razlik v sestavi favne v primerjavi z okolico, kjer se omenjenih sredstev ne uporablja. Pri opazovanju divjadi je bilo ugotovljeno, da hrup, ki ga povzročajo vojaške aktivnosti, vpliva na preganjanje divjadi z vadišča Poček. Le-ta zato povzroča veliko škodo na obdelovalnih kmetijskih površinah. Zaradi posledic stresov, ki jih povzročajo vojaške aktivnosti, se je zmanjšala rodnost divjadi in celo izginotje nekaterih živalskih vrst (gams, planinski orel), ki so bile na tem področju prej stalno prisotne. Znani medvedji brlogi na področju vadišča že nekaj let niso bili zasedeni (Polak 1997).

Največjo grožnjo naravi in okolju na območju vadišča s strani vojaškega sektorja predstavlja onesnaževanje oziroma obremenjevanje okolja z odpadnimi vodami in morebitno neustrezno ravnanje z odpadki. Večje neželene vplive na območje Natura 2000 kot prisotnost vadišča pa imajo predvsem pospešen razvoj turističnih organizacij in množičnega turizma, izgradnja nastanitvenih objektov, povečano izvajanje rekreacijskih dejavnosti ter neustrezna kmetijska politika in sistem kmetijskih subvencij (Fučka 2007). Bistveno je, da se zavedamo, da so zlasti sinergijski učinki neželenih vplivov tisti, ki postopoma slabšajo razmere za vrste, njihove habitate in habitatne tipe in s tem ogrožajo njihov nadaljnji obstoj.

6.5 UKREPI SV ZA VAROVANJE OKOLJA

SV v mirnodobnem času upošteva nacionalno okoljsko zakonodajo in vse podrejene predpise, v skladu s katerimi izvaja svoje aktivnosti. Najpomembnejši dokument SV s področja varstva okolja in s tem tudi varstva narave je Direktiva o varstvu okolja v SV. Direktiva določa organiziranost, pristojnost, odgovornost in naloge na vseh ravneh poveljevanja za izvajanje ukrepov za varstvo okolja. Ukrepi, vezani na rastlinstvo, živalstvo, tla ter naravno in kulturno dediščino so presplošni in nikjer ni zapisano, na kakšen način in s katerimi finančnimi sredstvi naj bi se le-ti lahko izvajali ter kdo vse je poleg vojaškega sektorja samega še zadolžen za kontrolo nad njihovim izvajanjem. Sodelovanje z Ministrstvom za okolje in prostor ni podrobneje opredeljeno in je omenjeno le kot ena izmed nalog GŠ SV.

Ukrepi⁷⁶ po posameznih področjih oziroma okoljskih sestavinah so:

Rastlinstvo

- spremljati stanje vegetacije;
- preprečiti oziroma omejiti uporabo kemičnih sredstev (trdih, tekočih ali plinastih), ko bi lahko škodljivo vplivala na razvoj vegetacije;
- vojaška vozila se smejo gibati le po posebej določenih poteh oziroma območjih;
- glede na vplive in posledice je treba vzpostaviti dodatne požarno-varnostne ukrepe.

Živalstvo

- ohraniti prehodnost vadišča (ustaljene migracijske poti divjadi);
- omejiti uporabo kemičnih sredstev, locirati uporabo eksplozivnih sredstev ter preprečevati onesnaženje podtalnih vodnih virov;
- omogočiti varen dostop do objektov, namenjenih divjadi, kot tudi možnost opravljanja lova, kjer je to dovoljeno;
- vse organske odpadke shraniti v živalim nedostopne zabojnike in jih odstraniti s tega območja.

Tla

- razgaljena zemljišča (ob gradnji objektov, o reliefnem preoblikovanju, razstreljevanju) je treba v največji meri in takoj po koncu del ozemljiti;
- ostanke bioloških in kemičnih sredstev je treba ustrezno uničiti ali odstraniti, tako da se prepreči njihovo razkrajanje in kopičenje toksičnih snovi v tleh;
- postavljanje šotorov zunaj načrtovanih lokacij ni dovoljeno;

⁷⁶ Ukrepi so smiselno izbrani glede na področje obravnave, kot je zapisano v poglavju 6.4.

- kurjenje večjih odprtih ognjev in požiganje na odprtem prostoru ni dovoljeno;
- nenačrtovani inženirski posegi v prostor niso dovoljeni;
- odlaganje in hramba lahko gorljivih snovi v negorljivih posodah (zagotovitev varnega sežiga in transporta);
- svinčeno strelivo je treba uporabljati tako, da ga zadržijo tarče ali zemljina, ki se občasno preseje in se iz nje izločijo ostanki streliva;
- ustrezno ravnanje s komunalnimi odpadki (mreža smetnjakov, zabojnikov in odvoz);
- zagotoviti je treba ustrezno vzdrževanje voznega parka in mehanizacije (pravilno ravnanje z olji in mazili);
- pretakanje goriva ni dovoljeno;
- pod vojaška vozila, ki dalj časa stojijo na neutrjenih površinah, je treba postaviti nepropustne lovilne posode, da se ob morebitni netesnosti vozil prepreči onesnaženje tal in vode z olji in naftnimi derivati;
- predvideti je treba ukrepe za primere razlitih olj in goriv ali drugih nevarnih in škodljivih snovi (premestitev kontaminiranih zemljin na ustrezne lokacije).

Naravna in kulturna dediščina

- zaradi vplivov na podzemni svet je treba dosledno upoštevati vse vodovarstvene predpise;
- na območju spomenikov so prepovedani vsi posegi, ki bi utegnili spremeniti vsebino, obliko ali naravo spomenika (MORS, GŠ SV 2005b).

7. VERIFIKACIJA HIPOTEZ

Prvo zastavljeno hipotezo, ki se glasi: *»Dejavnosti ohranjanja narave in dejavnosti, ki izhajajo iz vojaške rabe zemljišča, niso nujno izključujoče,«* lahko potrdim, kar utemeljujem z naslednjo razlago. Na večini območij v naravi, ki so namenjena urjenju in usposabljanju oboroženih sil, je vojska prisotna že vrsto let. Območja, ki so precej velika in nikoli niso bila poseljena, ustvarjajo edinstvene pogoje in razmere za življenje vrst, ki so podlegle posledicam urbanizacije. V ZDA je odnos med naravovarstvom in vojsko vzpostavljen že od sredine sedemdesetih let, v Evropi pa se je tovrstna zveza sistematično okrepila z določitvijo območij Natura 2000 in projekti LIFE, v okviru katerih potekajo številne raziskave in proučevanja tako negativnih, predvsem pa pozitivnih učinkov vojaškega sektorja na naravno okolje in biotsko raznovrstnost. Ustrezno načrtovane vojaške dejavnosti imajo zato dvojni pomen, usposobiti vojsko, ki bo sposobna zagotavljati predvsem vojaško varnost in doseči naravovarstvene cilje s pomočjo vojaških sil. Doseganje naravovarstvenih ciljev s pomočjo vojske posredno prispeva k zmanjševanju ogrožanja varnosti v smislu novodobnih groženj, ki so vezane na zmanjševanje biotske raznovrstnosti, podnebne spremembe, ipd.

Drugo hipotezo, ki se glasi: *»Ohranjena narava in uveljavljanje koncepta trajnostnega razvoja postajata tudi interes vojaškega sektorja,«* potrjujem. V začetku devetdesetih let, po odpravi bipolarne konfrontacije, je v Evropi prišlo do sprememb na področju civilno vojaških odnosov, odnos med vojaškimi oblastmi in državo se je spremenil v prid socialnemu imperativu⁷⁷, katerega izpolnjevanje je eden izmed pogojev za legitimen obstoj vojaške organizacije v določeni državi in družbi. S tem so bili ustvarjeni pogoji za povezovanje in sodelovanje vojaškega in naravovarstvenega sektorja, kar pa ne pomeni, da je sodelovanje samo po sebi umevno. Odvisno je od podpore oziroma stališč javnosti do naravovarstva in hkrati tudi do vojaške organizacije v določeni državi in družbi. Bolj kot je v določeni državi razvit sistem naravovarstva in s tem jasno umeščen v politični sistem, bolj je razvidno in jasneje definirano sodelovanje med sektorjema. Na primer v Veliki Britaniji poteka osveščanje vojaškega sektorja o naravovarstvu preko revije Sancturay, ki ga izdaja britansko ministrstvo za obrambo. Hipotezo potrjuje tudi dejstvo, da so z učinkovitim upravljanje varstva narave na vojaških območjih zagotovljeni pogoji za realistično urjenje.

Tretjo zastavljeno hipotezo, ki se glasi: *»V Republiki Sloveniji Slovenska vojska izvaja aktivnosti urjenja in usposabljanja pripadnikov oboroženih sil tudi na naravovarstveno vrednih območjih, vendar je za razliko od prakse v nekaterih članicah Evropske unije raziskovanje vplivov teh aktivnosti z vidika varstva in ohranjanja narave pri nas še v razvojni fazi,«* potrjuje poglavje, v katerem je

⁷⁷ Razmerje med funkcionalnim in socialnim imperativom je odvisno od intenzivnosti potrebe po varnosti ter od narave in moči vrednostnega sistema v družbi.

podrobneje opredeljena naravovarstvena vrednost osrednjega vadišča Slovenske vojske Poček in vrednost strelišča in vadišča Mlake v Vipavski dolini. Raziskovanja vplivov vojaških aktivnosti na ohranjanje biotske raznovrstnosti segajo v čas od leta 1991 dalje, ko vojaška organizacija v Sloveniji postaja precej bolj odprta javnosti in s tem kritičnosti javnega mnenja. Zaradi spremenjene vloge vojaške organizacije in upadanja legitimnosti njenega obstoja se le-ta v Sloveniji trudi izpolnjevati tudi socialni imperativ katerega del je tudi naravovarstvo.

Četrte hipoteze, ki se glasi *»Zahteve varstva in ohranjanja narave v Republiki Sloveniji, ki jih predpisuje zakonodaja, vplivajo na načrtovanje vojaških aktivnosti na osrednjem vadišču Slovenske vojske Postojna zato se tam izvajajo aktivnosti na način, ki z vidika varstva in ohranjanja narave ni sporen,«* ne morem v celoti potrditi, saj slovenska naravovarstvena zakonodaja ne postavlja posebnih pravil ravnanja na območjih v naravi, ki so namenjena vojaškemu urjenju in usposabljanju. Vojaške aktivnosti so v Sloveniji načrtovane v skladu z okoljskimi standardi zveze NATO in pravili ravnanja, zlasti s področja okoljevarstva, katerega del je tudi varovanje naravne dediščine in ohranjanje biotske raznovrstnosti. V okviru Generalštaba SV je bilo sprejetih kar nekaj dokumentov, direktiv in ukazov, ki pa so zaradi umestitve naravovarstva v Sloveniji bolj usmerjeni v okvir okoljevarstva in naravovarstvo obravnavajo le kot njegov del.

Varstvo narave je področje, ki je sklopu netradicionalističnega pojmovanja varnosti tudi predmet vojaškega sektorja. Dejavnosti, ki se izvajajo v okviru proučevanih sektorjev, presegajo meje nacionalnih držav. Če je med naravovarstvenim in vojaškim sektorjem vzpostavljena ustrezna raven sodelovanja, se med sektorjema ustvarjajo pogoji vzajemnih koristi. Posameznikova skrb za ohranjeno naravo ni nekaj samo po sebi umevnega, saj posamezniki posledic, ki izvirajo iz uničevanje narave in s tem izginjanja vrst, skorajda ne moremo občutiti neposredno. Podobno je v državah, kjer ljudje ne zaznavajo neposredne vojaške ogroženosti, vprašljiva tudi smiselnost vojaškega urjenja.

Vez med sektorjema je vzpostavljena, Natura 2000 in evropski finančni sklad LIFE je priložnost, kako in koliko bomo znali izkoristiti vez med sektorjema, pa je odvisno od nas samih.

8. ZAKLJUČEK

Kljub povečevanju mednarodnih in nacionalnih okoljevarstvenih in naravovarstvenih zahtev rastlinske in živalske vrste izginjajo, naravna območja pa se zmanjšujejo in drobijo. V svojem diplomskem delu sem poskušala prikazati na prvi pogled nevidno zvezo med vojaškim sektorjem in naravovarstvom, zlasti zvezo med vojaškim urjenjem, ki je največkrat opredeljeno kot naravi neprijazno, in varstvom narave, katerega poslanstvo povezujemo z ohranjanjem biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti. Ne glede na očitne škodljive posledice vojaškega urjenja za naravno okolje, zlasti z vidika onesnaževanja, se vojaška vadišča ponašajo z izjemno biotsko raznovrstnostjo in predstavljajo zatočišče ogroženim in izginjajočim živalskim in rastlinskim vrstam. Dejstvo je, da je obstoj vojaških vadišč pogojen z obstojem oboroženih sil in pogoj za vzdrževanje njihove usposobljenosti. Ugotovila sem, da vojaške aktivnosti urjenja in usposabljanja, v kolikor so le-te načrtovane tudi s sodelovanjem strokovnjaka s področja naravovarstva, pripomorejo k hkratnemu doseganju tako vojaških kot tudi naravovarstvenih ciljev na izbranem območju. Prve primere sodelovanja obeh sektorjev zasledimo v ZDA, v Evropi je sodelovanje v glavnem vezano zlasti na urjenja in usposabljanja vojaških sil zveze NATO ter na sklop projektov LIFE, ki so vezani na območja, ki jih uporabljajo oborožene sile in so hkrati tudi območja Natura 2000. Varstvo narave je področje, ki je v sklopu netradicionalističnega pojmovanja varnosti tudi predmet vojaškega sektorja. Naravovarstvene dejavnosti in dejavnosti, povezane z usposabljanjem oboroženih sil, ki se izvajajo v združeni Evropi, presegajo meje nacionalnih držav in v kolikor je med naravovarstvenim in vojaškim sektorjem vzpostavljena ustrezna raven sodelovanja, se med sektorjema ustvarjajo pogoji vzajemnih koristi. Kot večina vojaških vadišč v Evropi, zlasti pa v Nemčiji, se tudi osrednje vadišče SV Počuk ponaša z visoko ravno biotske raznovrstnosti, o čemer priča tudi tema raziskovalnega projekta Ciljnega raziskovalnega programa »ZNANJE ZA VARNOST IN MIR 2006-2010«, katerega nosilec je Nacionalni inštitut za biologijo. V sklopu projekta z naslovom »Naravovarstveno ovrednotenje izbranih vojaških območij v Sloveniji: Primerjalna študija z referenčnimi območji« se bodo izvajale različne raziskave, ki bodo okrepile sodelovanje med naravovarstvenim in vojaškim sektorjem v Sloveniji.

Posameznikova skrb za ohranjeno naravo ni nekaj samo po sebi umevnega, saj posamezniki posledic, ki izvirajo iz uničevanja narave in s tem izginjanja vrst, skorajda ne moremo občutiti neposredno. Podobno je v državah, kjer ljudje ne zaznavajo neposredne vojaške ogroženosti, vprašljiva tudi smiselnost vojaškega urjenja. Vez med sektorjema je vzpostavljena, Natura 2000 in evropski finančni sklad LIFE je priložnost, kako in koliko bomo znali izkoristiti vez med sektorjema pa je odvisno od nas samih. Zavedati se moramo, da smo odgovorni za ohranitev narave, njenih medsebojno

povezanih in soodvisnih delov in naravnih procesov. Kakovost življenja in s tem človekova varnost izhajata iz kakovosti okolja, v katerem živimo in sta odvisni od razumne rabe naravnih virov ter varovanja naravnih vrednot in biotske raznovrstnosti.

9. VIRI

- Agnew, Clive in Siobhan Fennessy (2001): Climate Change and Nature Conservation. V Warren, Andrew in Jon French (ur.): *Habitat Conservation: Managing the Physical Environment*, 273–304. Chichester: John Wiley.
- Bajec, Anton et al. (1991): *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Bajec, Anton, ur. (1971–91), *SSKJI-V. SAZU*. Ljubljana: DZS.
- Bibič, Andrej (2006): Vzpostavitev območij Natura 2000 v Sloveniji: management in monitoring. V Medved, Andrej (ur.): *Natura 2000: Izzivi za kmetijstvo, gozdarstvo, razvoj podeželja in ohranjanje biotske pestrosti v Sloveniji*, 31–37. Ljubljana: DOPPS, BirdLife Slovenia.
- Boice, Peter (2000): The Department of Defense and Endangered Species. *Endangered Species bulletin*, 15(6), 4–7. Dostopno na <http://www.fws.gov/Endangered/esb/2000/11-12/04-07.pdf> (22. maj 2006).
- Bratun, Zvonimir (1998): *Geografski dejavniki državnovarnostnega sistema Republike Slovenije. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- Brodnik, Urša in Marjana Trontelj (2002): Problematika osrednjega vadišča Slovenske vojske Postojna. *Bilten Slovenske vojske*, 4(2), 171–185. Dostopno na http://www.mors.si/fileadmin/mors/pdf/publikacije/bilten_sv_4-2_02.pdf (10. januar 2006).
- Bučar, France (1981): *Upravljanje*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Buzan, Barry, Ole Waver in Jaap de Wilde (1998): *Security: a new framework for analysis*. London: Lynne Rienner.
- Cernatič-Gregorič, Anica (2006): *Naravovarstvene smernice za strategijo prostorskega razvoja in prostorski red Občine Postojna*. Ljubljana: Zavod RS za varstvo narave.
- Cernatič-Gregorič, Anica in Mirjam (2005): Presihajoča jezera Zgornje Pivke– varstvo skozi čas. *Acta carsologica* 34(3), 815–828.
- Colorado State University (2002) *Center for Environmental Management of Military Lands*. Dostopno na <http://www.cemml.colostate.edu/files/02genbr-lo.pdf> (1. oktober 2006).
- Dale, Debra in Steve Warren (2004): *Military Training Enhances Biodiversity*. Dostopno na <http://www.dtic.mil/ndia/2004enviro/sessions/session8/dale.ppt> (10. maj 2007).
- Defence Estates (2007): *Welcome to Defence Estates*. Dostopno na <http://www.defence-estates.mod.uk/index.php> (10. julij 2007).
- Direktiva Sveta 92/43/EGS z dne 21. maja 1992 o ohranjanju naravnih habitatov ter prosto živečih živalskih in rastlinskih vrst. Dostopna na

Direktiva Sveta z dne 2. aprila 1979 o ohranjanju prosto živečih ptic. Dostopna na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sl/dd/15/01/31979L0409SL.pdf> (10. januar 2006).

Dogovor o uskladitvi interesov glede uporabe in upravljanja vojaške infrastrukture na območju Občine Postojna, sprejet 23. marca 2004. Dostopen na <http://www.postojna.si/podrocje.aspx?id=2045> (10. januar 2006).

Dupuy, Trevor Nevitt, Franklin D. Margiotta, Curt Johnson, James B. Motley in David L. Bongard, ur (1993): *International military and defense encyclopaedia*. Washington, New York: Brassey's.

DZ RS (2001): *Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije (ReSNV)*. Ljubljana: Ur. l. RS 56. Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/ulonline.jsp?urlid=200156&dhid=7029> (10. januar 2006).

DZ RS (2004a): *Zakon o obrambi (ZObr – UPB–I)*. Ljubljana: Ur. l. RS 103. Dostopno na http://www.uradni-list.si/_pdf/2004/Ur/u2004103.pdf (10. januar 2006).

DZ RS (2004b): *Zakon o ohranjanju narave (ZON-UPB2)*. Ljubljana: Ur. l. RS 96. Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200496&stevilka=4233> (10. januar 2006).

DZ RS (2006): *Resolucija o nacionalnem programu varstva okolja 2005-2012 (ReNPVO)*. Ljubljana: Ur. l. RS 2. Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20062&stevilka=3> (10. januar 2006).

Eder, Tamino (2006): Ecology on Military Training Areas. V Mang, Reinhard in Hermann Hausler (ur.): *International Handbook Military Geography*, 179–186. Vienna: Arbeitsgemeinschaft Truppendienst.

Eggleston, Captain GB RM (2002): Conservation at Norton Manor Camp. V Rowe, Rosie (ur.): *Sanctuary – The Ministry of Defence Conservation Magazine* (31), 64–66.

Eurosite (1999): *Eurosite Management Planning Toolkit*. Dostopno na http://www.eurosite-nature.org/IMG/pdf/toolkitmp_en.pdf (16. januar 2006).

Eurosite (2004): *Management of Military Sites and Nature Conservation in Europe*. Dostopno na <http://www.eurosite-nature.org/IMG/pdf/military.pdf> (20. maj 2006).

Ferfila, Bogomil (2001): *Države in svet*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Ferfila, Bogomil in Polonca Kovač (2000): *Javne politike in javna ekonomika*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Ferlin, Franc et al. (2002): *Strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije.

Fučka, David (2007): *Podrobnejši načrt upravljanja za projektno območje Snežnik*. Ljubljana: Zavod RS za varstvo narave.

Gazenbeek, Anton (2005): *LIFE, Natura 2000 and the military*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Dostopno na http://europa.eu.int/comm/environment/life/infoproducts/lifeandmilitary_en.pdf (20. januar 2006).

Gažević, Nikola, ur. (1970-1976): *Vojna enciklopedija*. Beograd : Redakcija Vojne enciklopedije.

Gorkič, Mirjam in Tanja Lukežič (2005): *Vojaški poligon Mlake – 1. faza strelišče Mlake (strokovno mnenje, št.: 5-III-258/5-O-05/TLMG)*. Ljubljana: Zavod RS za varstvo narave.

Grizold, Anton (1999): *Evropska varnost*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Grizold, Anton (2005): *Slovenija v spremenjenem varnostnem okolju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Grizold, Anton in Bogomil Ferfila (2000): *Varnostne politike velesil*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Grizold, Anton, Siniša Tatalović in Vlatko Cvrtila (1999): *Suvremeni sistemi nacionalne sigurnosti*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Habič, Špela (1998): *Valorizacija gozdov in gozdnega prostora na območju vadišča Bile v Občini Postojna*. Cerknica: izdelano za Area – LINE, d.o.o..

Hlad, Branka in Peter Soberne, ur. (2001): *Pregled stanja biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije, Agencija RS za okolje. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sl/dd/15/02/31992L0043SL.pdf> (10. januar 2006).

Kaučič, Igor in Janez Toplišek ur. (2007): *Ustava Republike Slovenije*. Ljubljana: GV Založba.

Kladnik, Drago (2001): *Geografija*. Ljubljana: Učila.

Klopčič, Vesna (2000): *Vrednote in varstvo naravne dediščine. Magistrska naloga*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta.

Kotnik-Dvojmoč, Igor (2002): *Preoblikovanje oboroženih sil sodobnih evropskih držav*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Zbirka Znanstvena knjižnica.

Kremesec, Jelka Jevšenak (2002): *Ukrepi varstva naravnih vrednot v funkciji varstva narave. Magistrska naloga*. Ljubljana: Pravna fakulteta.

Lah, Avguštin (2002): *Okoljski pojavi in pojmi*. Ljubljana: Svet za varstvo okolja Republike Slovenije.

Leskovar, Ivana in Jurij Dobravec, ur. (2004): *Habitatni tipi Slovenije: tipologija*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje, prostor in energijo Republike Slovenije, Agencija RS za okolje.

Lietzmann, Kurt in Gary Vest (1999): *Environment and Security in an International Context – final report*. Dostopno na <http://nids.hq.nato.int/science/publication/publi/envsec/summary-uk.pdf> (15. december 2006).

Margoluis, Richard in Nick Salafsky (1998): *Measures of Success: Designing, managing, and Monitoring Conservation and development projects*. Washington, D.C.: Island Press.

Marolt, Mateja (2005): *Natura 2000 v Sloveniji*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za varstvo narave.

Ministrstvo za okolje, prostor in energijo (2004): *Pravilnik o določitvi in varstvu naravnih vrednot*. Ljubljana: Ur. l. RS 111. Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2004111&stevilka=4623> (10. januar 2006).

MOP (2006a): *Ob 22. maju, dnevu biotske raznovrstnosti in 24. maju, dnevu parkov 2006*. Dostopno na http://www.gov.si/mop/dokumenti/nk_biotska.pdf (5. september 2006).

MOP (2006b): *Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o določitvi in varstvu naravnih vrednot*. Ljubljana: Ur. l. RS 70. Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200670&stevilka=3005> (3. september 2006).

MOP (2007): *Operativni program - program upravljanja območij Natura 2000 2007 – 2013*. Osnutek za javno seznanimatev, različica 1.5.

MORS (2003): *Cilji razvoja vadišča Slovenske vojske Poček in analiza obremenjenosti vadišča s pripadniki, vojaško oborožitvijo in opremo. (Št. dok.: 370-01-01/2003)*.

MORS, GŠ SV (2001): *Ukaz o imenovanju pooblaščenecv za varovanje okolja (GŠ SV, št. 804-21-8/2001-2)*.

MORS, GŠ SV (2002): *Ukaz o izvajanju ukrepov s področja varstva okolja (GŠ SV, št. 804-21-3/2002-1)*.

MORS (2004): *Ortofoto karta Osrednjega vadišča SV Postojna*, (11.2004). Ljubljana: MORS.

MORS, GŠ SV (2005a): *Slovenski vojaški standard SVS STANAG 7141, Skupna Natova doktrina o varstvu okolja med Natovimi operacijami in vajami (GŠ SV, št. 470-05-1/2005-37)*.

MORS, GŠ SV (2005b): *Direktiva o varstvu okolja v Slovenski vojski (GŠ SV, št. 843-00-1/2005-2)*.

Mršić, Narcis (1997): *Biotska raznovrstnost v Sloveniji: Slovenija – »vroča točka« Evrope*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, Uprava RS za varstvo narave.

NATO (1996): *Environmental guidelines for the military sector*. Dostopno na <http://www.nato.int/ccms/general/guidemil/guide.doc> (20. junij 2006).

NATO (2001): *Priročnik o zvezi NATO*. Dostopno na <http://www.nato.int/docu/other/svm/handbook.pdf> (10. januar 2006).

NATO (2004): *Identification and Assessment of Military Land Areas for Reuse*. Dostopno na <http://www.nato.int/ccms/pilot/subg1/report/draft-01.html> (10. januar 2006).

- NATO (2005): *The Environment and Security*. Dostopno na <http://www.nato.int/science/publication/pdf/environment-e.pdf> (15. december 2006).
- NATO (2006): *Stanag 7141 EP (edition 4)*. Dostopno na <http://www.nato.int/docu/stanag/7141/7141-e-ed04.pdf> (15. december 2006).
- Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju Občine Ajdovščina*, sprejet 7. januarja 1987. Dostopen na http://www2.gov.si/zak/idc4/pred_ls.nsf/ID/ODLO1729?OpenDocument (12. april 2006).
- Plut, Dušan (1998): *Varstvo geografskega okolja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Polak, Slavko (1997): *Okoljevarstvene ocene za vadbišče Bile – živalstvo*. Cerknica: Notranjski muzej Postojna, izdelano za Area – LINE, d.o.o..
- Prebilič, Vladimir (2001): Konverzija vojaških objektov. V Lobnikar, Branko in Jurij Žurej (ur.): *Raziskovalno delo podiplomskih študentov v Sloveniji – novo tisočletje. Družboslovje in humanistika*, 241–254. Ljubljana: Društvo mladih raziskovalcev Slovenije.
- Prebilič, Vladimir (2001): *Temeljni modeli konverzije vojaških objektov (Na primerih ZDA, Velike Britanije in Nemčije)*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Prebilič, Vladimir (2004): Vojska kot dejavnik obremenjevanja okolja. V Klanjšek, Martin (ur.): *Znanstveno delo podiplomskih študentov v Sloveniji - "publish or perish!"*, 511–519. Ljubljana: Društvo mladih raziskovalcev Slovenije.
- Prebilič, Vladimir in Kristina Ober (2004): Obrambni sistem in ekologija - vloga severno atlantskega zavezništva. *Teorija in praksa* 41(3–4), 599–615.
- Prelec, Frenk (2004): *Osrednje vadbišče SV Bile – Poček, Načrt požarnega varstva za gozdove (delni)*. Postojna: Zavod za gozdove Slovenije, OE Postojna.
- Rakočević, Slobodan (1991): *Državna uprava - vloga, položaj, organizacija, delovanje*. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije.
- Ralston, W., Josef (1998): *DoD Commander's Guide to Biodiversity*. Dostopno na <https://www.denix.osd.mil/denix/Public/ES-Programs/Conservation/Guide/guide.html> (10. maj 2007).
- RTV Slovenija (2004): *Informativne table o poligonu*. Dostopno na http://www.rtvlo.si/modload.php?&c_mod=rnews&op=sections&func=read&c_menu=1&c_id=42695 (10. januar 2006).
- Seliškar, Andrej (1997): *Seznam in pregled travniških združb z naravovarstveno oceno za območje vojaškega vadišča Bile v občini Postojna*. Cerknica: Biološki inštitut ZRC SAZU, izdelano za Area – LINE, d.o.o..

- Skoberne, Peter (2003): Natura 2000 – del vseevropskega ekološkega omrežja. V Krajčič, Darij (ur.): *Gozdarska politika zavarovanih območij*, 65–78. Ljubljana: Gospodarska zbornica Slovenije, Združenje za gospodarstvo.
- Skoberne, Peter (2004): *Pregled mednarodnih organizacij in predpisov s področja varstva narave*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje, prostor in energijo.
- Sotlar, Andrej (2001): Neformalni akterji in oblikovanje slovenske obrambne politike: Njihova vloga v času osamosvajanja in v zaznavah formalnih akterjev desetletje kasneje. V Lobnikar, Branko in Jurij Žurej (ur.): *Raziskovalno delo podiplomskih študentov v Sloveniji – novo tisočletje. Družboslovje in humanistika*, 209–224. Ljubljana: Društvo mladih raziskovalcev Slovenije.
- Sutherland, J. William, (1998): *Conservation Science and Action*. London: Blackwell Science Ltd.
- Škvarč, Andreja (2006): Kako upravljati območja Natura 2000 v Sloveniji. . V Medved, Andrej (ur.): *Natura 2000: Izzivi za kmetijstvo, gozdarstvo, razvoj podeželja in ohranjanje biotske pestrosti v Sloveniji*, 47–50. Ljubljana: DOPPS, BirdLife Slovenia.
- Tavzes, Miloš (2002): *Veliki slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vlada RS (2004a): *Uredba o ekološko pomembnih območjih*. Ljubljana: Ur. l. RS 48. Dostopno na http://www.uradni-list.si/_pdf/2004/Ur/u2004048.pdf (10. januar 2004).
- Vlada RS (2004b): *Uredba o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000)*. Ljubljana: Ur. l. RS 49. Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200449&stevilka=2277> (10. januar 2006).
- Vlada RS (2004c): *Uredba o spremembah in dopolnitvah Uredbe o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000)*. Ljubljana: Ur. l. RS 110. Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2004110&stevilka=4595> (10. januar 2006).
- Zeitlin, Lynne Hale (2003): *Managing through Partnerships*. Dostopno na <http://www.nga.org/Files/ppt/WavesHale.ppt> (10. junij 2006).